AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- 1971 öncesi dönem ve THKP-C hareketinin eleştirel analizi -I-
  ömer laçiner
- şiirler
  izzet yasar
- türkiye'de devlet-tarım ilişkileri 1923-1950
  faruk birtek-çağlar keyder
- "şvayk hitler'e karşı„ adlı oyundan türküler
  bertolt brecht
- çelişki ve değerin biçimi: m. ayhan'a bir not
  asaf savaş akat
- marksist kapitalist devlet teorilerindeki son gelişmeler -II-
  david a. gold-clarence y. h. lo
  erik olin wright
- değinmeler/kültür olayları
  sanat olayları/kitaplar
  dergiler

22

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL.ŞTİ.

ARALIK 1976
10 LİRA

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 4 / SAYI 22
ARALIK 1976

1971 ÖNCESİ DÖNEM VE THKP-C HAREKETİNİN ELEŞTİREL ANALİZİ -I- 7 ÖMER LAÇİNER

ŞİİRLER 29 İZZET YASAR

TÜRKİYE'DE DEVLET-TARIM İLİŞKİLERİ 1923 - 1950 31 FARUK BİRTEK ÇAĞLAR KEYDER

«ŞVAYK HİTLER'E KARŞI» ADLI OYUNDAN TÜRKÜLER 41 BERTOLT BRECHT

ÇELİŞKİ VE DEĞERİN BİÇİMİ: M. AYHAN'A BİR NOT 44 ASAF SAVAŞ AKAT

MARKSİST KAPİTALİST DEVLET TEORİLERİNDEKI SON GELİŞMELER -II- 47 DAVID A. GOLD CLARENCE Y. H. LO ERIK OLIN WRIGHT

KIVILCIMLI KONUSU / BİR SORUN BİR TAVIR 53

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yönetmen
Murat Belge

Yazı Kurulu
Onat Kutlar, Murat Belge,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul. Tel: 27 99 58

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 100 TL. Altı aylık 60 TL.
Dış ülkelere Yıllık 200 TL. Altı Aylık 100 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap no: 92991

İlân
1/4 sayfa 200 TL. / 1/2 sayfa 400 TL. / 1 sayfa 800 TL.

Dizgi - Baskı
met/er Matbaası

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Erdini Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
İzmir / EGE DAĞITIM

Basıldığı Tarih
5/ARALIK/1976

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Kasım ayının, Yüksek Öğretim düzeyinde olayları başlatması bekleniyordu. Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasından bu yana, Faşistlerin hükümet ve güvenlik kuvvetleri desteğiyle başlattıkları saldırı hareketi şimdiye kadar belli bir şiddet dozuna varmıştı ve bir süreden beri artık kendi mantığına uygun bir gelişme gösteriyordu. Bu yıl da, Faşistlerin eğitim ve özellikle Yüksek Öğretim kurumlarından ellerini çekmeleri beklenemezdi. Hükümetin genel politikasıyla çelişse bile şimdiye kadar açtığı kanallardan devam etmek zorunda olan bir hareketti bu.

Beklenenler oldu, ama her bakımdan beklendiği gibi olmadı. Bu ders yılı başlangıcında Faşistler, daha önceki yıllara oranla daha güçlü bir direnişle karşılaştılar. Bu direniş, birkaç noktada odaklaşıyordu. Bir kere, öğrenciler, devrimci öğrenciler, Faşist yıldırmaya boyun eğmeden üniversitelere gitmek ve derslere girmekte kararlıydılar. Haklılığı ve doğruluğu tartışılamayacak bir karardır bu. Üniversite Faşistlere terkedilemez ve terketmemek için girişilecek mücadelenin provokasyon sonucu vermemesi sağlanabilir. Nitekim böyle oldu; devrimcilerin davranışı, sorunun varlığını ve ciddiyetini, Faşist saldırının içyüzünü ve ayrıca hükümetin taraflılığını sergiledi.

Öğrenciler düzeyindeki bu etkinliğin, üniversite yetkilileri düzeyindeki yansıması biraz farklı ve belki de devrimci öğrencilerin isteklerine aykırı oldu. Çünkü öğrenciler, haklı olarak, eğitimin sürmesini istiyorlar. Ayrıca, üniversitelerin kapatılması, şüphesiz ki üniversite sorununun çözümü değil, sadece askıya alınmasıdır.

Öte yandan, üniversite yetkililerini de, süresiz kapatma kararlarından ötürü suçlayacak durumda değiliz. Çünkü onlar, konumları gereği, bu sorunu resmî makamların yardımıyla çözmek zorundalar. Böyle bir yardımın tam tersinin sözkonusu olduğu bir durumda, önlenemeyen ölüm ve yaralama olaylarının doğrudan sorumluluğunu almamak için, üniversiteyi kapatmak dışında bir çareleri yoktur. Burada önemli olan, kapatma kararının hükümete karşı bir davranış niteliği göstermesiydi. İşin içyüzünü bilenler —ki artık bilmeyen kalmadı— bu niteliği görüyorlar. Ama kamuoyuna yapılan açıklamalarda da bu durum ölçülü bir dille fakat yeterli biçimde açıklanmış sayılır. Şu yaşadığımız günlerde birbirini izleyen kapatma kararları, hükümetin aczini değil, düpedüz taraflılığını açıklayan birer bildiri gibi kabul edilebilir.

Öğrenci tepkisinin anlamlılığı kadar, bu ikinci düzeydeki davranışın da anlamlılığını önemle ele almak gerekir. Türkiye'deki Faşist tırmanış, tarihin daha eski bazı örneklerinde gördüğümüz pısırık kayıtsızlıkla karşılanmıyor. Tutarlı bir demokratik cephe hareketi, aydınlar arasında azımsanmayacak bir destek bulacaktır.

Hükümet oldukça sıkışık bir durumda. Seçim yaklaşırken, hükümeti oluşturan partilerin, birleşmeden sağlanacak çıkarlarla ayrılmadan sağlanacak çıkarlar arasında yaptıkları hesaplar, zaten hiçbir zaman uyarlı bir yapısı olmayan koalisyonu iyice sarsıyor. C.G.P.,

devlete karşı kendi sorumluluğunu vurgularken, ortaklarından açıkça şikâyet eder gibi. M.S.P. ise ya istediğini koparacak, ya da koalisyonun iplerini koparacak bir davranışa girdi; şimdilik, istekleri karşılanıyor gibi. M.S.P. kongresinde M.H.P.'ye yakın olan kanat herhangi bir varlık gösteremedi. Ama bu kanat Meclis grubunda oldukça etkili ve dolayısıyla M.S.P.'nin koalisyon ortaklarına karşı serbest davranmasını engelliyor. Soruna daha uzun vadeli bakıldığında, bugünkü koalisyonu parçalamak, belki C.H.P. ve D.P. ile birlikte oluşturulacak bir yeni koalisyonla seçime girmek, M.S.P. için en yararlı yol. Ama bunun da türlü güçlükleri var şüphesiz. Partilerin, teorik düzeyde kendileri için en uygunu, pratikte her zaman yapmadıkları veya yapamadıkları da bilinen bir olgu. Öte yandan Süleyman Demirel'in de seçime hükümetin başında girmek istediği, bunu sağlamak için birtakım yeni tavizleri de kabul edebileceği anlaşılıyor.

Milliyetçi Cephe sayesinde Türkiye, şimdiye kadar alışık olduğundan bir hayli farklı bir tarih yaşadı. Bunu söylerken, yalnızca Türkiye'nin, sınıf mücadelesinin en fazla yoğunluk kazandığı bir dönemin alışılmadık olaylarıyla karşılaştığını söylemek istemiyoruz. Devletin alışılmış işleyiş mekanizmasının bu dönemde temelinden sarsıldığını belirtmek istiyoruz. Bundan şikâyet etmek bize düşmez ama, gerçekten Cephe partileri, «devletin temellerine dinamit koydular». Bakanlıklara alınan adamlar, bunların yarattığı gereksiz kadro şişkinlikleri, bütün bu gibi yerlerde bu dönemde başlatılan yeni âdetlerin yerleşmiş usul ve erkânla temelden çelişen özellikleri, en sorumlu yerlerde bulunanların inanılmaz sorumsuzlukta davranışları, yepyeni bir durum yarattı. «Türkiye'de her şey olur» kanıksamasına alışanlar bile, bu hükümet döneminde, şaşkınlık içinde kaldılar. Burjuva politikasının içyüzünü bilenler için bir hayli de eğlendirici olan bu durum, Türkiye'nin klasik devlet formasyonunu alanlar için bir azap kaynağı olsa gerek.

Her koalisyon bir çıkar ortaklığıdır. Bir burjuva koalisyonu hiçbir zaman çok temiz çıkarları temsil edemez. Ama böyle de olsa, bizim bu koalisyonun bir benzerini dünyada bulmak güçtür. Başlangıçtan beri, kendi çıkarları için ve aynı zamanda birbirlerine kazık atmak için bir araya gelen partiler mantığı, A'dan Z'ye kadar bu hükümetin her davranışında kendini göstermiştir. Neredeyse, birtakım feodal beylikler kurulmuştur bakanlıklarda. Her bakanlık, bağlı olduğu partiye göre radikal bir karakter değişikliği göstermektedir. Hükümet içinde kimin neye yetkili olduğu da belli değildir. Örneğin, hükümetin bir bakanı, başbakana karşı sorumludur. Ama M.S.P. li bakan istifa edip başbakan da bunu kabul ederken, M.S.P.'nin genel başkanı araya girip, «Hayır, kardeşimiz istifa etmedi» gibi sözler söyleyebilmektedir. Başbakan da buna sesini çıkarmamaktadır. Ya da, Millî Eğitim bakanı birtakım baskılar altında Eğitim Enstitüsü sınavlarını iptal edince kendi memuru kazan kaldırmakta, bakan çaresiz kalmakta, sonunda garip bir uzlaşma ve garip bir sonuçla, sorun sözde çözülmektedir.

Bütün bu kargaşalığın arasında, M.H.P.'nin durumu özellikle ilgi çekici. Hükümetin başlangıcında, Kemalist kesimin bütün tepkisini M.S.P. topluyordu. Ama zamanla, M.H.P.'nin faaliyetleri de tepki yaratmaya başladı.

Öyle ki, Cumhurbaşkanı da son konuşmasında, bu noktada yoğunlaşan huzursuzluğa özellikle değinmek, hiç değilse polisin taraflılığını belirtmek gereğini duydu. Bunun bir nedeni, demokratik güçlerin Faşizme karşı bilinçli ve kararlı mücadelesidir. Ama bunun yanısıra M.H.P.'yi güç duruma düşüren bazı dış etkenler olduğu kanısındayız. Dış politikadaki son gelişmeler, örneğin Amerika'da seçimi Carter'ın kazanması, politik ve askerî ittifaklarımızın yararlılığı konusunda şüpheler yaratıyor. Bu durumda Federal Almanya ile, zaten başlamış olan yakınlaşma daha fazla önem kazanıyor. Bundan sonra silâhların da Almanya'dan sağlanması sözkonusu.

Ama Almanya'nın da Türkiye'de Faşizmin tırmanışı karşısında ciddî endişeler duyduğu çok açık. Almanya'nın bu konuda gösterdiği tepkiler, aslında Alman hayranlığına geleneksel olarak yatkın bulunan Faşistler arasında da şiddetli bir öfke yaratıyor. Fakat son zamanlarda bazı çok önemli yerlerde Faşistlerin ve M.H.P. yanlılarının temizlenmesi, dış politika zorunluluklarının gönülsüzce de olsa, devlet kademeleri içinde ağırlığını duyurmaya başlaması olarak yorumlanabilir. Öte yandan, örneğin Hürriyet Gazetesi aracılığıyla Ülkücülerin «mütareke» çağırıları da, M.H.P.'nin kendini zor durumda görmesinin bir sonucu olabilir.

Milliyetçi Cephe hükümetine katılmak, M.H.P. için yararlı olmamıştır dersek, paradoksal bir söz söylemiş olmayız. Çünkü bu hükümete girmek, M.H.P. için, bir güdüm altına girmek olmuştur. Hükümete girmekten sağlamayı umdukları yarar denetlenmiş ve sınırlanmıştır. Gerçi birçok yere birçok adam sokulmuştur ama, bunların stratejik yerler olduğu pek söylenemez. Üstelik, son günlerde bu kazanılmış yerlerde de tasfiye başlamıştır. M.H.P., hükümetin ayan beyan ortada olan başarısızlıklarının sorumluluğunu da paylaşmaktadır şimdi. Toprak reformu örneğini alalım. M.H.P., programında bir «toprak reformu» lakırdısı bulundurabilir, bu vaatle destek kazanabilirdi. Ama Urfa'daki toprak reformu fiyaskosu şimdi doğrudan doğruya M.H.P.'nin sırtındadır. Kendi stratejisine göre, iktidar olduktan sonra gerçekleştireceği aldatmacayı, iktidar olmadan önce yapmak zorunda kalmıştır.

Öte yandan, bu hükümet zamanında kazanılan şeyler, ortada böyle bir hükümet olduktan sonra, koalisyona katılmadan da kazanılabilirdi. Örneğin, Eğitim Enstitülerinde yoğunlaşan Faşist baskı ve hegemonya, bu hükümet kurulmadan önce başlamış uzun vadeli bir programın parçasıydı ve koalisyon dışında kalan bir M.H.P. de bunu devam ettirebilirdi. Örneğin, Yüksek Öğretim Kurumlarındaki saldırganlığı sürdürmek için gerekli olan polis yardımı, gene koalisyona katılmadan sağlanabilirdi. Bu işbirliği, M.H.P.'nin koalisyon içinde bulunmasından veya bulunmamasından bağımsız olarak, bu partinin Türkiye'nin toplumsal yapısı içindeki işlevinin bir sonucu olarak sağlanabilirdi. Şüphesiz ki hükümet içinde bulunmanın M.H.P.'ye kazandırdığı ufak tefek şeyler oldu, ama son analizde kayıpların daha önemli olduğunu söyleyebiliriz. Koalisyona girme, Faşist iktidar için «yukarıdan aşağıya» bir yöntem izlenmesi demekti. İktidara pek fazla yaklaşılamadığı gibi, M.H.P. yıpranmış da oldu. Bu durumun, önümüzdeki günlerde, örgüt içinde kavgalara, çatışmalara, iktidar mücadelelerine yol açması da beklenir.

Geçtiğimiz ayın bizi sarsan olayı, Sevgi Soysal'ın ölümü oldu. Kişiliğini ve sanatını sevdiğimiz, saydığımız, daha pek çok değer yaratmasını beklediğimiz bir insandı Sevgi Soysal. Bundan sonraki sayılarımızda, onun anlatı sanatımıza katkısını incelemeye ve değerlendirmeye çalışacağız. Bu çalışmaya, önümüzdeki sayıda Atilla Özkırımlı'nın bir incelemesiyle başlayacağız.

Bu sayıda, Izzet Yasar'ın şiirleri ile Can Yücel'in Brecht'in oyunlarından yaptığı şiir çevirilerini yayımlıyoruz.

Geçen sayıda birinci bölümünü yayımladığımız devlet üstüne incelemenin ikinci bölümü de bu sayıda çıkıyor ve bu yazı tamamlanıyor. Aralık ayı içinde, «Kapitalist Devlet Sorunu Üstüne» adlı derlememiz de kitap olarak okurlara sunulacak.

Kasım ayında, yerli araştırmalar dizimizin ilk kitabı olarak, *Emperyalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye* adlı eserini sunduğumuz Çağlar Keyder'in, Faruk Birtek'le birlikte yazdıkları ve daha önce İngilizce olarak *Peasant Studies* dergisinde yayımlanan araştırmalarına bu sayımızda yer veriyoruz. Türkiye tarihinin ilginç bir dönemi üstüne, ilginç ve değişik bir inceleme yaklaşımı bu. Verimli tartışmalara yol açacağını umuyoruz.

Mehmet Ayhan'ın Ekim sayısında yayımlanan «Çelişki Üstüne» yazısının yankıları devam ediyor. Geçen sayımızda bu yazıya Sevan Nişanyan daha çok felsefî, Murat Belge de daha çok politik düzeyde cevaplar yazmışlardı. Bu sayıda da Asaf Savaş Akat, aynı tartışmaya, bu sefer iktisat teorisi açısından katılıyor. Çok önemli bir konu çevresinde yapılan bu tartışmanın da verimli teorik sonuçları olacağına inanıyoruz.

Son olarak, Ömer Laçiner'in Emperyalizm üstüne incelemeleri de yeni bir bölümüyle bu sayımızda yer alıyor. Ömer Laçiner, bu yazısında, Türkiye'de ileri sürülmüş emperyalizm teorilerinden önemli bir tanesi olarak Mahir Çayan'ın tezlerini ele alıyor.

Emperyalizm konusunun en az bir yanıyla ilgili, ama başka birçok bakımdan son derece önemli bir konu da, «ulusal sorun» konusu. Önümüzdeki sayıda, bu konuda ilginç bulduğumuz iki yazının çevirisini yayımlayacağımızı duyuruyoruz.

Not : Daha bu satırlar yazılırken, araya giren Bayramın da artıracağı bir gecikmeden sonra derginin piyasaya sunulabileceği anlaşılıyor. Dergiyi vakitli çıkarma çabalarımıza karşın, zaman zaman bu gibi aksiliklerle karşılaşıyoruz. Aylık bir dergiyi düzenli çıkarmanın çeşitli güçlükleri vardır. Bizim başımıza gelen gecikmelerin nedeni, genellikle, içeriğin doyuruculuğu konusunda titizliğimiz oluyor. Belli bir yazının belli bir parçası istediğimiz gibi olmamışsa, bunu istediğimiz biçime getirmek için zaman kaybını göze alıyoruz. Bu seferki gecikme ve benzerleri için okurlardan özür dileriz.

Birikim

ÖMER LAÇİNER

1971 Öncesi Dönem ve THKP-C Hareketinin Eleştirel Analizi -I-

I. GİRİŞ VE ANALİZİN ÇERÇEVESİ

Özel olarak THKP-C hareketinin teorik tezlerini inceleyeceğimiz bu yazıda, sözkonusu tezlerle doğrudan ilişkisi kurulamayacak bazı konulardan da sözedeceğiz. Böylece eleştirinin alanı tezlerin görünür çerçevesinden daha geniş tutulmuş olacaktır.

Böyle bir yolun izlenmesi yadırgatıcı ve gereksiz görülmemelidir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi bu yazıda yalnızca THKP-C hareketini değil, 12 Mart dönemi ile biten Türkiye Sosyalist Hareketinin yakın geçmişini de ele almak istiyoruz. Ancak bu, iki konuyu birden işlemek gayreti değil. Çünkü daha sonra göreceğimiz gibi THKP-C tezlerinin oluşumu bu yakın dönemin koşulları ile son derece sıkı bir uyum gösterir. Sözkonusu dönemin başlangıcında zaten oluşturulmuş olan öbür grupların tezleri dönem içinde aşağı yukarı hiç değişmeden kaldı. Oysa bütün kadroları 1960 sonrasının genç kuşağından gelen THKP-C'nin tezleri en erken 1969'dan itibaren biçimlenmeye başlar ve hemen hemen 1971'in 12 Mart arefesinde sistemleştirilir.

Aynı yıllarda THKO gibi grupların da biçimce böyle bir süreçten geçerek ayrı bir siyasal eylem çizgisi geliştirdikleri öne sürülerek ve bunların eylem biçimleri ile THKP-C'nin uyguladığı eylem biçimlerinin benzerliğini göstererek yukarıda öne sürdüğümüz gerekçeye itiraz edilebilir. Şu kadarını söyleyelim ki THKO'dan farklı olarak THKP-C hareketi yalnızca bir eylem biçimi tercihi yapmamıştır. Bunun ötesinde ve bir anlamda bu eylem biçimine tutarlı bir temel kazandırabilmek için özgün bir teorik çaba göstermiş ve THKO gibi gruplarda gördüğümüz, teoriyi bir ölçüde umursamama tavrının aksine buna özel bir değer, önem vermeye çalışmıştır.

Günümüzde Türkiye Sosyalist Hareketi için mutlaka üzerinde durulması gereken şey, THKP-C'nin işte bu tip bir çaba sonunda oluşturduğu teorik yapıdır. Bu teorik yapı, «öncü savaş» yönteminin çağımızdaki biricik Marksist-Leninist siyasal eylem olduğunu ispat etmek ister. Ancak öncü savaşçıların silâhlı eylemi ile bozulacak bir toplumsal dengenin kurulduğu bir çağda yaşadığımızı anlatır.

O halde çok daha pragmatik gerekçelerle «öncü savaş»a başlayan, silâhlı mücadele yürüten grupların aksine THKP-C, sözkonusu sipasal mücadele anlayışını pragmatik gerekçelere değil, bir zorunluluğa, Marksist ilkelere göre tesbit edildiğini söylediği bir zorunluluğa dayandırır. Daha sonra derinliğine inceleyeceğimiz bu teorik yapı, Türkiye Sosyalist Hareketinin 1971'e kadarki sürecinde adım adım oluşturuldu. Yani genel hareketin evrimiyle uyumlu olarak biçimlendirildi. Bu bakımdan sözkonusu teorik yapının oluşturulması, anılan dönemdeki bütün farklı görüşlerle yapılan polemikler içinde oldu. THKP-C'nin teorisyeni olan Mahir Çayan'ın, TİP, PDA ve Mihri Belli'nin MDD görüşleriyle yaptığı polemikleri izlersek bunu açıkça görürüz. Ayrıca belirtilmelidir ki bünün bu sayılan grupları karakterize eden bazı temel tezler açıkça söylenmemiş de olsa THKP-C'nin görüşleri içinde örtük olarak kabul edilir. Örneğin TİP'in Türkiye'nin ekonomik gelişme düzeyi ile ilgili yargısı PDA'nın savunduğu Çin Devriminin evrensel değeri —ki Mahir Çayan bu devrimi kendi özel terminolojisi ile yorumlar— ve Mihri Belli'nin sivil-asker bürokrasiye tanıdığı devrimci değer —bunda da Mahir Çayan Mihri Belli'den daha değişik sayılabilecek bir ölçü kullanmakla birlikte hemen hemen aynı sonuca varır.

Ekleyelim ki sözkonusu dönem içinde etkin bir politik gücü temsil etmemekle birlikte Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın görüşlerinin de Mahir Çayan üzerinde etkisi vardır. Bu etki, herhangi bir «Doktorcu» tezi kabul etmek biçiminde değil, belki, daha da önemli bir yöndendir. Dr. Kıvılcımlı'nın siyasal analiz yöntemi, soyutlama mantığı ve bazı terminolojik özellikler.

Fakat yazımızın başlangıcında sözünü ettiğimiz çerçeve, yalnız Türkiye Sosyalist Hareketinin bütünü ile sınırlı değil. Uluslararası Sosyalist Hareketin o dönemindeki durumu da çok önemli bir etkendir.

O yıllarda Türkiye Sosyalist Hareketinde uluslararası ayrılıklar belirleyici ölçü halinde gözükmez. PDA'nın 1970 ortalarından itibaren açıkça ÇKP tarafını tutarak Sovyetlere karşı «emperyalist» suçlamasını yöneltmesi dışında açıkça tavır alan başka grup yoktur. Türkiye'deki ayrılıklar asıl olarak ülkenin toplumsal yapısını değerlendirmedeki farklılıklardan yola çıkıyor gibi gözükmesine karşın, özünde 1971 öncesinin özgül bir politik ögesi karşısında alınan

tavırlarda açığa çıkmaktadır. Bu, daha sonra sözünü edeceğimiz asker-sivil bürokrasinin darbe yoluyla iktidarı ele geçirme ihtimalinin varlığıdır. Dolayısıyla Sosyalist grupları iki karşı grup bloku olarak saflaştıran neden, «Türkiye'ye özgü» bir siyasal eylem ihtimalidir. İşte bu siyasal eylem ihtimalinin varlığıdır ki 1971 öncesinin genel MDD-SD ayrımını oluşturmuştur.

1971 öncesinin bu asıl ayrım çizgisine karşın özellikle genel MDD bloku içinde zamanla yeni gruplar doğdu. Bu yeni grupların oluşumunun temel nedeni olarak Uluslararası Sosyalist Hareketteki durum gösterilmelidir. PDA'nın açıkça ÇKP tarafını tuttuğunu az önce söyledik. THKO ve THKP-C gibi gruplar da zamanla soy MDD'nin teorisyeni Mihri Belli'den daha değişik bir MDD yorumu yaparak ondan ayrıldılar. O yıllardaki MDD hareketinin dayandığı ana siyasal motifi —asker-sivil bürokrasinin darbe imkânını— reddetmeyerek ve ona karşı tavır almayarak, yani bir anlamda bu ihtimali veri kabul ederek «halk savaşı»na ağırlık veren kendi siyasal hareketlerini oluşturdular. O halde genel MDD bloku içinden çıkan bu gruplar, kendisini bu «Türkiye'ye özgü» darbe ihtimaline tabi olarak koyan MDD'ciliğe tepkidirler. Bir anlamda darbe ihtimalinden bağımsız, bir anlamda da bu ihtimali zorlamak için, yani eylem inisiyatifini elde tutmak için Sosyalist Hareketin kendi özel mücadele yöntemlerini yürürlüğe koyması gereğine inanıyorlardı. Mihri Belli grubunu «pasifizm»le suçlayan, PDA'yı «halk savaşı» sloganlarına karşın ciddiye almayan, pasifizmin ötesinde «korkaklık»la niteleyen bu iki grup, TİP'i zaten «hainlik»le suçlayıp defterden silmiştir. TİP bu iki gruba göre «pazifizm»in asıl simgesidir.

PDA'nın, THKO ve THKP-C gruplarının biçimlenmesi ve bu grupları karakterize eden tezler, doğrudan doğruya uluslararası plandaki olaylardan esinlenmiştir.

Buraya kadar söylediklerimizi toparlarsak, uluslararası plandaki farklı eğilimlerin 1971 öncesi Sosyalist Hareketteki talî ayrım çizgisini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu talî çizgi 1971'e yaklaştıkça gitgide önem kazanmakla birlikte ancak 12 Mart dönemi sonrasında egemen ayrım çizgisi haline geldi. Burada çok önemli bir noktayı unutmamak gerekir ki 12 Mart öncesi ve sonrasında bu çizginin yorumu çok farklı olmuştur.

Bugün uluslararası plandaki farklı eğilimler sosyalist olmak veya olmamak gibi çok kapsamlı bir tercih olarak yorumlanıyor. Oysa 12 Mart öncesinde eylem biçimi farklılığı olarak yorumlandı.

THKP-C'nin Uluslararası Sosyalist Hareketteki durumdan çıkardığı siyasal sonuç, «antipasifizm» olarak nitelenebilir. Mao'nun kişiliğine ve eylemine saygı duymakla birlikte Maocu grupları —Örneğin PDA'yı— silâhlı mücadeleyi pratikte ihmal ettiklerini öne sürerek «modern revizyonistler»le bir tutar ve her ikisini de pasifizmle suçlar.

Gerek silâhlı mücadele biçimini dıştalayan «modern revizyonistler» ve gerekse halkı harekete geçmesi için ajite eden, ama **kendileri** silâhlı harekete geçmeyen «halk savaşı» taraftarı Maoistler yanılgı içindedirler. Çünkü her ikisi de çağımızın toplumlarını —özellikle geri bırakılmış ülke toplumlarını— anlayamamışlardır. Bu toplumsal yapının —THKP-C tezlerinde son derece önemli bir motif olan— «suni denge»sini kavrayamamışlardır. Bu dengenin ancak öncüsavaşçıların yol gösterici hücumlarıyla sarsılacağını göremediği için birçok Marksist parti, ülkelerinde devrim yapmak imkânını bir türlü bulamadıkları gibi, Marksist olmayan grupların kurtuluş ve devrim hareketlerinde önder olmalarına yol açmaktadırlar. Örneğin Cezayir ve hele Sosyalist devrim yapmış Küba.

O halde THKP-C için Uluslararası Sosyalist Hareketteki bunalım bir eylemsizlik bunalımı olarak görülmüştür, denilebilir. Hareketin temel sloganı haline gelen «Devrim için savaşmayana sosyalist denmez» sözünün seçiliş gerekçesini buralarda bulabiliriz.

Hemen belirtelim ki THKP-C tezlerinde kullanıldığını gördüğümüz «eylemsizlik», «pasifizm» gibi kavramlar salt bir duraganlık halini anlatmak için değildir. Tersine bu sıfatlarla anılan partiler silâhlı mücadele dışında çok çeşitli alanlarda faaliyet gösteriyor olabilirler. Ama THKP-C görüşlerine göre böyle faaliyetler pasifizm sıfatını hakketmemek için yeterli değildir. Hatta kendisini böyle eylemlere fazlasıyla adamış olmak pasifizm sıfatını daha bir haketmek demektir. Silâhlı eylemi gözönüne almadan bunun dışındaki eylem biçimlerine ne kadar çok girilirse belki o kadar fazla pasifist olunur. Ve böyle bir eylem anlayışına sahip olmanın teorisi de modern revizyonizmdir.

THKP-C hareketine adeta bir tutku olarak damgasını vuran «devrim yapmak» amacı, kendisini en aktif eylem biçimlerini seçmekte gösterdiyse nedeni, çağımızdaki Marksist partilerin bunalım ve zaafının kaynağı olarak gördüğü böyle bir pasifizme karşı duyduğu tepkidir.

Öyleyse şu yargıya kendiliğinden varabiliriz. THKP-C için Uluslararası Sosyalist Hareketteki bunalımı aşmanın tek yolu varolan «eylemsizlik» halini terkederek aktif mücadeleye geçmektir. Savaş, bu partileri uzun bir dönemin biriktirdiği zararlı etkilerden arıtacaktır. Silâhlı savaşa girmeyen bir Marksist parti bunalıma düşer ve etkisizleşir. Marksist parti bir öncü savaşçılar örgütü olmalı ve zafere kadar savaşmalıdır.

Uluslararası Sosyalist Hareketteki bunalımın yukardaki yorum içinde teşhisini kolaylaştıran en önemli etken Küba Devrimidir. Küba —Vietnam'ın 1945'lerden beri devam ettiğini düşünürsek— II. Dünya Savaşı sonrasında yapılmış tek devrimdir. O halde bu çağın devrim yolu

için en önemli deney kaynağıdır. Bir önemi de şuradadır ki bütün geleneksel Komünist Partilerin çağın koşullarını öne sürerek terkettikleri veya zamansız buldukları silâhlı eylem yoluyla «devrim yapmak» imkânının varolduğunu göstermiştir. Dolayısıyla bu Komünist Partilerin yanılgı içinde olduklarının açık bir kanıtı sayılmalıdır. Bu Komünist Partilerin silâhlı eylem biçimlerinden gitgide daha fazla uzaklaşmalarında görülen «pasifizm» ve bunun teorik ifadesi olan «modern revizyonizm»den kurtulmak ve dolayısıyla Uluslararası Sosyalist Hareketi bunalım içine sokan bu eğilimi yenmek, ancak böyle mümkündür.

Böylece THKP-C teorisinin oluşturulmasında kullanılan olgusal malzemeleri **THKP-C'nin yorum içinde** görmüş oluyoruz. Bu olgusal temelden kalkınarak teorik yapı kurulacaktır.

THKP-C, silâhlı mücadeleyi, şu yukarıdaki olgusal temellerin pragmatik bir yorumundan kalkarak sürdüren THKO'dan farklı olarak, teorik bir temele dayandırmak ister. Amacı silâhlı mücadele biçimini gereklilik ya da yararlılık ölçütleriyle değil zorunlulukla açıklamaktır, onun tek ve belirleyici olduğunu temel teorik ilkelere göre göstermektedir.

Bunu yapabilmek için başlıca iki soruna dikkatini yöneltir. Daha sonra yeniden bu konuya döneceğimiz için bunlardan kısaca sözetmekle yetinelim. İlk sorun Uluslararası Sosyalist Hareketteki bunalımın nedeni olarak gördüğü modern revizyonizmin içeriği ve neden dolayı ortaya çıktığıdır. Cevap ise özellikle 1945 sonrasının («emperyalizmin III. Bunalım Dönemi»nin) koşullarının ve bu dönem içinde özellikle geri bıraktırılmış ülkelerde oluşan toplumsal durumun yanlış değerlendirilmesi olarak verilir. Nükleer savaş endişesi başlıca nedendir ve bu yukarıda içeriğini anlattığımız «pasifizmi» getirmiştir. Artık «barışçıl mücadele biçimleri»nin geçerli olduğu savunularak silahlı mücadele biçimi terkedilmiştir. Genel teorinin silahlı yöntemleri savunan yanı ihmal edilmiştir böylece. SBKP'nin teoriyi revize ettiği bunun için söylenir. O halde revizyonizm bir eylem sorunu olmaktadır. Silahlı mücadeleyi temel almak ya da almamak... revizyonizmin ölçütü budur. Ve böyle olunca da revizyonistlerin başlıca niteliği —THKP-C'nin özel bir yorum içinde kullandığı— «pasifist olmak» tır.

İkinci sorun, Küba Devrimi'nin yapılış biçimi açısından Sovyet ve Çin Devrimleri ile ilişkisini kurmak olarak tanımlanabilir. Her üçünün de farklı biçimlerde, farklı ara aşamalarından geçerek de olsa **silahla gerçekleştirilmiş** olması, ortak bir bağ sayılır. Ortak yanın böyle tesbit edilmiş olması bu sorunu ilk sorun ile birleştirir.

Silahlı mücadelenin farklı ara aşamalardan geçmesi zaman ve mekân farklılığı ile açıklanabilirse de (bunalım dönemleri ayrımı) silahlı mücadelenin uygulanış biçimleri (Sovyet Devrimi'nde ayaklanma, Çin Devrimi'nde halk savaşı, Küba'da da gerilla savaşı) ve sınıf karakteri (Sovyetlerde işçi sınıfı, Çin'de köylülük, Küba' da sınıf niteliği karmaşık öncülerin rolü belirgindir) gibi bu mücadele biçiminin somutlaştırılmasında ön-koşul olan noktaların farklılığı, bu mücadele biçiminin her yanıyla zorunluluğunu ispat etmeye çalışan THKP-C'nin «teknik nedenleri» gerekçe göstermesini önler. Silahlı mücadele biçiminin başlıca ayrıntılarını olduğu kadar, zorunlu **rotasını** da teorize etmeye çalışan Mahir Çayan, sözkonusu farklılıkları da bunalım dönemlerinin özelliği ile açıklamak zorundadır.

«Emperyalizmin bunalım dönemleri», «ideolojik-fiilî önderlik ayrımı», «evrim-devrim aşamalarının içiçe geçişi» v.b. yeni kavramlara ihtiyaç duyuran teorik yapının çözmeye çalıştığı sorunlar böylece özetlenebilir.

Görülüyor ki, sonuçta 1971 öncesinin hiçbir grubunda görmediğimiz özgün bir teorik yapının oluşturulmasına varana bu çaba; Sosyalist Hareketin evrensel tarihini açıklama girişimi gibi değerlendirilirse de, asıl olarak Uluslararası Sosyalist Hareketteki bunalımı aşma amacını da içermektedir.

Bu amaca varılıp varılmadığı, yazımızın en son bölümünün konusudur. Buraya gelinceye kadar THKP-C'nin teorik yapısının oluşturulmasında başlıca etken olan sorunların, olguların analizini yapmamız gerekecek.

Ancak buna geçmeden önce şunu hatırlatmak zorundayız. Şu yukarıdaki sorunlar ve olguları bütün yanlarıyla ele almak gibi bir düşüncemiz yok. Ve zaten bir siyasal-teorik analizin yöntemi de bu değildir. Biz bu sorunları, olguları ve bunlara dayalı olarak inşa edilen teorik yapıyı incelerken, bütün bunlarda yansıyan siyasal anlayışın ne olduğunu, siyaset, siyasal devrim ve bütün bunların **toplu ifadesi** olan toplumsal devrim kavramlarına nasıl bir içerik verildiğini anlamaya çalışacağız.

Sosyalist Siyasal mücadeleye yön vermek için oluşturulmuş bir teorik yapı karşısındayız. Sosyalist Hareketteki bunalımı aşma amacını da içeren bu teorik yapının bize gösterdiği siyasal hedefi açığa çıkarmak zorundayız.

Bu siyasal hedef, soruların soruluş biçiminden, nesnel olgular bütünü içinden yapılan olgu seçimine, kullanılan teorik araçlardan, olguların sunuluş biçimine kadar her yerde kendini gösterir.

Bu araştırmaya THKP-C'nin 1971 öncesi Türkiyesi'nin siyasal olayları içinde oluşumunu görmekle başlıyoruz.

II. 1971 ÖNCESİ TÜRKİYE VE THKP-C'NİN «TÜRKİYE'YE ÖZGÜ YOL» STRATEJİSİNİN MİLLÎ ÖGELERİ

Eğer bugün ülkemizde askerî darbe söylentileri yoğunluk kazanmış olsa şunu kesinlikle söyleyebiliriz ki böyle bir ihtimale en şiddetli tepkiler Sosyalist Hareketten gelir.

Oysa 12 Mart öncesi Türkiye için böyle bir şeyi söyleyemezdik. Çünkü o yıllarda muhtemel bir askerî darbenin «Kemalist asker-sivil aydın zümre»nin eseri olacağı ve darbe sonunda iktidarı ele geçirecek bu zümrenin «sosyalistlerin asgari programı»na uyarlı işler yapacağı kabul edilirdi. Genel MDD hareketi bu ön kabul üzerine kurulmuştu. Türkiye Sosyalist Hareketinin bu kanadı 12 Mart 1971 ve öncesinde birçok gece yarısını radyo başında böyle bir «sevinçli haber» beklemekle geçirdi. O dönemin «havası» böyleydi.

12 Mart öncesi tartışmalarda çok sık geçen «sivil-asker zümre»den günümüzde artık hiç söz edilmemektedir.

12 Mart'ın siyasal anlamı ve bu dönem içinde Türkiye toplumunun siyasal yapısında olup bitenleri ve bunların nedenlerini açıklamakta çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Ama şurası sanırız herkes tarafından kabul edilecektir ki 12 Mart Dönemi, dönem öncesinin çok sözü edilen bu «asker-sivil zümre»sinin yitip gittiği bir dönem olmuştur. 12 Mart sonrasının siyasal hayatında artık özel bir «sivil-asker zümre» ögesi yoktur. Bu dönem onun işini bitirmiştir.

1971 öncesindeki Türkiye Sosyalist Hareketinin iç tartışmaları bu «sivil-asker zümre»den ayrı düşünülmez. Şunu rahatlıkla iddia edebiliriz ki bu ögenin varlığı özellikle 1965 sonrasının ayrılıklarında bir eksen rolü oynamıştır.

TİP-MDD ayrılığında temel ve belirgin, MDD içi ayrılıklarda ise tali ama hayli önemli bir etken olan «sivil-asker zümre», herhangi bir zümre olarak değil, o dönemin politik konjonktüründe iktidarı ele geçirme imkânı olan etkin bir politik gücü temsil ettiğinden ötürü bu kadar önem kazanmıştır. Bu zümrenin iktidarı ele geçirme biçimi askerî darbedir ve bu darbenin yapılabilmesi için 27 Mayıs öncesine benzer bir politik kutuplaşmanın olması, ortamın bu yönde hazırlanmış olması beklenmektedir. Elbette 27 Mayıs öncesi ile 1965 sonrasının genel toplumsal koşulları farklıdır, siyasal yapı büyük nicelikte değişmiştir. Ve dolayısıyla iktidara geliş gerekçeleri 1960'dakinden oldukça farklı olmalıdır. Bu ise sırf bir taktik seçiş değil, aynı zamanda bizzat «asker-sivil zümre»nin o güne kadarki siyasal deneyi ve iç evriminin de bir ürünüdür. Bu iç evrim, onun siyasal niteliğini kesinlikle değiştirmemiş, ama bu anlayışını uygulamaya koymak için yeni araçlara ihtiyacı olduğu düşüncesine getirmiştir.

Birikim'in 8. sayısında 12 Mart'ı analiz eden, onun siyasal anlamını açığa çıkarmaya çalışan yazıda «tarihî egemen bürokrasi» ve benzer deyimlerle sözünü ettiğimiz bu «sivil-asker zümre» nin niteliği, nasıl bir «siyasal öz»e sahip olduğu, tarihî gelişimi içinde uzun uzun anlatıldı. 12 Mart gibi Türkiye Sosyalist Hareketinin çok önemli ve anlamlı bir deney yaşadığı ve bir o kadar önemli bir sınavdan geçtiği dönemi anlatırken bu «tarihî egemen bürokrasi» konusuna en çok yer vermemizi çok kişi yadırgamıştı. Ama şunu bir kez daha belirtelim ki o dönemin Sosyalist Hareketine egemen olan «siyaset» anlayışı, bu tarihî egemen bürokrasinin siyasal anlayışının derin etkisi altındadır, onun bu anlayışıyla —deyim uygun düşerse— rezonans halindedir; sosyalizmin özgün siyaset anlayışı, siyasal düzen kavramı ve sonuçta siyasal hedefi, işte bu etkilerin sonucu görünmez hale gelmiş ve biz, gerek 12 Mart öncesinde ve gerekse içinde nerede yanıldığımızı, nerede kendi siyasal hedefimizle ters düştüğümüzü anlayamamışızdır. Eğer 12 Mart bütün bir Sosyalist Hareket için tam bir yenilgi olmuşsa ve biz dönem sonrasında 1960'lı yıllar boyunca sosyalizmin her şeye karşın sürdürdüğü prestiji yitirmiş bir hareket olmuşsak; bunun nedenini burada aramak zorundayız. Buna mecburuz, bunu yapıp hatalarımızla soldurduğumuz **kendi** bayraklarımızı temizlemek ve daha güçlü yükseltmek artık tarihî görevimizdir.

O halde 12 Mart öncesini hangi ölçüler içinde anlatacağımız ortaya çıkıyor.

Sosyalizmin genel olarak siyasal değişiklik amaçlayan hareketleri, siyasal güçleri ve bunların yarattığı olayları yorumlarken kullandığı temel ölçü şudur: Bu olay toplumun siyasal faaliyete katılma ve etkileme imkânını artırmış mıdır? Artırabilir mi? Eğer nisbi bir artış varsa bu genel olarak «ilerici» sayılır. Eğer artış, niceliğin ötesinde niteliksel ise, yani olay, katılma ya da etkileme imkânını «doğallaştıran» yeni bir siyasal düzenin kurulması ise —ki böylesi ancak toplumsal devrimin en üst düzeydeki sonucudur— bir devrim karşısındayız demektir. Örneğin feodal toplumun en «adil yönetim»leri bile olağan burjuva siyasal düzen biçimi karşısında gerici sayılır. Çünkü ilkinde toplumun çok büyük çoğunluğu kesin biçimde siyasal faaliyet dışında tutulur. Bu tanrısal ya da doğal yasa olarak değişmez sayılır. Oysa klasik burjuva toplumda çoğunluk hiç değilse egemen sınıf politikalarından şunu ya da bunu seçme biçiminde bir hakka sahiptir. Bu hakkın varlığı, hiç değilse seçimini yapabilecek kadar siyasal sorunlarla ilgilenmeye, dolayısıyla biçimsel bile olsa katılmaya götürür.

Sosyalistler bunun için burjuva demokratik devrimlerinin savunucusu, önde giden savaşçıları oldular. Burjuva toplumda işçi sınıfının feodalizmden belki çok daha ağır bir sömürüyle karşılaşacağını bilerek yaptılar bunu. Elbette bunu önlemek üzere yapılabilecek her şey için, burjuvazi ile de ayrıca mücadele ettiler. Ama bunu fazlasıyla başaramadıkları zaman bile feodallerden yana çıkmayı akıllarına getirmediler. Marx ve Engels, 1860'larda Lassalle'in burjuvaziye karşı Prusya Monarşizmiyle ittifaka girmesine —ki Lassalle bunu Prusya Monarşizminin temsilcisi Bismarck'dan aldığı ekonomik tavizler için yapar— şiddetle karşı çıkarken, Lassalle'i

gericilikle, ihanetle suçlarlarken gerekçeleri buydu.

Toplumun gelişimi dediğimiz şeyin tek ölçüsü kitlelerin siyasal faaliyete katılma-etkileme imkânlarıdır. Gelişme, üretici güçlerin, araçların yetkinleşmesine kesinlikle **indirgenemez**. Biz bu tarz yetkinleşmelerin önemli yan sonuçlarını elbette reddetmeyiz, hattâ **«sonuna kadar»** savunuruz. Ama gerekçemiz soyut bir ekonomik-teknolojik gelişme tutkusu değildir. Şuna inanır ve biliriz ki bütün bu gelişmeler, gelişkin bir toplum biçiminin maddî-araçsal temeli olacaktır. Yani daha üst bir toplum biçimini zorunlu kılacaktır. Bu gelişkin, bu üst toplum biçimini niteleyen şey ise, onun gerektirdiği siyasal düzenin kendisidir. Bunun içindir ki proletarya diktatörlüğünün, kelimelerin yarattığı yanılsamalara takılmadan en «saf» burjuva demokrasilerinden çok daha ileri olduğunu söyleriz. Çünkü bu «diktatörlük»de işçi sınıfı, yani kapitalist toplumun bu «aşağı sınıfı», en üst insanî eylem olan siyasete **bizzat katılır,** onu **yönlendirir** ve bu niteliğiyle de **yönetici sınıf olur.** Bizzat katılır ve yönetir sözlerinin altını bir kez daha çiziyoruz. Sosyalist toplumun işçi sınıfı için adeta cennet bahçesi olacağını söyleyerek bu sınıfı sosyalistleştirmek isteyenler için geçmişin «altın çağ» misyonerlerinden pek de farklı olmayan bu adamlar için, işçi sınıfının epeyce «zahmet»e gireceğini öngören bu vurgulamaların ne kadar anlamsız sayılacağını biliyoruz.

Bir kanıt daha. Faşizm döneminde İtalya ve Almanya çok yüksek bir ekonomik güce, askerî potansiyele ulaştı. Özellikle Almanya 1929-1932 buhranının en çok sarstığı ülkelerden biri olmasına ve sömürgelerden yoksun bulunmasına karşın, kısa zamanda öbür emperyalist metropollere eş bir güce **erişti, hattâ birçoğunu** geçti. Ama hiç kimse —burjuva bilim adamlarının pek çoğu dahil— Nazilerin Almanya'yı «ileri» götürdüğünü, bu dönemin Alman toplumunun gelişmesine katkıda bulunduğunu söylemez. Almanya, tarihinin en karanlık dönemini yaşadı, ortaçağlardan da geri bir toplumsal hayata itildi. Toplumun büyük çoğunluğunu kesin bir apolitize oluş durumuna sokan, böyle bir durumu değişmez bir yasa olarak sunup, bir cendereler sistemiyle takviye edilmiş hiyerarşik bir toplum düzeni kuran bu siyasal anlayış, en bağnaz bir gericiliktir çünkü.

Sosyalistlerin siyasal değerlendirmelerde kullandıkları «ölçü» konusunda yeterli bir açıklığın oluştuğunu sanırız.

Bu ölçü genel siyasal olaylara olduğu kadar tek tek siyasal güçleri değerlendirmede de geçerlidir elbette.

«Asker-sivil zümre»yi bu ölçüler içinde ele alalım.

Ayrıntılı analizlere burada girmeyeceğiz. Daha önce de belirttiğimiz gibi **Birikim**'in 8. sayısında bu konu hakkında görüşlerimizi, vardığımız sonucu anlattık. Kısaca özetlenirse bu sonuç şöyledir: **«Asker-sivil zümre»nin temsil ettiği** siyasal anlayış, feodal kökenlidir, kendisini doğal yönetici ya da yönetici seçkinler olarak peşinen kabul etmiş bir zümre ideolojisinden kaynaklanır. Bu zümre bir ögesi olduğu devlet yapısı içinde yerine getirdiği bürokrat işlevini değişmez veri kabul ederek ve bu işlevini yöneticilik işleviyle özdeşleştirerek, toplumun siyasal mekanizmalarının başında, iktidarda olmayı kendisi için doğal bir hak olarak görmektedir. Toplumun tepesinde yer alarak toplumu düzenleyecektir. Yerine göre disiplin isteyecek, yerine göre de adalet dağıtacaktır. 1960'ların ortasında kendisini bu sonucu «görev»i yerine getirecek güç olarak sunuyordu. Toplumsal adaletsizlikleri önleyecek, —örneğin köylülere toprak dağıtacak— yolsuzlukları önleyecek —örneğin Demirel'in yolsuzlukları bu «zümre»nin yayın organlarının başlıca temalarından biriydi— ve toplumun genel çıkarlarını koruyacaktı. Bu sonuncusunu iyice aklımızda tutalım. Çünkü ne zaman toplumun genel çıkarlarından —millî çıkarlardan— söz edilir, orada ekonomiye egemen sınıfların köklü bir talebi gizlidir.

Nitekim, millî burjuvazi —siz bunu sanayi burjuvazisi diye okuyun— üzerinde teşvik edici, öğücü sözler söylenirken, bir avuç «işbirlikçi burjuvazi» —bunu da ithalatı elinde tuttuğu için sanayicilerin elini kolunu büyük ölçüde bağlayan ticaret burjuvazisi olarak okumalıyız— üzerine lânetler yağdırılmaktadır.

Türkiye'de kapitalizmin sanayi burjuvazisinin isterleri doğrultusunda rasyonalize edilmesi programıdır bu «Millî çıkarlar» parolası.

«Asker-sivil zümre» yalnızca iktidarda olmayı, yönetici —yönlendirici değil— tabaka olmayı istemektedir. Siyasal hedefi budur. «İlerici» programıyla burjuvazinin siyasal parti iktidarlarından beklediği ama parlamentarizmin ağır işleyen çarklarından ötürü kolayca gerçekleştiremedikleri şeyleri yapmayı vaadetmektedir. Filipin demokrasiciliğine, yani parlamentarizme karşı oluşun gerekçesi de yukarıda bulunabilir.

Programın bazı motiflerine de az sonra değineceğiz.

Yukarıda belirttik ki bu «zümre»nin darbe yapıp iktidara gelmesi için siyasal partiler düzeninin bunalıma girmesi, iktidarda olan partinin iş yapamaz hale gelmesi gerekir. «Önce huzur» parolası, —otoriter-dikta yönetimlerinin, darbecilerin bu «kutsal emri»— ancak o zaman egemen sınıfların da acil istekleri haline gelir çünkü.*

* Varlıkları burjuva parlamenter siyasal düzen içinde mümkün olan partiler, özellikle böyle bir düzende iktidarı alma imkânı en yakın olan parti doğaldır ki bu darbecilere karşı çıkmak zorundadır. 1971'de AP bunun için karşı çıktı mutıraya. Gerekçe de demokrasi idi. Diğer partiler temsil ettikleri sınıflara göre tavır alırlar. Örneğin DP Demirel'in sanayi burjuvazisinin süregiden «huzursuzluk»tan ötürü çektiği

1960'da DP'yi deviren darbecilerin, darbe ortamının hazırlanmasında fiilen katkıları olduğunu söyleyemeyiz. Darbenin koşulları kendiliğinden oluştu denilebilir.

Oysa 1971 öncesinin «sivil-asker zümre»si koşulları hazırlamayı da görev bildi. Bu bakımdan «bilinçli» darbecilerdir bunlar.*

Darbe koşullarını hazırlamak için ise o yıllarda yoğun bir siyasal hareketlilik içine girmekte olan gençlik kesimlerine yönelindi. 1960'da, oluşmuş koşullara son bir motif kazandıran gençlik hareketi, bu kez koşulları yaratmakta aslî görev sahibi sayıldı. Gençlik —öğrenci gençlik— Sosyalizme yönelmişti ve yeni kurulan TİP çevresinde toplanıyordu.

O dönemde TİP'in yönetici kadrosunu oluşturan Aybar ve ekibi ceberrut devlet ve halk çelişkisi üzerine kurulan kendi Türkiye toplumunun tarihî yorumundan ötürü darbecilere karşıdır. Parti'nin öbür önemli yöneticileri olan Behice Boran, Sadun Aren ve arkadaşları da TİP'i bir araç olarak kullanmak isteyen darbecilere karşı çıkarlar.

Darbeci eğilimin ideolojik organı **Yön**'de E. Tüfekçi adıyla TİP'i de eleştiren yazıları çıkan Mihri Belli'de önderini bulan MDD hareketi, 1965'lerden sonra ortaya çıktı.

M. Belli, Türkiye'nin önündeki aşamanın, ülkenin yarı-feodal oluşundan ötürü, «demokratik» nitelikte olduğunu, ayrıca emperyalizme bağımlı olduğu için de bağımsızlık (millî kurtuluş) sorununun ön plana geçtiğini, dolayısıyla, Türkiye Sosyalistlerine düşen görevin Millî Demokratik Devrimi gerçekleştirmek olduğunu söylüyordu.

MDD tezinin özeti budur. Fakat belirtelim ki burada yarı feodal yapı ile emperyalizmin varlığı çok sıkı ilişki içinde sunulmaktadır. Yani feodalizmin tasfiyesi emperyalizmin «kovulması» ile mümkündür. Çünkü emperyalizm feodal egemenlerle işbirliği halindedir. Ayrıca emperyalizm, işbirlikçi burjuvazi ile de ittifak halinde olduğu için, ülkeyi gerçekten sanayileştirmek isteyen «millî burjuvazi»ye de engel olmakta, onu kısıtlamaktadır.*

Emperyalizm ve onun saydığımız ortakları —işbirlikçiler— siyasal iktidarı da elde tutmaktadırlar ve egemenliklerini «Filipin demokrasisi» olan varolan parlamenter düzen sayesinde rahatça sürdürmektedirler.

MDD tezinin Filipin demokrasiciliğine bağlanan sonucu ile, darbecilerin anti-parlamentarist siyasal anlayışlarının çakıştığını görüyoruz.

Türkiye'ye özgü MDD'nin ayırdedici özelliğine geliyoruz. O, bu tezin gerektirdiği «Devrim»in, bir halk hareketinin siyasal eylemiyle, bu hareketin siyasal gücüyle değil, «asker-sivil zümre»nin siyasal eylemiyle —hükümet darbesiyle— onların siyasal imkânlarıyla, gücüyle gerçekleştirileceğini öngörüyordu.

Soy MDD, biz halkın demokratik hareketini reddetmedik, hattâ bu yolda çalıştık, diyecektir. Doğrudur, ama biz burada MDD tezinin aslî, belirleyici ögesinin «asker-sivil zümre»nin —Cuntacıların— darbesi olduğunu söylüyoruz. Halk hareketi bir yardımcı ögeydi ve nitekim 1970'in 16 Haziranına kadar ufak çapta pek çok yerde ortaya çıkan kitle hareketleri, asker-sivil aydın zümreyi hiç tedirgin etmedi; hattâ MDD çevresindekilerin bu gibi kitle hareketlerini bizzat organize etmelerini dergilerinde destekledi bile. Ama 16 Haziran olayının onları nasıl tedirgin ettiğini gördük. Cuntacı akım işte burada, bu olayla ve bu tarihle birlikte yüzgeri etti, «sosyal»likten giderek soyundu. Kendi zümresinin iç imkânlarına yöneldi.**

desteğini kazanmak için 1969'dan itibaren bu kesime bir dizi ekonomik tedbirler getirmeye yöneldiğinde; taşra orta-küçük burjuvazisi, ticaret burjuvazisi —büyük şehirlerdeki— ve toprak sahipleri tedirginleştiler. DP böyle kuruldu. 12 Mart yönetimlerinin AP'nin ekonomik politikasını daha etkin uygulayacağını bilerek açık tavır aldı muhtıraya. Gerekçe yine demokrasidir.

Burada belirtelim ki çoğunluğu ile Muhtırayı destekleyen CHP içinde Ecevit ve gurbu 12 Mart'a en açık tavırı aldılar. Uzun vadeli bir Sosyal-Demokrat politika, yani burçuva toplumun en iyi korunma yolunun burjuva demokrasisi olduğunu iyice kavramış bir anlayışın en doğal gereğidir bu. 12 Martı daha ayrıntılı incelediğimiz yazıda bu tavrın parti (CHP) için nedenlerinden de söz etmiştik.

* Bu bilinçli işte «asker-sivil zümre»nin kendi iç ayrımında da «bilinç»i temsil eden sivil kanadının payı büyüktür. Bazı önemli mevki sahibi generaller de *isimleriyle* bu işe katılırken ne yaptıklarının bilincindeydiler.

22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963'te sırf askerlerden ibaret kadrolarla yapılan darbe girişimleri bastırıldı. Bu bastırma işinde hayli önemli rol oynayan CHP, asker-sivil bürokrasinin tarihî partisidir. CHP 1962 ve 1963'te darbelere karşı çıkarken 1965 seçimlerini kazanacağını umuyordu. Sonuç bozgun olunca bu Partinin kadrolarının büyük bölümü umutsuzluğa kapıldı. Yeni bir gerekçe kazanan darbeci akım 1960 sonrasının hayli hareketlenen toplumsal-düşünsel ortamında yeni tezlerle, daha «sosyal» bir görünümle ortaya çıktı. «Zümre»nin sivil kesiminin ideolojik-politik önderliğinde özellikle asker kadrolara darbeci «bilinç» götürülmeye hız verildi. Darbenin fizik güçleri böyle örgütlendi.

* Yabancı sermaye katkısı olmayan ve ayrıca yabancı sermayenin ürettiğinin aynısını ürettiği için onunla çıkar çelişkisi olan işletmelerin sahipleri.

** Çünkü bu olay asker-sivil zümrenin siyasal anlayışında siyaset dışı olması gereken ancak verilenle yetinmesi gereken bir sınıfın hareketiydi. İşçi sınıfı çizmeden yukarı çıkmıştı, çıkabiliyordu. Öyleyse çizmenin altına sokulması gerekirdi. Ayrıca şimdiye kadar işçi sınıfının görece durgunluğundan ötürü soy MDD'cilik etrafında toplanıp cuntayla ittifak içinde kalabilen aydın sosyalistlerin «bağımsızlaşma»sına da yol açabilirdi. Ve nitekim öyle de olmuştu.

1971 öncesinden çıkarılacak en önemli siyasal ilke, Sosyalistler ile darbecilerin ittifaka girişi sorunundan çıkarılabilir, çıkarılmalıdır.

Bu nasıl olabildi, Sosyalistlerin evrensel Demokratik Devrim tezinin Türkiye'deki bu ilginç uygulaması, ne anlama gelir, burada sırf teknik bir yanılgı veya bir siyasal hata mı vardır; yoksa son derece vahim bir ilke kaybı, «sosyalizmin kaybedilişi», sosyalist siyasal hedefin çok uzağında bir yere düşmek olayı mı vardır?

Sorunun ikinci kısmı kimilerine hayli ağır, hattâ abartılmış gelebilir.

Eğer geçmiş deneyimizi eleştirmekten amacımız gelecek eylemimizi en doğru temeller üzerine kurmak ise ve bu temelleri bugünün geçmiştekinden çok daha farklı koşulları içinde kurmak zorundaysak —Uluslararası Sosyalist Hareketteki bunalımın, sosyalizmin siyasal anlamı üzerinde yoğunlaşması özellikle düşünülmelidir— deyim yerindeyse kendimize karşı acımasız olmak zorundayız. Hatalarımızı abartmamız böyle bir amaçla yapılırsa hiç zararlı değildir. Kaldı ki biz sorunu büyüttüğümüz kanısında değiliz.

Sosyalistler Bonapartizmi —yani asker (ordu) gücüyle iktidara gelmeyi ve bu güce dayanarak hükümet etmeyi— kesinlikle reddederler. Aynı şekilde Blanquizmi —dar bir grubun iktidar organlarını komplo ile ele geçirmesine dayalı bir stratejiyi savunan görüşü— de suçlarlar.

Böyle yollarla iktidara geçmenin imkânsız olmasından, ya da aldatılabiliriz düşüncesinden ötürü yapılmaz bu. Gerekçeler, Marksizm'in genel olarak siyaset ve özel olarak devlet teorisinden kaynaklanan ilkelere dayalıdır.

Nasıl burjuva ideolojisiyle Sosyalist teori nitelikçe farklı temellerden hareket ederse ve dolayısıyla belli bir konuda çok farklı sonuçlara varırlarsa; buna uyarlı olarak **burjuva siyasal anlayışla Marksist siyasal anlayış, siyaset sorununu apayrı açılardan ele alırlar** ve dolayısıyla her ikisinin **siyasal mücadele anlayışları ve başarı ölçütleri çok değişiktir.** Bu bakımdan bir burjuva parti için ideal bir başarı olarak nitelenebilecek bir şey, Marksist bir parti için düşünüldüğünde çoğu kez bir sapma, bir düşüş olarak görülür.

Gerek Demokratik Devrim ve gerekse Sosyalist devrim, toplumun ulaştığı politik olgunluk düzeyinin bir sonucudur. Niyetleri ne kadar «temiz» olsa da belli siyasal grupların iktidarın tepesine yerleşmeleriyle sınırlı hareketler değildir. Bir **toplumsal hareketin** bütün toplum alanında süren ve böylece kitlelerin oluşturulmasında bizzat rol aldıkları ve «eserimdir» diyebilecekleri hareketlerdir bunlar, politik ekiplerin ihsanı değildirler.

Politik olgunluğun ölçütü ise, varolan siyasal düzenin korumaya çalıştığı temel toplumsal ilişkiyi değiştirme bilincinin ve bu bilince uyarlı eylem biçimlerinin kitlelerde yaygınlık derecesidir.

Demokratik Devrim, feodal siyasal düzenin yıkılışı demektir. Yani toplumu yönlendirmek hakkının kuvveti elinde tutanlara ait olduğu ve sınıflar, insanlar arası ilişkinin ekonomi-dışı zor ölçütüyle belirlendiği bir toplumun sona erdirilmesi bilincinin doğuşu ve bunun eyleme dönüşmesidir. Toplum artık en adil feodal düzenin bile kendilerini nasıl bir insanî yoksunluğun içinde tuttuğunu anlamıştır. Doğal ya da ilâhi yöneticilerin değişmez konumunu reddetmekte ve toplumun yönetilmesi ve yönlendirilmesi eylemine bizzat katılmak istemektedir. Bu katılmanın derecesini tayin etmek için ölçü ise artık fizik güçlülük derecesi olmayacaktır. Yöneticiler yine olacaktır ama artık seçilecektirler. Toplum yöneticilerini seçmenin kendi doğal hakkı olduğu bilincine varmıştır. Toplum bu düzeyde bir bilince sahip bir siyasal olgunluğa erişmiştir.

Bu bilinç, doğrudan doğruya üretici **güçlerin** belli bir gelişim düzeyine varışının bir yansıması olabileceği gibi —klasik burjuva demokratik devrim— böyle bir maddî gelişkinlikten pek söz edilemeyeceği bir tarihî durum içinde de aynı nitelikte bir politik bilinç doğabilir ve kendini eylemle gösterebilir. Örneğin kapitalist ilişkilerin —klasik burjuva demokratik devrim ön-koşulunun— henüz sözü edilir bir yaygınlık kazanmadığı sömürge ve yarı-sömürge toplumlarda bir yabancı gücün zorla politik iktidarı ele geçirmesi —emperyalist askerî işgal— olayının demokratik devrim hareketine yol açması.

Burada demokratik bilincin oluşumunun çok farklı koşullarda olduğunu görürüz. Klasik demokratik devrim mantığına uyarlı açıklamalar yapay kalmaktadır. Böyle açıklamalar emperyalist işgalin varolan sömürüyü kat be kat artırdığını öne sürerek, artık dayanılmaz hale gelen bu duruma isyan eden kitlelerden söz ederler. Zorlama bir çabadır bu. Sömürünün artışı bir yan motif sayılmalıdır ancak. Çünkü sözünü ettiğimiz ülkelerin pek çoğunda, örneğin Çin'de geniş köylü yığınları zaten öylesine kötü hayat koşulları içindedirler ki daha fazla soyulmalarına imkân yoktur. Çin'de köylüler, emperyalist metropoller Çin'e el atmadan önce de derin bir yoksulluk içindeydiler. Sokaklarında açlıktan ölen insanların yattığı Çin, emperyalistler gelmeden önce de vardı.

Hindistan da aynı durumdaydı. Ama ilkinde ta 1800'lerin ortalarından —yani emperyalistler Çin'e el attıklarından itibaren— **gitgide gelişen** bir anti-emperyalist isyan hareketi görülür. Oysa Hindistan'da daha eskilere dayanan ve bu ülkeyi tam bir sömürge haline getiren bir yabancı işgal olmasına karşın böyle bir süreç göremeyiz.

Fark nedendir? Daha fazla sömürülen Hindistan'da değil de Çin'de kitlelerin yoğun politik hareketlere girmesinin bir açıklaması olmalıdır. Emperyalist denetimin sömürge valiliğiyle, ordusu, polisi v.b. tüm iktidar organlarıyla olabileceği kadar somut kurulduğu ve gözüktüğü Hindis-

tan'da değil de; böyle şeylerin ancak büyük kentlerin bazılarında sınırlı olarak gözükebildiği Çin'de şiddetli bir anti-emperyalist hareket doğdu. Bu harekete anti-emperyalist mi, yoksa «demokratik» mi denmesi gerektiğini şimdilik tartışmayacağız. «Millî»lik sıfatı üzerinde daha sonra diyeceklerimiz olacak.

Çin'de anti-emperyalist hareketin çok daha güçlü oluşu ve giderek yükselmesi, Çin yönetici sınıfının emperyalist işgal karşısındaki durumu ve tavrı ile ilişkilidir. Asıl belirleyici etken budur. Çin toplumunun merkezî feodal bir yapı içinde siyasal birliğe sahip oluşu, oysa Hindistan'ın otarşik nitelikte küçük bölgelerin bir toplamı olarak siyasal birliğe sahip olmayışı da önemli bir etken sayılmalıdır.

Sun Yat Sen önderliğindeki hareketin doğuşuna kadarki süreci gözönüne alalım. Afyon Savaşı'nda sömürgecilere savaş açan, ama başarılı olmayıp yenilenler, Çin yönetici sınıfı idi. Çin devletinin ordusu emperyalist ittifak ordusuna yenilince, galiplerin isteğine boyun eğdi. Daha sonraları da Çin Devleti emperyalist güçlere karşı belirli bir direnişi hep sürdürmüştür. Oysa Hindistan'da yönetici kast —racalar— kısa sürede İngiliz yöneticileriyle «kaynaşmış», onların üstünlüklerini kabullenerek kendi kast ayrıcalıklarının ve sömürülerinin devamında anlaşmıştır. İngiliz yönetimi racalar düzenine «ek», onun doğal bir uzantısı, tamamlayıcısı olarak görülmüştür. Sömürünün katmerleşmesi asıl Hindistan için söylenmelidir.

Oysa Çin'de farklıydı bu. Afyon Savaşı'nda yenilen Mançu hanedanı da «yabancı» sayılırdı asıl Çin toplumu için. Ama Batılılara, «daha yabancı» olanlara karşı belli bir direnişi hep sürdürmüştür. Daha sonraları hem bu yarı yabancı hanedana, hem de asıl «yabancı» güçlere karşı bir dizi isyanlar oldu.

Sun Yat Sen hareketine gelinceye kadar hepsi Çinli bir hanedanın işbaşına getirilmesini de amaçlayan bu isyanlar içinde Çin'in geniş halk yığınları, feodal siyasal anlayışın zırhlarını yavaş yavaş aşıp, sorunu daha geniş düşünecek bir bilince vardılar. Anti-emperyalist tepki, Sun Yat Sen'in cumhuriyetçi programıyla demokratik bir nitelik aldı. Artık savaş sınıf yabancıları kovmak için değil, demokratik bir Çin kurmak için de veriliyordu.

Bu, demokratik bilincin doğuşudur. Çünkü hanedanların yönettiği bir toplumu olağan sayan halk, onlara bu hakkı doğal olarak tanırken, onların askerî güçlerine ve Çin'in köklü Konfüçyüscü dünya görüşünün empoze ettiği, yöneticilerin seçkin, tanrısal ve değiştirilemezliği düşüncesine uyarlı davranıyordu. Ama gerek Mançu egemenliği, gerekse Batılı güçler, Çin hanedanlarını yerden yere vurduğunda ilkin yönetici sınıfın tanrısal dayanakları sarsıldı; her boyun eğişlerinde ve uzlaşıcılıklarında tanrısallık ve değişmezlik süsleri çatladı ve aşındı. Askerî güçlerinin de aczi görüldü. Ve şu anlaşıldı ki kendi doğal seçkinleri saydıkları zümreler, o tanrısal dayanaklardan yoksundurlar. Fizik, askerî güç sahibi olan her tür hareket iktidarı alabilir. O zamanlara kadar aşağı saydıkları «yabancı»lar bile yapabilirler bunu.

Feodal ideolojinin ve onun meşru, değişmez gösterdiği feodal siyasal yapının çökmesi gerektiği bilinci, kısaca anlattığımız bu süreç içinde doğdu. Cumhuriyet düşüncesine böyle varıldı.

Toplumun politik olgunluğa varışı derken anlatmak istediğimiz budur.

Kendi yöneticilerini seçme özgürlüğü, yani siyasal faaliyete bu düzeyde katılma imkânının varlığı burjuva siyasal düzeninin temelidir. Burada burjuva siyasal düzenlerinin çeşitli biçimlerini tartışmıyoruz. Konumuzun genişliğinden ötürü belli bir genelleme düzeyinde ele almak zorunda olduğumuz bu bölümde burjuva siyasal düzeni ile Sosyalist siyasal anlayış arasındaki niteliksel ayrımı açığa çıkarmaya çalışıyoruz.

O halde Sosyalist Devriminin temel koşulu olan politik olgunlaşmanın niteliği, ölçüsü ne olur? Bu bilinç nasıl oluşur?

Kısaca ifade edersek, bu seçme özgürlüğüne dayalı siyasal katılmanın yetmezliğinin bilincine varılması demektir. Özellikle kapitalist toplum hiyerarşisinin en altındaki işçi sınıfı, politik seçim yapmanın burjuvazinin sunduğu alternatiflerden birini seçmek demek olduğunu görür. Burjuvazi ile kendi sınıfı arasındaki çelişkiyi ekonomik ilişkilerinde dolaysız olarak gördüğü için, ne kadar özgürce seçim yapmış olursa olsun burjuvazinin alanı içinde kaldığını anlar. Burjuva demokrasisi kuralları içinde kalan kendi partilerinin de yozlaşabildiğini ve eğer bu hale gelmemişse ona iktidarın kolay kolay teslim edilmeyeceğini zamanla kavrar. Basit Sosyalist düşüncelerin mülkiyetin toplumsallaştırılmasıyla yetinen çerçevesini aşmasını gerçekleştirecek Bilimsel Sosyalist bilinç, ona yalnız mülkiyetin değil, bütün toplumsal faaliyetlere katılma biçiminin de toplumsallaşması gerektiğini gösterdiği zaman, kendi derin yoksunluğunun yalnızca ekonomik güç azlığından ileri gelmediği bilincine varır. Kapitalist toplum biçiminin kendisini basit bir iş-gücü halinde tuttuğunu, çeşitli mekanizmalarıyla ona sırf bir şeylerden yararlanma hakkı tanıdığını, ama o bir şeyleri bizzat yaratacak, yapacak niteliğe sahip kılmadığını, bunun için her türlü aracı kullandığını anlar. Bu toplum biçimini gerçekten değiştirebilmek için, kendisini bütün bunları yapacak hale getirmenin, yani bir anlamda kendisini dönüştürmenin zorunlu olduğu noktasına varır. Kendisinin yönetici, yönlendirici bir öge olacağı, Sosyalizmin ancak böyle mümkün olabileceği düşüncesine varır. Bu noktadan sonra artık sırf kendi kurtuluşunun değil, toplumun kurtuluşunun da kendisine bağlı olduğunu kavrar. Kendisinin, geniş işçi sınıfının gerçekten yönetici olduğu bir siyasal düzen, açıktır ki yöneticiliğin dar sınıflara ait olduğu sınıflı toplumların siyasal düzeninden

çok farklıdır, bambaşkadır. Kaldı ki bu siyasal düzen giderek yöneticilerin kalmayacağı, böyle bir kategoriye ihtiyaç duyulmayacağı bir sürece açık olmalıdır. Toplumun kurtuluş yolu budur. Siyasal faaliyete tarihî anlamını veren «insanların yönetilmesi ihtiyacı»nın fiilen ortadan kalkacağı bir duruma gidiştir bu. İnsanların yönetiminden araçların yönetimine geçiş çağı başlayacaktır.

İşçi sınıfının siyasal eyleme bu geniş perspektiften bakar hale gelmesi ve bu perspektifin gerektirdiği bilgi ve bilinç aşamasına geldiğini gösteren eylemlere, yani işçi sınıfının gerçek siyasal deneyler edindiği eylemlere yönelmesi, Sosyalist devrimin gerektirdiği politik olgunluğa varıldığını gösterir.

Anlatışımızdan, bunun çizgisel, evrimsel bir süreç olduğu gibi bir izlenime varmamak gerekir. Tıpkı burjuva demokratik devriminin kapitalizmin «doğal» gelişimiyle mutlak bir uyumluluk göstermesi, —yani üretici güçlerin zorunlu bir düzeye varmasının gerekliliği— mutlak bir ön-koşul değilse —Çin'de demokratik devrim örneği— Sosyalist devrime temel olan politik olgunluk düzeyi de kapitalizmin gelişiminin en üst düzeye varmasıyla tam tekabüliyet göstermez. Toplumsal genel koşulların politik yargılara en kısa yoldan etkisini mümkün kılan tarihî durumlar içinde özel olarak işçi sınıfının politik olgunluğu, Sosyalist devrimi yürütecek, gerçekleştirecek bir düzeye erişebilir. Sovet işçi sınıfının görece çok kısa bir zaman içinde geçirdiği deneyler ve özellikle Rusya'da demokratik devrimin yer aldığı tarihî koşulların etkisi, Rus işçi sınıfını tarihin en devrimci işçi sınıfı haline getirdi. Şüphesiz bunda en büyük pay bütün bu saydığımız koşulları bilinçle politik potaya akıtabilmesi için Rus işçi sınıfını öbür ülke işçi partilerinden nitelikçe farklı bir anlayış içinde eğiten, bilinçlendiren Marksist-Leninist Bolşevik partisinindir.

Bu konu üzerinde oldukça uzun olarak durmamızın nedeni, THKP-C teorisinde karşılaşacağımız benzer karakterde sorunların, tezlerin incelenmesine ön-hazırlık yapmak içindir.

III. THKP-C «ASKER-SİVİL ZÜMRE»Yİ VE ONUN POLİTİK-İDEOLOJİK KİMLİĞİNİ NASIL DEĞERLENDİRDİ?

Yazımızın giriş bölümünde belirttiğimiz gibi genel MDD bloku, «asker-sivil zümre»nin darbe yoluyla iktidarı ele geçirmesi eylemine olumlu bir nitelik vermekle ve Türkiye'de Sosyalist Hareketin bu zümrenin eylemiyle ittifaka girmesinin görev olduğu teziyle biçimlendi.

Soy MDD akımını temsil eden Mihri Belli, darbeci harekete öncelik vermekte, zımnî olarak da olsa bu zümrenin «önümüzdeki devrimci adım»da öncü olacağını kabullenmektedir.

1968 sonrasında Uluslararası Sosyalist Hareket içindeki olaylar Türkiye'de de etkilerini duyulur biçimde gösterdiğinde, darbeci akıma karşı soy MDD'nin nesnel olarak yüklendiği, «darbe koşullarını hazırlamak» diye özetleyebileceğimiz tavıra tepkiler de başlamış oldu.

Yaptığı bir dizi «özeleştiri»ler sonucu nereden nereye geldiğini unutması son derece doğal olan PDA hareketinin soy MDD çizgisini açıktan açığa darbecilerin kuyruğuna takan yorumları* yukarıda oluştuğunu söylediğimiz tepkilerin ideolojik-politik düzeyde açığa çıkması için elverişli imkânı yarattı.

Mahir Çayan'ın **Aydınlık Sosyalist Dergi**'nin 15. sayısında yayımlanan «sağ sapma, devrimci teori ve pratik» adlı yazısı sonradan THKP-C hareketini oluşturacak grubun «asker-sivil zümre»yi ve bu kesimle ittifakı nasıl yorumladığının genel çerçevesini verir. Temel olarak bu yazıyı ele alacağız.

M. Çayan, MDD tezinde Sosyalistlerin ittifak kuracakları başlıca kesimi oluşturacağı söylenen «asker-sivil aydın zümre»yi bir bütün olarak kabul etmez. Gerçi genel MDD tezinde de asker-sivil aydın zümreyle ittifaktan söz edilirken onun anti-parlamentarist, darbeciliğe oynayan kesimi kastedilmektedir. Bu bakımdan nesnel olarak gerek Mihri Belli'nin ve PDA'nın, gerekse THKP-C'nin müttefik olarak gördükleri aynı kesimlerdir. Hepsi de bu kesimle 12 Mart öncesinde ittifak kurmalarının görünür gerekçesini gayet iyi bilmektedirler. 12 Mart tarihinin altını çizelim. Çünkü Mihri Belli de, PDA da, 12 Mart olup müttefiklerinin bu işte belirleyici öge olamadıklarını anlayınca kesin bir tavır değişimine girerler. Mihri Belli artık «sivil asker zümre»nin, «ordunun devrimci geleneği» nin hiç sözünü etmez olur. Her zaman kelimelerin en sertini seçmekte özel özen gösteren PDA, 12 Mart sonrasında faşist askerî diktatörlükten söz edecektir artık.**

Mahir Çayan'ın saydıklarımızdan daha farklı olan yorumuna gelelim. O'na göre MDD içinde müttefik olarak yer alanlar, «sivil-asker zümre»nin en sol kanadını oluşturan «Kemalist» lerdir. Yani Kemalizm bütün bir zümrenin değil, ancak bu kanadın ideolojisidir. Bu bakımdan Kemalizmi sağ-sol diye ayırmak kesin yanlıştır. Kemalizm ise:

> «... **emperyalizmin boyunduruğu altındaki bir ülkede doğu halklarının millî kur-**

* Bunların en ünlüsü ve «bardağı taşıran damla» olan yazı, Şahin Alpay'ın *Aydınlık Sosyalist Dergi*'nin 12. sayısında (Ekim 1969) yayımlanan «'Türkiye'nin Düzeni' üstüne» adlı makale idi.

** Her ne kadar aynı PDA, —müttefiklerine arz edecek bir gücü kalmadığı, 1970 sonlarından itibaren —darbecilerin gözünde hiçbir değerleri kalmadığını biliyorlardı. Ordu konusunda Marksist teoriyi yeniden keşfetmeye hız vermiştir. Ama buna karşın soyut teorik planda kalmasına dikkat ettiği bu «keşif»in kime, neye karşı yararlı olduğunu söylemekten kaçınır.

> **tuluş bayraklarını yükselten, emperyalizmi yenerek millî kurtuluş savaşlarını açan bir küçük burjuva milliyetçiliğidir.» (Bütün Yazılar,** der. M. Ali Moğultay, Evren Yayınları, s. 114).

«Doğu halklarının millî kurtuluş bayraklarını yükseltmiş» olmak ve «emperyalizmi yenerek millî kurtuluş savaşlarını açmak»... Bunlardır Mahir Çayan'a göre Kemalizmin nitelikleri.

1972'de 12 Mart terörünün, Atatürkçülük kampanyaları eşliğinde bütün ağırlığıyla sürdüğü günlerde Kemalizm için yine şunları yazmaktadır:

> **«Kemalizm, küçük-burjuvazinin en sol, en radikal kesiminin milliyetçilik tabanında anti-emperyalist bir tavır alışıdır.» (a.g.e.,** s. 351).

Bu yazının altına düştüğü dipnotta «devrimci milliyetçi» Kemalistlerin kendilerini sosyalist saydıklarından söz etmekte ve bunu eleştirmemektedir.

Görülüyor ki Mahir Çayan müttefiklerini 12 Mart'a karşın bile terketmemiştir.

İşte burada soy MDD hareketi için yakıştıracağımız Bonapartizmden THKP-C hareketinin hayli uzak olduğunu söylemeliyiz. Çünkü Mihri Belli, PDA ve ordunun devrimciliğinin Marksist teorisyeni Kıvılcımlı, müttefiklerinin «partiyi kaybettiği»ni gördüklerinde terketmekte pek beis görmediler. Çünkü bu müttefikler onlara iktidar kapılarını açacakları için vardılar, bu imkânlarını artık yitirdiklerine göre «unutma devri» başlamış demektir.

Oysa THKP-C'nin Kemalistlerle ittifakta asli gerekçesi onların yakın bir iktidar imkânı ve fırsatı sunmaları değildir. Ve hattâ böyle bir imkânlarının artık kalmadığı bir dönemde onları «THKP-C'nin ittifaklar politikası açısından son derece önemli» bulmaktadır. Kemalizmi «milliyetçilik tabanında anti-emperyalist bir tavır alış» olarak nitelediği yerin altındaki dipnotta:

> «... sorunun bu şekilde tesbit edilmesi, 972'nin Türkiye'sinde gerilla savaşını sürdüren partimizin (içinde bulunduğumuz devrimci öncü savaşı aşamasında) ittifaklar politikası açısından son derece önemlidir. Küçük-burjuva aydın çevrelerde asgari müşterek içinde olacaklarımız Kimlerdir?» **(a.g.e.,** s. 351)

diye sormakta ve cevabını Kemalistler olarak verildiği yerde onları «küçük burjuva aydın çevreler»in bir kanadı olarak nitelemektedir. Yani devlet görevlisi, bürokrat olarak «darbe işi»ne yakın oluşları dikkate alınmayarak herhangi bir aydın kategorisi olarak düşünmektedir Kemalistleri.

Görülüyor ki Mahir Çayan'ın tek ölçütü «anti-emperyalist olup olmamak»tır. Bütün sınıflar, zümreler ve genel olarak olaylar incelenirken başlıca ve belirleyici ölçü budur.

Mahir Çayan'ın bu ölçüye verdiği önem düşünülürse Kemalistleri hayli şerefli bir yere oturttuğu görülür. Fakat bu Kemalist darbeciler, 12 Mart sırasında tutuklanıp «samimi beyan»ları alındığında ve MİT'in bunların kendi iç konuşmalarını tesbit ettiği bantlar ve raporlar açıklandığında görüldü ki, onlar Mahir Çayan gibileri için ancak «şerefli bir son» düşünmektedirler. Şüphesiz içlerinden bir kısmı istisnadır. Ama sayıları bir düzineye varmayan bu kişiler dışında geniş darbeci Kemalistler, Sosyalist ögeler için hesaplı bir kurşuna dizme işlemini kafalarına koymuşlardır.

«Anti-emperyalist»liklerinde pek içten oldukları zaman bile bu deyime nasıl bir içerik verdiklerinden THKP-C hareketi —Mahir Çayan'ın bütün bu yüceltici sıfatları lâyık görmesine karşın— hep kuşkulu kalabilmişti. Nitekim bütün MDD'ci gruplar gibi THKP-C'nin de merakla beklediği 9 Mart gününde eğer denildiği gibi Kemalist cunta işbaşına gelseydi, THKP-C'nin kararı onları **«anti-emperyalist tavır almaya zorlamak için»** bazı «anti-emperyalist eylemler» düzenlemektir.

Evet, gerek teoride, gerekse eylemde ancak **zorlanarak** «anti-emperyalist» **yapılacak** bir zümredir Kemalistler. Mahir Çayan:

> **«Kemalizmin antiemperyalist niteliği bir tarafa bırakılırsa, ortada Kemalizm diye bir şey kalmaz.» (a.g.e.,** s. 114).

demektedir. Aksine çok şey kalır. Örneğin millî baskı kalır, otoriter bir toplum anlayışı kalır, kendisini toplumun seçkin yönetici tabakası olarak gören tarihî bürokrasinin siyasal anlayışı kalır ve özel olarak Sosyalist harekete karşı tavır almak kalır. Elbette Mahir Çayan'ın bu «kalan»ların hiçbirini görmediğini söyleyemeyiz. Ama teorisini kurarken bütün özelliklerinden yalnız **birini** «anti-emperyalist»lik olarak görmekte, ona belirleyici bir değer vererek öbür özelliklerini gölgede bırakmaktadır.

Daha sonra teorik soyutlamaları nasıl yaptığı konusunda daha da ayrıntılı göreceğiz ki Mahir Çayan, olguları, olayları, yani genel olarak «kendi dışındaki şey»leri kendine göre tanımlamaktadır. «Kendi dışındaki şey»de, yalnızca kendisinde olanları görmektedir. Şeyin öbür özellikleri ise ya hiç gözönüne alınmamaktadır, ya da bütün bunlar kesin bir tepkinin nedeni olmaktadır.*

* Buraya kadar yazdıklarımızdan Mahir Çayan'ın Kemalistlerle Sosyalistler arasında bir fark görmediği gibi bir anlam çıkartılmamalıdır. Mahir Çayan Anti-emperyalist —yani henüz sosyalist değil— bir eylem platformu oluşturmak düşüncesinde olduğu için müttefiklerini bu ölçüye göre seçmektedir. Kemalistlerle ayrı oluşu elbette unutulmuş değil. Ama bunun ikinci planda kalmasına özen gösterildiği söy-

«Öncü savaşı aşamasında olan THKP-C'nin küçük-burjuva aydın çevrelerdeki müttefiki, ancak kemalistler olabilir. Onlarla olan ilişkilerimizde sağ kanadın oligarşinin kesin müttefik olduğunu, her zaman devrimci saflara, tarihi bir hareket anında ihanet edebileceğini, nedenleri ile birlikte anlatmalıyız. Ortak cephe bu kanadın, darbeciliğin çıkar yol olmadığını anlayıp, sağ kanadı artık dostu olarak görmediği zaman mümkün olacaktır.» **(a.g.e.,** s. 352).

Sözkonusu Kemalistlerin «sivil-asker aydın zümre» denilen tarihî bürokrasinin bir kanadı olduğunu ve «tarihî bürokrasi»nin de tarihimizde «yönetici»lik misyonunu kendine layık gördüğünü hatırlayalım. Devlet araçlarını kullanarak devleti ele geçirmektir onların siyasal eylemi. Kurtuluş savaşında onlar, kendilerini belirleyen mekanizma —yani Devlet— tehlikeye girdiği için «Devleti kurtarmak» üzere savaşa girdiler. Bundan önceki ve sonraki tüm eylemlerinin **kendi ideolojilerine** göre gerekçesi buydu.

Eylemi ve siyasal hedefi bu olan kesimin gerilla savaşına katılması... Hapisteki Kemalistler bile bu eylemi **kendileri için** düşünmezler.

Mahir Çayan onların 12 Mart sonrasında «demoralize hava içinde» olduklarını söylemektedirler. Öyledir, ama gerekçesi Mahir Çayan'ın sandığı gibi değildir. Artık «zümre» olarak iktidarı ele geçiremeyecekleri, «zümre»nin geleneksel siyasal anlayışına uyarlı olarak ülkeyi yönetemeyeceklerini iyice anlamış olmanın yarattığı bir «demoralize hava» içindedirler onlar.

IV. «TÜRKİYE'YE ÖZGÜ BİR ÖZELLİĞİN» EYLEM BİÇİMİ SORUNUNA ETKİSİ

Mahir Çayan 1969'un Mayısında **Türk Solu** dergisinin 77. sayısına yazdığı yazıda, —kendisi için en önemli ölçü olan «anti-emperyalist» olma ışığı altında— Kemalistleri «etkin azınlık» deyimi ile tanıtmakta ve aynı ölçüyle tanıttığı gençlik hareketini de onların eylemi kadar önemli görmektedir:

> «İçinde bulunduğumuz evre proletaryanın kendisi için sınıf durumunda olmadığı ve proleter sosyalist bir partinin bulunmadığı bir evredir. Bu aşamada, Amerikan emperyalizmine karşı mücadelede **anti-emperyalist etkin azınlık ne denli önemli ise, anti-emperyalist gençlik de o denli önemlidir.»** **(a.g.e.,** s. 11, a.b.c.).

Çok geçmeden THKP-C'nin de, çoğunluğu «anti-emperyalist gençlik» içinde çıkan bir öncü savaşçı hareket halinde kendini gösterdiğini biliyoruz. Dolayısıyla o da bir anlamda «etkin azınlık» halindedir.

Bu «etkin azınlık» kavramına daha sonra döneceğiz.

Alıntıda görülüyor ki, darbeci eylemle gençliğin eyleminin ayrı ama eş güçte sayılması gerektiği öne sürülüyor. Zamanla darbeci eylemin önemini daha az olarak değerlendirme ağır basacaktır. Mihri Belli hareketinden ayrılış gerekçesinin ise kendi gücünü önemli görmenin yanında, darbecilerle ittifak ilişkisini gevşetmek anlamına geldiği görülür. Bu, Kemalist darbenin ya başarısız kalacağı ya da tam «anti-emperyalist» nitelikte olamayacağı yolunda kuşkuların çoğalmasına bağlanabilirse de, açığa vurulma nedeninin 16 Haziran olayı olduğu söylenmelidir. Aynı olayın Kemalist darbecilerin ordu içindeki etkilerini de azalttığı, başarısızlık kuşkularının bu yüzden doğduğunu ekleyelim.

Hem 16 Haziran olayı, hem de Uluslararası Sosyalist Hareketteki eğilimlerin Türkiye'deki Hareket içinde de etkilerinin artışı —Hareketin arayış hali hatırlanmalıdır— Türkiye'ye özgü darbeci geleneğe tâbi soy MDD'den uzaklaşılmasına neden olmuştur. THKP-C hareketinin, Küba modeline yönelimi, basit bir seçme olmayıp, hem 16 Haziran olayının yorumlanmasına, hem Türkiye'deki siyasal oluşumların özel bir yorumuna —bunu az sonra anlatacağız— hem de Uluslararası Hareketteki bunalımın teorik teşhisine uyarlık gösterir.

Bu üç ana faktörün incelenmesine ikincisinden başlıyoruz. Bu, bölümün başında değindiğimiz etkin azınlık kavramıyla da ilişkilidir.

Bütün Yazılar adlı derlemenin, 346 - 360. sayfaları arasında Mahir Çayan Osmanlı Devletinin son dönemlerinden 12 Mart'ın az sonrasına (1972'ye) kadarki tarihi kendi ölçüleri içinde anlatır ve buradan çıkardığı Türkiye'ye özgü özellikleri sıralar.

Mahir Çayan'ın özel önem verdiği III. Bunalım Dönemi kavramıyla ilişkin olduğu için 1950 sonrasını ayrıca ele alacağız. 1950'ye kadarki tarihin anlatılışında iki noktayı belirtmek gerekir: İlkin burada anlatılan olaylar, sözü edilen sınıflar ve sınıf ilişkilerinde, «millî-gayri millî» ölçütlerinin kullanılmış oluşudur. İkincisi ise siyasal oluşumların anlatılışında odak olarak iktidar kurumu alınmıştır ve dolayısıyla Türkiye'nin siyasal tarihini devletin yapısında ve iktidarın değişik politikalar uygulamasında izliyoruz. Bu elbette ki devlet-iktidar kurumuna doğrudan etki imkânı olan egemen sınıf ve zümrelerin, bunlar arasındaki ilişkilerin tarihi olmaktadır. Toplumun kalanının pasif durumda olduğu, devletin güçlülüğü ve yenilmezliğine inandığı ama buna karşı eyleme dökemediği güçlü bir tepki duymakta devam ettiği, siyasal anlayışının böyle olduğu belirtilmektedir. Bu son yazılanların,

lenebilir. Nitekim 1971'in az öncesine Mihri Belli'nin devrimci milliyetçilikle proleter enternasyonalizminin çelişmediği yolundaki görüşünü eleştirirken bunun «devrimci milliyetçi»lere —yani Kemalistlere— şirin gözükme gayreti olduğunu söyler ve aynı yerde Mihri Belli'yi bu kesime bel bağlamakla suçlar.

1950 sonrasını da kapsadığı kabul edilmektedir.

Mahir Çayan'a göre 1923'de «feodal-komprador devlet mekanizması parçalanmış, yerine tek parti yönetimi altında küçük burjuvazinin diktatörlüğü egemen kılınmıştır.» (Mahir Çayan, **a.g.e.**, s. 353).

Bu tanımın üzerinde durmayacağız. 1923'ten 1950'ye kadar sözkonusu diktatörlüğün gitgide küçük burjuva nitelikten uzaklaşıp (ya da uzaklaştırılıp) emperyalizmin güdümüne sokuluşu anlatılmaktadır.

1950, 1923'den bu yana geçen 50 yıllık sürenin içinde dönüm noktası sayıldığına göre, bu sırada geçen siyasal olay üzerinde durulmalıdır. DP'nin CHP'yi seçim yoluyla yenip iktidara geliş tarihidir bu. Mahir Çayan'ın, o yıla kadar toplumsal ekonomik süreci CHP yönetimlerindeki değişimler aracılığıyla anlattığı düşünülürse; ve «gayrı millî» sınıfların bu parti içinde hayli etkinleştiği (1942 - 1950 döneminin anlatılışına bakınız) de gösterildiğine göre, DP'nin ayrı bir parti olarak kurulması ve iktidarı kısa sürede alacak kadar oy desteği sağlayabilmesi mutlaka açıklanmalı değil midir?

DP'yi büyük mülk ve sermaye sahibi sınıfların yönlendirdiği kesindir. Ama aynı derecede kesin bir gerçek, bu sınıfların halkın büyük kısmının oyunu kendi partileri çerçevesinde toparlamış oluşudur. «Halkı aldatarak» bunu becerebildikleri yolundaki açıklamaların hayli geçerli olduğunu biliyoruz.

Ama neden bu olayı tarihî bürokrasinin temalarına uyarlı açıklıyoruz? Sakın burada «ceberrut devlet-halk» çelişkisine dayalı açıklamanın, yani tarihi bürokrat yoruma tepki popülist açıklamanın doğruluğunu savunduğumuz söylenmesin.

Ne resmî devlet tarihine, ne de ona tepki popülist dediğimiz tarihe ihtiyacımız var. Marksizm'in özel olarak devlet ve genel olarak «siyaset» teorisi —özellikle Lenin'in zenginleştirdiği— ve bu teorinin nesnel ölçüleri dururken, bu kolaycı, öznel yorumların basitliğine kapılmamız düşünülemez.

Sözkonusu tarihe, bir de Türkiye toplumunun siyasal olaylara katılma ölçütünü kullanarak bakalım. Yani resmî siyasal kurumlara pek yansımayan, devlet ve iktidar organlarındaki değişimlerde doğrudan etkisini göremediğimiz ve dolayısıyla resmî siyasal tarihlerde sözü edilmeyen süreçleri gözönüne alarak irdeleyelim. Baba İshak'cılar ve Şeyh Bedreddin Hareketi gibi olayların ya hiç sözünün edilmediği ya da isyan diye kınanıp «siyasal olay»dan sayılmadığı ve bu tip olaylarda «siyaset» sözcüğünün elebaşıların siyaset edildiği söylenirken geçtiği* resmî tarihin dışında; toplumun siyasal olaya doğrudan katılma biçimlerinin nicel ve nitel ölçülerde artışında gözlemleyebileceğimiz bir siyasal tarih de vardır.

Türkiye'nin resmî tarihinde «siyasal olay»lar, «devlet işlerinin yürütülmesi ve düzenlenmesi» —Osmanlıların son zamanlarında bu «Devleti kurtarmak» haline gelmiştir— programları ile harekete geçen «etkin azınlık»ların eseridir. Siyasal mücadele «etkin azınlık»lar arası mücadele demektir. Siyasal değişiklik denilen olaylar devletin temelde dış koşullara tabi olarak yaptığı uygulama değişiklikleri ve kurumsal yapısını buna göre düzenlemesinden ibarettir. Bu değişiklikleri zorunlu görenler ve yapanlar hemen tümü birer devlet görevlisi olan kişilerden oluşan gruplardır.

Siyasal mücadelelerin yürütülüş, örgütleniş biçiminde görülen bu «etkin azınlık»çı nitelik, 1950'lere kadar sürer.

1946 yılında kurulan DP bir halk hareketi üzerinde gelişti ve 1950'de tarihî bürokrasinin partisi CHP'den iktidarı aldı. Şüphesiz bu halk hareketi bütün bir halkın hareketi sayılmaz. CHP'nin oy gücü DP'nin az gerisindedir. Ama şu açıktır ki onu yönlendiren sınıfsal ittifak ne olursa olsun DP kısa bir sürede halk çoğunluğunu kendi çevresinde toplayabilmiştir.

Bazı MDD ideologları ve asıl olarak Kemalist darbe ideologları tarafından ileri sürülen tez şudur ki 1950'de DP'nin iktidarı ele geçirmesi bir «karşı-devrim»dir. Tarihî bürokrasinin siyasal anlayışının niteliğinden epeyce söz ettiğimiz için, bu teze katılmamız düşünülemez. Devrim mi, karşı-devrim mi ikilemi de onlara aittir. Biz yalnızca şunu söyleyeceğiz: 1950 olayı Türkiye halkının siyasal eyleme istekle katılışının göstergesidir ve siyasal olgunlaşma sürecinin ilk önemli adımı sayılmalıdır.*

1960 öncesinde bu kez hayli yoğunluk kazanan çatışmalarla da kendini gösteren siyasallaşmış bir toplum manzarası vardır. Toplum iki büyük parti çevresinde (DP ve CHP) saflaşmıştır. Parti ayrılığı, insanların günlük yaşantılarına kadar yansıyan (kahvehaneler ve hattâ mezarlıkların bile ayrıldığı olmuştur) bir yoğunluk kazanmıştır. Türkiye halkı geç girdiği partiler demokrasisinde kısa sürede partizanlığı kavramıştır.

Buna karşın 1950 ve 1960 öncesi siyasallaş-

* Siyaset sözcüğü Osmanlı'da idam anlamına gelir.

* Demokrasi, burjuvazi açısından ve onun tarafından elverişli bir siyasal biçim olarak yorumlanabilir ve kullanılabilir. Çoğu kez bundan «iyi» sonuçlar da alabilir. Ama Marksistler tarihî gelişimin bu «biçim»lere tesadüfen yer vermediğini bilirler. Tamamen biçimsel hale gelmiş olsa bile, sırf parlamentonun biçimsel varlığı ile sınırlı halde olsa bile bize düşen görev anti-parlamentarizme dayalı tepkici bir kampanyaya katılmak değil, burjuva demokrasisinin zorunlukla bu sonucu vereceğini anlatan ama demokrasi denilen şeyin «kaderi» sayılmayacağını çünkü adına sosyalist demokrasi denilen bir demokrasinin de varolduğunu anlatmak ve buna uyarlı kitlesel eylem ve örgütlenme biçimlerinin yaratılmasına öncü olmaktır.

manın demokratik olmaktan çok feodal diyebileceğimiz bir karakteri vardır. Kitleler siyasallaşma sürecinde kendi içinden önderler çıkarmak, kendiliğinden siyasal örgütlenmeler oluşturmak gibi bir tavırda değildirler. Tersine partilerin yönetici kadroları için, onlar adına ve partilerin kendi ya da yeni kurduğu (DP'nin Vatan Cephesi gibi) örgütler içinde kalmaktadırlar. Sınıfsal tepkiler pek görülmez. Kitle bölünmüş olduğu için bu siyasallaşmanın biçimi kitlesel değil yığınsal sayılmalıdır. Mezhep bölünmelerinde görülen duruma benzediği için feodal karakterdedir dedik.

16 Haziran olayının siyasal anlamının, şu anlattığımız süreç dikkate alınırsa ne kadar önemli olduğunu ve neden tarihî bürokrasiyi bu kadar «çarptığı» anlaşılabilir. Düşünelim ki 1960 öncesinin yığın siyasallaşması, mezarlık ayrımına varan bu olay, 1960 darbecileri için uğraştırıcı bir sorun olmadı. Uğruna kanlı bıçaklı olduğu Parti yöneticileri yurt çapında tutuklanırken her şey sessizlikle izlendi. En sevilen önderleri asılırken de susuldu. Elbette aldırışsızlık değildir bunlar. Halk «partizan»laşmış, siyasal hakkını istekle benimsemiştir, ama gerçek **partizanlığın, siyasallaşmanın bir gereği olan** siyasal hakkını korumak için eylemde bulunmak yanı henüz eksik bir «partizanlık»tır bu.

16 Haziran'da işçiler ordu ve polis barikatlarını dinlemediler, aştılar. Basitmiş gibi gözükür ama bunu bir de tarihî bürokrasimize sorun. Onlar bunun korkunç olduğunu söyleyecektir. 1960 sonrasında bir AP yöneticisinin şimdi bu parti çevresine toplanmış eski DP «partizan»larına «gözlerime bakın ne demek istediğimi anlarsınız» deyişi bile bu kesimleri öfkelendirmişti. Şimdi ise işçiler bir sınıf olarak harekete geçiyordu. «İmtiyazsız **sınıfsız**» olduğu Kemalizm tarafından o kadar ısrarla söylenmiş bir toplum içinde sınıfsal bir hareket! Polis, hele hele asker barikatlarını aşan bir hareket...

1971'e kadar Türkiye toplumunun siyasallaşma süreci ana çizgileriyle böyledir. Bunun son yıllarda hızlanan bir karakterde olduğu görülüyor. 12 Mart dönemi sonrası, geçmişe göre her bakımdan farklı bir «patlama» olduysa, bu tarihî sürecin bir aşamasıdır. Toplumların siyasal olgunlaşma süreçlerinden bağımsız ve bu sürecin anlamından habersiz bir siyasal hareketin başarısı düzünülemez. Kitlelerden kopuk olmayan ve ayrıca onun kuyruğuna da takılmayan bir siyasal hareket olan sosyalizm, bu «olgunlaşma süreci»ni en titiz gözeten hareket olmak zorundadır ve zaten onun aslî niteliği de budur.

Mahir Çayan, yukardan beri anlattığımız süreçte yalnızca toplumun devlete karşı tepkilerinin birikmesi biçiminde bir gelişim görmektedir. Ona göre tepkiler birikmekte ama hâkim sınıfların ustaca kullanmaları, aldatmaları sonucunda hep yanlış yerlere kanalize olmaktadır. DP, AP ve tüm partiler bu tepkileri kendi amaçları için kullanmışlar, bir dizi vaade karşın ona hiçbir çıkış yolu göstermemişlerdir. Bu işte hayli ustalaştıkları için, geniş halk yığınları kendi oylarıyla iktidara gelen bu partilerin buna karşın yine kendilerine baskı yaptıklarını görüp devletin yenilmezliği görüşüne daha çok boyun eğmektedirler. 1950 - 1971 arası parlamentarizm bu konuda onları o kadar deney sahibi yapmıştır ki, parlamentarizmin sürmesi bu «boyun eğme» nin daha bir kronikleşmesi olacaktır.

Anladığımız kadarıyla Mahir Çayan'ın antiparlamentarizmi böyle bir yorumdan kaynaklanmaktadır.

Öncü savaş eyleminin Türkiye'de Latin Amerika'dan bile etkili olduğunu savunduğu yerde, bu savunusunun gerekçelerini sıralarken söyledikleri böyle bir yorumun ürünleridir:

> «Birkere, hiçbir geribıraktırılmış ülke insanında 'devlete karşı-konulmaz, çünkü yenilmez' yanlış düşüncesi, Anadolu insanının kafasında şekillendiği biçimde şekillenmemiştir. İkinci olarak, meclisinden, düzen partilerinden ve politikacılarından nefret, nutuk ve lafta kalan propagandaya karşı alerji, ülkemizin emekçi kitlelerinde, hemen hemen öteki geribıraktırılmış ülkelerdeki kitlelerdekinden kıyaslanmayacak seviyededir.
> Üçüncü olarak, halkımızın uyanık kesimleri pasifist, kuyrukçu çalışma tarzı içinde olan 'solculardan' bıkmış ve onlardan hiçbir hayır gelmeyeceğini de anlamışlardır. Yıllardır bu kesim gerçekten devrim meselesini ciddiye alan umutlarını bağlayabileceği bir savaşçı örgütün özlemini duymaktadır. (THKP-C'nin bugünkü prestijinin kaynağı da budur.)» **(a.g.e.,** s. 364).

Osmanlı **Devleti**'nin Batılılaşması tezinin gerekçelerinden pek farklı olmayan gerekçelerle ve bu tezleri ileri süren Osmanlı **bürokrasisinin** hem haldeki uzantıları olan ve dolayısıyla onların eşi bir siyasal anlayışı temsil eden «asker-sivil aydın zümre»nin de anti-parlamentarist olduğunu biliyoruz. Mahir Çayan'ın anti-parlamentarizmi, halkın aldatılmasına ve böylece sindirilmesine duyduğu tepkiden kaynaklanır. Bu ikincilerinki ise, aldatılabilen, sindirilebilen bir halka karşı duydukları elit zümrelere özgü bir küçümsemeden, aşağılamadan yola çıkar. Cahil, geri ve aptal bir halkın oyuyla kendileri gibi seçkin yani akıllı, bilgili, külyutmaz, «müdebbir», yöneticiliğe layık adamların iktidardan indirilebileceği bir düzendir Türkiye'deki parlamentoculuk. Bunun o «saygıdeğer» demokrasi kavramıyla —ne yazık ki böyle bir icat vardır— ilişkisi olmadığını anlatmak için «Batı demokrasi»lerini örnek gösterip Türkiye'deki bu «Filipin demokrasiciliği»ni lânetle kınarlar.

Farklı motiflerden hareket ederek Türkiye'deki parlamenter düzen konusunda aynı sonuca varılmış oluyor böylece.

Mahir Çayan'ın ve Cuntacıların «anti-parlamentarizm»lerindeki farklılığın bir motifi daha vardır. Bu fark, «devlet»i değerlendiriş ve ona karşı tavırda gözükür.

Özetle Cunta, «iyi devlet»in, sömürücü gayrı-millî —yabancı— ögelerin, «gerici»lerin sızmasıyla kötü işler hale getirildiğini söyler. Kendileri başa geçerlerse bu devlet saat gibi işletilebilir ve topluma, tıpkı o eski masalsı Osmanlı yükselişinin «Kanunî» devletindeki gibi, tıpkı Mustafa Kemal'in sağlığındaki gibi adalet dağıtabilir. Ülkeyi kalkındırır ve «çağdaş uygarlık düzeyine» ulaştırır. O halde toplum bugünkü duruma bakıp devletten yüz çevirmemelidir. Kemalistler, yani kurtarıcılar çok şükür ölmemişlerdir. Şimdiki devletin **başındakileri** biraz sarsın —devleti sarsmamak gerek bu arada— ve gerisini Kemalistlere bırakın.

Mahir Çayan ise parlamentarizmi şimdiki devletin bir uzantısı sayar. Yani onun anti-parlamentarizmi şimdiki devlete karşı olmayı da içerir. Dolayısıyla parlamentoya tepki duymak devlete tepki duymakla tamamlanmıştır. Ve Cuntacıların devletin başındakilerle sınırladıkları tepkilerin bütün devlete karşı olması gerektiğini söyler. Bu bakımdan böyle bir tepki olarak nitelenen 16 Haziran, o güne dek bu gibi eylemleri Türkiye için mümkün görmeyen ya da uzak gören bütün bir anti-parlamentarist blok içinde köklü ayrılıklar yarattı.

Dolayısıyla devlet konusu bir ayraç olmuştur denilebilir. Anti-parlamentarizmi burjuva devlete kadar uzatan, bu anlamda kabul eden Marksizm'in en genel ilkelerine sahip Sosyalistler, Cuntacılardan sırf ideolojik planda değil, somut politik konularda da ayrı yerlerde olduklarını dolaysızca anladılar. Bu, teorik planda bilinmez değildi elbette, ama eylem bilgiyi bilinç haline getiren en önemli etkendir.

Cunta durakladı. Soy MDD, **Aydınlık Sosyalist Dergi**'de yayımlanan «sıkıyönetim tarafsız kalmalıdır» yazısı ile Cuntacı «asker-sivil aydın zümre»ye bu olayın kendilerine karşı sayılmayacağını anlatmaya çalıştı. Kendi siyasal anlayışına sahip Cunta, neyin kendisine karşı sayılması gerektiğini, ne tip olaylar karşısında «tarafsız» kalacağını **Aydınlık Sosyalist Dergi**'den öğrenecek değildi. 16 Haziran Cuntanın «aslına dönüş» sürecinde köşe taşıdır.

Soy MDD içine, içten sosyalist inançlarla katılmış ögeler içinde yarı belirsiz doğan tepkiler de bu olayla birlikte bir «aslına dönüş» sürecine girdiler. Yani kendiliğinden bir işçi sınıfı ve halk hareketinin duyulur olmadığı bir dönemde sırf görünür eylem alanlarının gerektirdiği kadar bir çerçeve ile sınırlı ortalama teorik düzeyin alanını genişleten bir durumla karşılaştılar. Bu ise dikkatlerin genel teori üzerine yoğunlaşmasına neden oldu. Yeri gelmişken belirtelim ki ilk TİP-MDD tartışmalarında o günkü TİP yöneticilerinin özel düşüncelerinden de ötürü, MDD'ciler teoriye çok daha fazla sahip çıktılar. Görece yerleşik TİP'e karşı yürüttüğü mücadelesinde MDD, teori planında daha atak olmak gereğini duymuştur. TİP'in o tarihlerdeki yönetici kadrolarının durumu da genel Teori tartışmalarında TİP'in daha zayıf ve sönük kalmasına yol açmıştı. Sosyalizme, Marksizm'e yönelen genç aydın-öğrenci hareketinin MDD'ye yönelmesinde bunun da önemli payı vardır.

16 Haziran öncesi «asker-sivil aydın züme»nin «öncülüğü» konusunda MDD içinde başlayan ve PDA'nın ayrılmasıyla da bitmeyen teorik tartışmalar hızını kaybetmemişken, bu olayla birlikte tartışma alanı kendiliğinden büyüdü ve o döneme kadarki çerçeve içinde nüans olarak görülen teorik ayrımlar belirginleşti ve ayrı grupların biçimlenişiyle sonuçlandı.

THKP-C'nin 16 Haziran'da gördüğü şey neydi? Şüphesiz bu sorunun cevabını olayların varış yerini gözeterek, özellikle «öncü savaş» kavramına varılmasına etkisi açısından vermek durumundayız. İncelememizin amacı bu.*

16 Haziran öncesinde Mahir Çayan'ın henüz «öncü savaş»a varmadığını, ama Küba Devrimi'nin ve onun eylem biçimlerinin düşüncelerinde odak noktası olduğu görülüyor.

Dolayısıyla Mahir Çayan'ın **«öncü savaş»** çözümüne varması için gerekli teorik ön-koşulların varolduğu söylenebilir. Küba Devriminin odak sorun olması mutlaka buna, bu sonuca vardırır mıydı? Eğer böyle bir şey **mutlaksa,** kimse Mahir Çayan öncü savaşı seçti diye teorik planda onu eleştiremez.

Ama burada önemli olan Küba Devriminin nasıl yorumlandığıdır. Çünkü somut bir olgu olmasına karşın her somut olgu konusunda olduğu gibi onu yorumlamak, yani düşüncede, teoride somutlamak, her ayrı yaklaşım için farklıdır.

Bunları Mahir Çayan'ın teorik yaklaşımının özelliklerini incelerken konuşacağız. Burada Mahir Çayan'ın vardığı teorik sonuç, yani Küba Devriminin oluşumu hakkında yargısını verelim.

Bu yargı özellikle Küba Devriminin ünlü savaşçısı Che Guevera'nın yorumlarının belirleyiciliğindedir: Küba Devrimi, halkı siyasal iktidara karşı derin bir memnuniyetsizlik duyan, ama bunu eyleme dönüştürmekte belli bir çekingenlik ve yılgınlık içinde olan bir ülkede, bir grup

* Bu noktayı belirtmemizin nedeni kısaca şu: Eğer Mahir Çayan'ın PDA ile yaptığı polemikle işlediği konulara bakarsak burada öncü savaş kavramına götürecek bir yaklaşım göremeyiz. Gerçi 16 Haziran'dan az önce yayımlanan ve kuşkusuz çok daha önce tamamlanmış «Yeni Oportünizmin Niteliği» üzerine yazıda Küba Devrimi savunulmaktadır ama bunun model alındığına dair belirgin bir pasaj yoktur. Bu yazı henüz tam anlamıyla biçimlendirilmemiş bir teorik birikimin varlığını gösteriyor. «Kesintisiz Devrim»de bu birikimin Marksist teorinin işleniş ve geliştirilmesi tarihi ile bağıntısı kurulmaya çalışılacaktır.

öncünün silahlı mücadeleyi başlatması ve bu mücadelenin başarılarını gören halkın da aynı eyleme katılması sonucunda gerçekleşmiş, siyasal iktidar yıkılmıştır.

«Derin bir memnuniyetsizlik duyan ama devletin yenilmezliği gibi bir düşünceye de sahip olduğu için bunu eyleme dökemeyen» bir halk... Mahir Çayan'ın anti-parlamentarizm konusundaki tutumunu incelerken gördük ki o da Türkiye halkını böyle görmektedir.

Ve bu sessiz ama öfke dolu halkın varlığında siyasal oluşumlar, hep devlet ve iktidar katlarında, ya «etkin azınlık»lar arasındaki mücadelelerde, ya da yine bir azınlık olan «gayrımillî» sömürücü sınıflarla etkin azınlıklar arasında geçmişti. Mahir Çayan'ın Türkiye toplumunun siyasal tarihini bu çerçevede anlattığını da görmüştük.

16 Haziran olayı «halkın memnuniyetsizliğinin patlama noktasına» varmakta olduğunu göstermekte değil midir? Gerçi hareket durmuş ve 16 Haziran günü barikatları aşan işçi sınıfı yeniden durulmuştur. Ama bu harekete öncülük edecek bir örgüt, bir parti var mıydı? Ve işçilerde devlet kuvvetlerini yeneceklerine dair bir inanç yerleştirilebilmiş miydi?

Mahir Çayan'ın yukardaki gibi sorular sorduğunu tahmin edebiliriz.

Mahir Çayan'a göre, Türkiye'de Küba Devriminin yapılış döneminin genel toplumsal koşulları vardır. Olmayan **yalnızca** devletin yenilmezliği efsanesini sarsacak ve halkı harekete geçirip devleti yenebileceğine inandıracak bir öncü savaşçılar partisidir.

Mahir Çayan'ın vardığı sonuç budur. Ve 16 Haziran sonrası, bu öncü savaşı verecek olan THKP-C hareketinin oluşturulması dönemi olmuştur.

15 Mart 1971 tarihli **Kurtuluş** dergisinin 1. sayısında böyle bir savaşı verecek örgütün kurulduğu söylenirken varolan koşulları şöyle anlatıyordu:

> **«Sınıflar savaşının giderek keşkinleşmesi, ülkemizdeki ekonomik, politik ve sosyal krizi iyice şiddetlendirdi. Öyle ki, bugün toplumun bütün kesimleri eskisi gibi yaşamamak istemeleri bir yana, patlamaya hazır volkan gibi, bir kıvılcım beklemektedirler.**
> Toplumun bütün kesimlerini sarsmaya başlayan bu devrimci kasırga, **genç militanlara devrim arenasında sadece kendilerinin kaldığını gösterdi.» (a.g.e.,** s. 213, a.b.ç.)

Ama bu alıntı bir başka açıdan çok daha fazla önemlidir. Dikkat edilirse «sınıflar savaşı keskinleşmekte», toplum «patlamaya hazır volkan gibi», «kıvılcım» beklemektedir. Yani anlatılan bir devrim öncesi durumudur. Ama her devrim öncesinin bilinen bir göstergesi olan **«devrim arenası»nın kalabalıklaşması** burada gözükmüyor. Tersine «toplumun bütün kesimlerini sarsmaya başlayan», «devrimci kasırga», «genç militanlara devrim arenasında **sadece kendilerinin kaldığını»** göstermiştir.

Kendi durumunu böyle tanımlayan bir hareketin kendisine lâyık göreceği misyon ancak «kurtarıcı»lık olabilir. Başka tür bir açıklaması olamaz bunun.

«Devrim arenası»na herhalde yalnızca devrim yapmak için çıkılır. Birileri çıkmış, ama şu ya da bu nedenden yapamayacağını anlayıp «arena»yı terketmiştir. Bunların arasında «ülkede, kendi solunda emperyalizme karşı hiçbir devrimci, ulusal-radikal sınıf hareketi olmadığı ... bir evrede emperyalizme karşı dünyada ilk muzaffer olmuş bir halk savaşını veren radikal milliyetçiler» **(a.g.e.,** 352 - 353), yani Kemalistler de var elbette. Şimdi o arenada yalnız başına kalanlar —yani THKP-C— kimsenin cesaret edemediği şiddetli bir savaşa hazırlanmaktadır.

Bir «etkin azınlık» hareketini temsil eden Kemalistlerin Türkiye siyasal tarihindeki rollerini Mahir Çayan'ın «olumlu» bulunduğunu biliyoruz. Bunlar «öncü savaş aşamasında olan THKP-C»nin «küçük-burjuva aydın çevrelerdeki» yegane müttefiki olma niteliklerini 12 Mart sonrasında da koruyacaklardır. Kendilerine Türkiye toplumunun «kurtarıcı»ları olarak gören ve her siyasal eylemlerinin gerekçesinde Toplumu «kurtarmak» kararında olduklarını ya açıkça ya da örtük olarak ileri sürmüş bir geleneğin temsilcisidirler.

Bir «devrim kasırgası» eserken ve buna karşın, devrim arenasında yalnız kalan THKP-C hareketi, Kemalistlerin bir tarihî dönem boyunca kendisini sessiz halk yığınlarının doğal yöneticisi ve kurtarıcısı ilan etmelerinden gelen tarihî «kurtarıcılık geleneği»ne, bir küçük-burjuva hareketi olarak değil, bir Sosyalist Hareket olarak sahip çıkma durumunda olmamakta mıdır?

İki noktayı belirtelim.

Burada teorinin, «millî» olan bir «gelenek»le siyasal amaç yönünden değil, ideolojik-ahlâkî ön kabuller yönünden bir paralellik içinde olduğunu göstermek istiyoruz. Kendi siyasal niteliğinin ve özel siyasal eylem yöntemlerinin Kemalistlerden ayrı olduğunu en açık biçimde koymuş MDD'ci grup olarak THKP-C'nin, Kemalist geleneğin izleyicisi olduğu gibi bir iddia ileri sürdüğümüz sanılmasın. THKP-C, Kemalist darbeden bağımsız bir eylem yolu geliştirmeye çalışmıştır. Bu ihtimali reddetmemiş, ama buna tabi saymamıştır kendisini.

İkinci noktaya buradan giriyoruz. THKP-C'nin Küba Devriminin kopyası olan bir «model»i uygulamadığını biliyoruz. Her ne kadar Mihri Belli ile Kasım 1970'de kopuş sırasında kırları temel almayan bir çalışmanın pasifizm ve revizyonizm olduğu vurgulanmış ise de, THKP-C'nin fiilen eyleme geçtiği günlerde «taktik nedenler»

den ötürü bir süre şehirlerde eylemin sürdürüleceği söylenmiştir. Bu «taktik nedenler» Türkiye'nin özelliklerine bağlanmak istenmiştir. Ancak Mahir Çayan, —**Bütün Yazıları**'nın 370 - 376, sayfaları arasında— Türkiye devriminin stratejik çizgisini anlatırken şehir gerillasına öncelik vermenin gerekçelerini artık «taktik neden»ler sayılamayacak temalarla açıklamaktadır. Gerçi halk savaşına —yani kırlardaki silahlı mücadeleye— yine «zafere eriştirecek» tek yol olarak bakılmaktadır. Ancak şehirlerdeki eylemlere verilen önemin 12 Mart öncesi yazılarda öngörülebilecek olan «oran»ın çok üzerinde olduğu apaçıktır.

Bu biçim değişimlerine karşın THKP-C'nin siyasal mücadele anlayışının, devrim sorununa bakışının hiç değişmediğini söyleyeceğiz. Bu bakışın niteliği THKP-C teorisinin toplu yorumu içinde gösterilmeye çalışılacaktır.

THKP-C'de, kendisinin bir zaman ayraç olarak baktığı şehir-kır ayrımının **mekân** sorunundan ibaret olmadığı ortaya çıkıyor. O zamanlarda şehir sözüyle anlatılmak istenen şeyin belki en açık ifadesi aşağıdadır:

> «Yoğun bir şehirleşmenin ve gerçek bir sanayileşme değilse bile az çok gelişmiş bir hafif ve orta sanayiin bulunduğu ülkelerde gerilla gurubları teşkil etmek daha zordur. **Şehirlerin ideolojik etkisi, barışçıl usüllerle örgütlenmiş kitle savaşları umudunu yaratarak gerilla savaşlarını frenler.** Bu da bir çeşit 'örgütçülük' ya da 'kurumculuk' (revizyonist örgütlenme) yaratır ki, az çok 'normal sayılabilecek olan dönemlerde, halkın geçim şartlarının başka durumlara nazaran pek o kadar çetin olmaması ile nitelenebilir.» (**a.g.e.**, s. 368. Not: Pasaj Che Guevera'dan alıntıdır. Kitapta tümüyle altı çizilidir. Ama biz önemli gördüğümüz bölümün altını çizerek veriyoruz.)

Bu pasaj son derece anlamlıdır. **Silahlı eylemin bizzat kendisine** verilen yüklemlerin nelere tepki olduğunu çıkarabiliriz buradan. Kır-şehir ayrımının ne mekân, hattâ ne de sınıfla ilgili bir farklılığa tekabül etmediği, bütün bunların ötesinde yerleşik ideolojik etkilere («şehirlerin ideolojik etkisi» deyimini hatırlayalım) açık olup olmamak ölçütüne göre yapılmış bir ayrımı anlattığını söyleyebiliriz. Burada, «ideoloji» kavramına verilen içerik, bu kavramın alışılmış içeriğinden farklıdır, daha yoğundur ve yeni ögeleri de kapsar.

THKP-C'nin **mekân olarak şehir**'de mi, yoksa **kır mekân**'ında mı eylemini sürdüreceğini bu «ideolojik» etken belirleyecektir. Ve pratikte de bu böyle olmuştur.

«İdeoloji»nin bu «içerikçe zengin» hale getirilişi neyin ürünüdür? Silahlı eylemin bizzat yapılmış olmasına verilen önem, onun dışındaki eylem türlerinin hiçbirine tanınmayan ve hattâ bunların küçümsenmesine gerekçe olan bu «ideolojik etki» ölçütünün üzerinde durmak zorundayız. Çünkü bu, silahın mutlaklaştırılmasına varan, son derece ters bir anlayışın, sırf tepkicilik olan anarşizan çizginin bunalımlı, öfkeli umutsuz ve tepeden tırnağa öznel bir biçimlenişine varabileceği gibi, özünde olumlu bir yönelişin bir tarihî dönemde aldığı geçici bir biçim de sayılabilir. İlk ihtimale açıklık tehlikesini barındırmasına ve Mahir Çayan'ın en son yazılarında bu yanın ağır basar hale gelmesine karşın; THKP-C'nin teorik çabasının gerçekten ciddî, derinliğine bir analizinin yapılması gerektiği görüşümüzün nedeni budur.

İlk ihtimal dediğimiz şey, açıkça söylenmiş olsun ya da olmasın kendisini, Kemalistlerin tarihî siyasal deneylerinin ideolojik yorumundan kaynaklanan bir geleneğe, kurtarıcıların siyasal eylemleriyle yürüyen bir tarih fikrine yaslandırır. Bu belki onun için vız gelir. «Silahlı eylem içinde olma»ya verdiği o çok yücelerdeki «mevki»den, böyle «teorik» endişeleri küçümseme ile seyreder.

Bu gibi eğilimlerin varlığına tepki duyup THKP-C'yi «öncü savaş» kavramına götüren teorik malzemeyi bir kenara atmak yoluna girilmemelidir. Bu «malzeme», çağdaş durumun yarattığı olgular karşısında yoğun teorik-politik çalkantılar içindeki bir dönemin ideolojik çemberi içinde kalınmış olmasına karşın «anlamak ve aşmak» amacına içtenlikle sahip bir yaklaşıma ait soruların cevaplarından oluşmuştur. «Öncü savaş» kavramına bu tarihî koşullar içinde, onların etkisi altında varılmıştır.

V. EMPERYALİZM—ANTİ-EMPERYALİZM

Mahir Çayan'ın yazılarında; açık işgal yöntemini bırakıp gizli işgal yöntemine geçen, yeni ve daha ince sömürü yöntemleri bulup uygulayan, sermayenin 5 - 6 ögesi arasında yeni bir bileşim yaratarak sermaye ihraç yöntemini değiştiren bir emperyalizm vardır. Ülkemizde çok yaygın bir şekilde kullanılan «emperyalizm'in oyunu» deyimine uyan, yani değişik durumlar karşısında yeni «oyun»lara geçerek insanları hiç değilse belli bir süre aldatan bir «emperyalizm»dir bu. Emperyalizmin oyununa gelmemek için uyanık davranmak gerekmektedir. Dikkatli olmalı ve emperyalizmin oyunlarını sahneye koyduğu anda farketmeli ve ona karşı tavır alınmalıdır.

Yabancı, dış bir şeydir bu emperyalizm. Ülkelere vaktiyle topla tüfekle gelip siyasal denetim kurmuştur. Daha sonra bu yöntemin o ülkelerde tepkiler doğurduğunu anlayınca taktik (ya da yöntem) değiştirip bu kez «işbirlikçiler»ini, «yerli müttefikleri»ni palazlandırmış ve onların arasında yer alarak kendini gizlemiştir. Bunu yaparken «yukardan aşağıya demokratik devrim»i belli ölçülerde gerçekleştirmiş, yani «üst-

yapıda feodal ilişkileri muhafaza edip, feodal ideolojileri yaşatırken», «altyapıda kapitalizmi —Mahir Çayan'da bu kavram «pazar için üretim» olarak geçiyor. **(a.g.e.,** s. 331)— egemen hale» getirmiştir.

Dış ülkelerde bunca oyunlar, yöntemler, taktikler geliştiren ve bunların farkına varıldığında, zararlı sonuçlar getirmeye başladığını gördüğünde, kendisi ile bu dış ülke arasındaki ilişkilerde yeni biçimleri sahneye koyan; ama bunu yaptığında daha verimli sonuçlar elde eden (sömürüsü ve denetimi daha da artmaktadır) emperyalizmin bu «taktik güçlülüğü», kendi ülkesinde de görülüyor. Orada da iç pazarı geliştirmek için emekçilerin ferdi tüketimini arttırmak varken, yani kendi kârının biraz kısılmasına yol açacak, ama buna karşılık iç pazarda ferahlamasına neden olacak bir yola girmek varken, «tabiatına aykırı» bu metoda aldırış etmeyip ekonominin daha da askerileştirilmesine yönelmektedir.

Ana çizgileriyle Mahir Çayan'ın emperyalizm kavramı bunlardan oluşmuştur. Yukarda da değindiğimiz gibi bu kavrayış biçimi çok yaygındır. Örneğin Mahir Çayan'ın III. Bunalım dönemini anlattığı yerlerde **(a.g.e.,** 325 - 334) kendisinden çok yararlandığını gördüğümüz Arzumanyan ve Che Guevera'da da böylesi bir emperyalizm anlayışı vardır.

Hiç kuşkusuz yukardan beri anlatılanların pek çoğu gerçekten olan şeyleri işaret etmektedir.

İşte sözkonusu kavranılış biçimine, bunun için karşı çıkılmalıdır. Çünkü bunlar olmuş olanları, dünkü ve bugünkü **sonuçları** anlatıyor. Gelecekte ne olacağını anlatmadığı için veya sonucu değil **nedeni** anlatması gerektiği için mi itiraz? Hayır, böyle bir şey değil. Bu çerçeve, bu kavranılış biçiminde gelecekten ve nedenlerden de bahsedilebilir. Nitekim yukarıda anlatılmadı ama bunlar da var anlatılanların içinde.

O halde neden?

Bu aslında, bir siyasal hareketin dünyaya bakışını, alacağı tavrı ve ne için, hangi hedefe varmak için bu tavrı aldığını belirleyen ve bu içeriğiyle de en önemli sorun olan «yöntem» sorunu içinde ele alınmalıdır.

Burada bu soruna girmeyeceğiz. Yalnız bazı sorular sorup, örnekler göstererek sözkonusu emperyalizm kavramının yetersizliğini ve asıl olarak nasıl oluşturulması gerektiği hakkında bir fikir vermeyi deneyeceğiz. «Marksist yöntem» dolaylı olarak anlatılmış olacak burada.

Yukarıda anlatılan süreçler politika değişiklikleri, yöntem ayarlamaları mıdır, yoksa zorunlu bir gelişimin mi ürünüdürler ve eğer bu sonuncusu ise ne yöne doğrudur ve asıl olarak bu zorunlu gelişim neyin, nelerin değişiminin bir sonucu sayılmalıdır?

Bir süreç (burada emperyalizm) onun temel ögesindeki değişimle (buna birim diyeceğiz ve emperyalizm için bu birim «tekel»dir) açıklanmalıdır. «Dış koşul»lar dediğimiz şey bu değişimin alacağı **biçimi** belirler. Yani ele aldığımız süreçte gördüğümüz bir dizi politikalar ve metodlar özünde emperyalizmin temel biriminin kendi «doğal» gelişimine tekabül ederler ve belli bir tarihî durumda hem bu gelişimin seviyesi ve hem de verili «dış koşul»ların etkisiyle belli bir **biçim** doğar. Temeldeki (birim) değişim bir süre bu biçim altında sürer, belli bir olgunluğa vardığında bu **biçim**'i de atıp, yine yukarıda anlattığımız verili koşullar içinde mümkün bir **biçim** oluşturmaya yönelir, v.b.*

En genel yasalarıyla bir tarihî sürecin gidişi böyle olur. Kuşkusuz bu tarihî gidiş içinde sözkonusu «birim»in bu belirleyiciliğini aksatan durumlar doğar. Bu «birim»e **tepki** güçler, onun alabildiğine serpilip gelişmesini engeller, önler. Bir duraklama, hattâ çöküş meydana gelir. (Kapitalizmin krizleri, **anti**-emperyalist hareketler gibi). Ama eğer bu **birim**'in doğuşunu ve gelişimini mümkün kılan maddî koşullarda köklü, niteliksel bir değişim olmazsa ve eğer böylesi bir maddi değişim temeli üzerinde yükselen ve dolayısıyla sözkonusu «birim»in **istese** de kucaklayamayacağı bir temele dayanan, yani bu «birim»i **aşan** bir siyasal hareket olmazsa... çöküş, duraklama ve geçici başarısızlıklar atlatılır. «Birim»in belirlediği süreç devam eder.

Eğer bir dizi «anti-emperyalist» hareket, ilkin «emperyalizmi kovma»yı başardığı halde sonuçta «kapıdan kovulan emperyalizm bacadan girdi»yse —çok tutulan bir benzetmedir bu— nedeni içerdeki hainlerden —pencereyi açanlar— veya hatalı politikalardan değildir. Tamamen nesnel bir durumdur bu. Anti'lik yetmez. Anti'lik anti olunan şeye tabi olmaktır. Bunun içindir ki sosyalizm anti-kapitalizm değildir. Yeri gelmişken belirtelim ki, bugün «anti-emperyalist» olmak derken anti-kapitalist olmayı içermeyen bir anlam yüklenmektedir. Bu iki «anti»li kavramdan ikincisi sosyalistlere özgü sayılırken, ilki çok daha geniş bir siyasal yelpaze için kullanılıyor. Kendi hareketimizin «anti»ci olmadığını, «anti»cilikten, bu çerçeve içinde kalmaktan kurtulması gerektiğini ısrarla anlatmak zorundayız. Anticilik dalgasının, bunca yaygın olduğu bir ortamda bu konu üzerinde ne kadar direnseк azdır.

Lenin emperyalizmi **kapitalizmin** en yüksek **bir aşaması** olarak niteler. Yani özünde kapita-

* Buradaki anlatım örneğin emperyalist sistemi veri kabul ederek yapılan bir anlatımdır. Yani o çok kullanılan «emperyalizmin özü değişmemiştir, değişen biçimlerdir» sözlerindeki gibi emperyalizmin tarihi anlatılırken uygulamamız gereken yöntemdir bu. Şüphesiz birimin (emperyalizmde tekelin) değişimi üretici güçlerin gelişimi ile sermaye yoğunlaşması ile ilgilidir. Biz burada tartışma konusu olmayan bu temel nedenlerden sözetmiyoruz. Bunların bir ifadesi olarak «tekel»den sözediyoruz.

lizmdir. Bunu Lenin nasıl da vurgular ve örneğin emperyalizmin o ünlü 5 temel özelliğini tekel'in bir işlevi olarak açıkladığı, bu yolda bir soyutlama yaptığı pasajı **(Emperyalizm,** bölüm 7, s. 105, Sol Yayınları, 3. baskı.) hatırlayalım.

Emperyalizmi, onun tarihini «tekel»de izleyeceğiz. Kapitalizmin tarihi, nasıl «sermaye» kategorisi ekseninde incelendiyse emperyalizm de «tekelci sermaye»nin emrinde incelenmelidir. Marksizm'in yasası bu. Sonuçları gösterdiği gibi bu sonuçları aşan yeni süreçleri, nereden hangi temellerden kalkarak önleyebileceğimizi, emperyalizmi gerçekten gerileten bir durumu yaratmamızın hangi perspektifte bir mücadele ile mümkün olacağını yalnız bu yasadan yola çıkacak bir hareket gösterir. Başkası değil.

Çok yaygın olan ve Mahir Çayan'ın da benimsemiş olduğu emperyalizm kavramı ve bu kavramdan hareket ederek emperyalizmin tarihini anlatan yaklaşım, bize politikalardan ve metodlardan sözediyor. Emperyalizm sırf bir baskı, hegemonya ve sömürü oluyor. Sırf olumsuz sonuçlardan ibaret bir kötülük, bir bela bu. Anti-tekel politikalardan söz ediliyor ve bir avuç dev tekelin belirleyiciliğinden kurtulmuş bir ekonomi, tekelsiz bir ekonomi (serbest rekabetçi denmiyor çünkü Lenin böylelerinin ağzının payını vermiştir, gerici diye nitelemiştir) düzeni öneriliyor. Siyasî planda anti-oligarşik, anti-hegemonyacı bir anlayışla tamamlanan bu program, (sosyalistlerin anti-emperyalist programı bu) bu genel çizgileriyle ortaktır. Nüanslardaki farklılıkla, adına ileri demokrasi, ulusal demokratik (epeyce zedelendiği için «Millî» sözü değiştirildi) v.b. bir dizi düzen öneriliyor.

Bu düzen programı etrafında bir hareket yaratmak için kullanılan temaların ortak motifi «Millî»lik. Millici sınıflardan, Millî Kurtuluştan, emperyalist kültüre karşı Millî kültürden bahsediyoruz, gayri millî sınıflara, işbirlikçilere, hainlere ve millî ihanet hükümetlerine karşı savaş öneriyoruz. Burjuvazinin bir zamanlar yükselttiği «vatan-millet» bayraklarının şimdi sosyalistlerce yükseltildiğini söylüyoruz.

Geçmişin «millîci» gelenekleri, anıları harekete geçirilmek isteniyor. Örneğin Mahir Çayan «Emperyalist işgal gizlendiği için ... Halk kitlelerinin milliyetçi tepkileri, gavura alerjisi nötralize olmuştur» diyor (**a.g.e.,** s. 333-3334).

Ve yine:

> «Emperyalist açık işgali yaşamış ve emperyalizme karşı muzaffer olmuş bir anti-emperyalist kurtuluş savaşı vermiş olan Türkiye halkında, anti-emperyalist duygular, yabancıya karşı allerji, Latin Amerika ülkelerinden çok daha fazladır.» **(a.g.e.,** s. 369).

Gerçi bu satırların aşağısında sözkonusu potansiyelin «gizli işgal» esprisinin iyi işlenmesi sonucu sınıfsal bir temele oturtulabileceğinden de sözedilmektedir. Yani işgalin nötralize ettiği duygular sınıfsal temele oturtuluyor. Gavura alerjinin, yabancı düşmanlığının sınıfsal temele oturması ile ortaya ne çıkar bunu tartışmayalım. Ama Mahir Çayan bu «potansiyelin», oligarşi tarafından işlendiğinde anti komünizmin aracı da olabileceğini hemen sonra belirtiyor. Üzerinde bir strateji kurduğumuz «duygu ve alerji potansiyeli» böyledir.

Ama öte yanda hayat devam ediyor. «Emperyalistler» yani yabancılar hiç de denildiği gibi gizli değil. Kumpanyaları ve askerî üsleriyle apaçık. Hemen hepsi de «yabancı» markalı araçlar filmler, film kahramanları, müzik ürünleriyle evler içinde. Örneğin artık İngilizce sözlü şarkıların zengin burjuva gençlerin dar çevrelerinde söylendiği günlerde değiliz. Gitgide en çok sevilen bir müzik türü haline geldi «Türk Hafif Batı Müziği».

Bu süreci kimse önleyemez. Bugün evet herşey emperyalist sistemin daha çok işine yarar halde gözükmektedir. Hiç kimse büyük ölçüde kapitalist değerlerin yerleşmesine hizmet eden bu kültürel yayılışı ve baş döndürücü rakamlara ulaşan tekel sömürüsünü görmezden gelemez. Ama bu sürecin altında şimdilik talî bir evrenselleşme çizgisi, enternasyonalizmin maddî temellerini de oluşturan bir süreç geliştiriyor. «Olumsuz»luğun altında bu «olumsuzlamanın olumsuzlanması» koşulları da kaçınılmaz olarak oluşuyor. Biz, yabancı olan şeye duyulan alerjilerin, anti-komünizme de dönüşen hassas dengesi üzerinde değil, asıl olarak omuzlanması çok şeyler isteyen bu sürecin görevlerine yönelmeliyiz. Toplum bu konuda rasyonellerini yaratmış bulunuyor. «Anti-ABD»cilik yürüten hareketimiz, 10 yıldır «komünist» olarak nitelenmektedir. Sosyalizm sözcüğünü sıkı bir tahditle kullanmadığımız geçmiş dönemin anıları ortadadır. Eğer bugün NATO'yu, İncirlik'teki ABD üssünü herkes biliyor ve görüyorken «millî» bir duyguya kapılıp «ülkemiz işgal altında» demiyorsa; ve eğer işletmelerde işçiler ABD'li müdür ve patronlarını gördükleri halde özel bir «millîci tepki» göstermiyorlarsa bu onların millî bilinç eksikliğini göstermez aksine «millî»liğin bu çağda ne olduğunu ve bundan başka da bir şey olamayacağını yani ABD'li üs ve patronlarla «millî»liğin çok sıkı bir bağı olduğunu bilinçli demiyelim ama arifane biçimde anladıklarını gösterir sanırız.

> «Emperyalizme karşı mücadele bir uluslaşma mücadelesidir. Ve milliyet meselesi de aslında bir köylü meselesidir (Stalin)» **(a.g.e.,** s. 146).

Enternasyonalizm ve Sosyalizm davasının sosyalistlerin öz sorunu olduğu, ama verili tarihî koşullardaki bir toplum için bunların henüz «öz sorunu» haline gelmediği bir toplumsal durumda; yukarıdaki alıntı, **sosyalist siyasal an-**

layış içinde yorumlanmak koşuluyla doğrudur. Şunu söylemek istiyoruz. Bu alıntıda geçen «uluslaşma» kavramı ve «milliyet meselesinin bir köylü meselesi» olduğu biçimindeki sözler toplumların siyasal gelişimi esprisi içinde düşünülmelidir. O halde «uluslaşmak»dan kasdedilen şey, toplumun siyasal faaliyete hiç katılmadığı bir evreden bu faaliyete sınırlı da olsa (burjuva demokratik anlamda) katılma hakkına eriştiği, mücadeleye bunun için de katıldığı bir durumu anlatır. Toplumlar tarihlerinde bir çok kez yabancılara, işgale karşı savaşmışlar, savaştırılmışlar ama «ulus» olamamışlardır. Şimdi eğer bir toplum işgalcilerin ayrı bir ulus, kendilerinin de ayrı bir ulus olduğunu söyleyen birilerinin önderliğinde savaşa girse ve işgalcileri atsa ve zaferin ertesinde önderler işgalcileri atıp «siyasî bağımsızlığı» sağlamak için hayatını ortaya koyan topluma «buyurun işlerinizin başına gidin, her ne kadar ölümü göze alacak kadar bu siyasî bağımsızlık için çarpıştınız ise de siyaset size göre bir iş değil, yüksek zekâlı, yönetici nitelikli bizlere mahsus bir iştir ve sizler gibi saf, cahil bireylerin keyfine bırakılamaz, hele olgunlaşın ondan sonra düşünürüz» deseler ve bunlara hak verip işlerine dönen topluma biz «uluslaştı» mı diyeceğiz?

1919 - 1923 böyle bir dönemdi. Mustafa Kemal «saltanatı kaldıracağımı herkesten gizledim» diyor. Bazıları bunu «çok ustaca bir taktik» olarak niteler. Evet doğrusu ustacadır. Ama saltanatçıları kandırdığı söylenemez. Daha doğrusu saltanatçılar kanmadıysa bu Mustafa Kemal'in niyetini sezdikleri için değil, kitlesel bir hareket haline dönüşen Anadolu'daki isyancı halkın «cumhuriyetçi» bir bilince olaylar içinde kavuşacağını bildiklerindendi bu. Nitekim ülkenin her yerinde kurulu siyasi mekanizmalara rağmen toplanan Kongreler bunun biçimlenişi idi. Egemenler kadar kimse bilmez bunların anlamını. Mustafa Kemal'in gizlediği Cumhuriyet fikri aslında her iki taraftan da —gerek Kongreleri oluşturan temel cumhuriyetçi yönelişten ve gerekse saltanatçılardan— gizlenen **bir şeydi.** Kaldı ki asıl belirleyici etken 1917 Ekim Devrimidir, onun getirdiği şurâlar sistemidir, bu yepyeni ve klasik cumhuriyetçiliği aşan siyasal anlayıştır. Ekim Devriminin etkisi ve bu saydığımız siyasal eğilimler anlaşılmadan «tek parti diktatörlüğü» dönemini, bu düzenin niçin böyle kurulduğunu anlamak mümkün değildir.

Resmî tarihi, Kemalistlerin iktisadî bilgisizliklerini eleştiren ve sosyalist olmasına az bir şey kalmış bir siyasal anlayışın «hatalarını gösteren» pasajlar ekleyerek kabul eden sosyalist hareketimiz, üstünde koskoca anti-emperyalist stratejiler oluşturulan bu tarihî bir iyice gözden geçirmek zorundadır.

Türkiye toplumu Kurtuluş Savaşı sonrasında uluslaşmadı, hayır. Onun uluslaşmasında önemli bir aşamaydı, bir deneydi, ama burada tamamlanmadı. Eğer uluslaşmasının «tamamlandığı» bir tarih istenirse ona da 12 Mart diyeceğiz. Türkiye toplumu kelimenin siyasal anlamıyla bugün uluslaşmıştır ve hattâ bu çerçeveyi zorlamaya bile başlamıştır.

Eğer bu perspektif içinde bakarsak köylü sorununun niçin bir milliyet (ulus) sorunu olduğunu anlamış oluruz. Bu bakımdan ayrıca üzerinde durmuyoruz.

VI. EMPERYALİZMİN BUNALIM DÖNEMLERİ VE III. BUNALIM DÖNEMİ

Türkiye Sosyalist Hareketinde yaygın emperyalizm kavramı ve anti-emperyalizm anlayışının M. Çayan'ın yazılarında da benimsenmiş içeriğinden söz ettik. Ama M. Çayan'ın yazılarında bu anlayışı paylaşmakla birlikte oldukça değişik bazı özellikler de vardır. «Bunalım Dönemleri» ayrımı ve «suni denge» kavramı gibi. Ayrıca özel bir simge gibi vurgulanan ve şu son kavrama bağlı olarak kullanılan «oligarşi» teması.

M. Çayan, I. ve II. Bunalım dönemlerini aynı başlık altında ele alır. Okuduğumuzda, bu iki dönemin ana özellikleriyle aynı bir süreç olduğunu görürüz. Aralarında yalnızca bir tarih «kesiti» var. I. Dünya Savaşı'nın sonu ve Sovyet Devrimi. Bu bakımdan II. Dönem sosyalist bir ülkenin (SSCB) varlığından öte bir fark göstermez I. Dönemle.

Asıl ayrım 1945'dedir. II. Dünya Savaşı'nın bitiş tarihi, Bunalım dönemleri ayrımının en önemli tarihidir. Bu bakımdan aslında analiz iki ayrı Dönemi temel alıyor denilebilir.

Mahir Çayan'a göre II. Dünya Savaşı sonrasını (III. Bunalım Dönemi) öncesinden ayıran temel özellikler, artık emperyalistlerarası bir dünya savaşının çıkma imkânsızlığı ve emperyalistlerin işgâl biçimlerindeki değişiklik (açık işgâl yerine gizli işgâl) dir.

Bu ayrım ölçülerinin gerçek ayrım ölçüleri sayılmayacağını, bir önceki bölümdeki anlattıklarımızın ışığında söylüyoruz. Bunlar emperyalizmin temel biriminin (tekeller) ve bu temel birimlerin kendi iç gelişimlerinin **sonuçlarıdır.** Asıl değişim oralardadır. Yani **«emperyalist ülke»**ler isteseler bile savaşamazlar artık. Çünkü tekellerin çağdaş biçimi (uluslararası tekeller) şu sonucu gösteriyor ki, bir metropol ülkeyi başka bir metropol ülkeye karşı savaş açmaya götürebilen ve kaçınılmaz olarak dünya savaşına yolaçan **«ulusal** malî gruplar» evresi bitmiştir. Herhangi bir uluslararası tekelin hangi ülkeye ait olduğu görece söylenebilir. Sermayenin vatansız olduğunun en belirgin olduğu çağdır bu ve bu belirginlik giderek artmaktadır. Emperyalistler yine savaşabilirler ama bugünkü kendi durumlarının zorunlu kıldığı şey şudur ki bu savaş lokal olmak zorundadır. Metropollerin «karışmadığı» bir bağımlı ülke üzerinde, içinde olabilir örneğin.

İkinci «temel özellik» için de aynı şey söy-

lenebilir. «İşgal biçimi» bir metod değildir. Yani istenildiğinde kullanılabilme imkânı varsayılan bir şey değildir. Geçmişin «açık işgal»i de bir metod değildi, bugünün «gizli işgal»i de bir metod değildir. İhraç edilen sermayenin bileşimi değişmişse bu bir metod değildir. Bunların hepsi asıl olarak tekelin tekel sermayesinin gelişiminin verili tarihî koşullardaki zorunlu biçimlenişleridir. Ana neden budur. Kaldı ki işgâl sözü gereksizdir. Örneğin artık-değer sömürüsü yerine yağma diyemezsiniz. Çünkü ilki kapitalizme özgü, ikincisi kapitalizm-öncesine özgü el koyma biçimleridir. Heyecan, tepki yaratmak için «kapitalist yağma»dan bahseden biri değil Mahir Çayan. Teorik analiz yapıyor. O halde bilimsel, nesnel ölçüler kullanmak zorundadır. Çünkü değişenin ne olduğunu ancak bu yolla gösterebiliriz. Geçmiş bir çağın kavramlarını kullanarak değil.*

Ama 1945 sonrası gerçekten öncesinden farklıdır. Yani Mahir Çayan'ın bu dönemi ayırdetmesi doğrudur. Israrı yerindedir.

Gerek emperyalist **metropol ülkeler arasında** bir savaş çıkamayacağı ve gerekse eski sömürgelerin metropole bağımlılıklarının yeni bir biçimde, yani bu ülkelerde **kapitalist ilişkilerin** çok daha belirgin hale gelmesi ile —Mahir Çayan'ın «emperyalizmin içsel bir olgu haline gelmesi» sözlerini bu anlamda kabul ediyoruz— kendini gösteren sonuçlar, 1945 sonrasının görünür farklılığını oluşturur.

Ancak, bu görünür sonuçlara da yol açan ve bu nitelikleri ile de 1945 sonrası emperyalist sistemin asıl ayırdedici özellikleri denilebilecek şeyler, Mahir Çayan'ın III. Bunalım dönemi analizinde ikincil özellikler olarak geçtiğini söyleyebileceğimiz olgulardır. Daha doğrusu Mahir Çayan'ın formülasyonunun yanlışlığına karşın varlıklarını «sezdiği» gelişimlerdir.

> «Dünya kapitalist blokunun, bu dönemde Amerikan imparatorluğuna dönüştüğünü söylemek her halde yanlış olmayacaktır. (Kapitalist dünya üretiminin 2/5'ini USA yapmaktadır.) **(a.g.e.,** s. 325).

Mahir Çayan 1945 sonrasında emperyalizm içinde bir anlamda «bütünleşme» diyebileceğimiz bir sürecin geçmişle kıyaslanmayacak biçim ve ölçüler içinde geliştiğini **«seziyor».** Ama bu «bütünleşme»yi eski kalıplar içinde ifade ediyor. Nasıl geçmişte İngiltere sistemin jandarması sayılabilirse bugün de ABD ondan da kapsamlı bir jandarmalık görevi üstlenmiştir diye düşünüyor.

Oysa «bütünleşme» olayının tarihî (geçici) —ki günümüzde bunun böyle olduğunu gösteren yığınla olgu sayılabilir— bir görünümüydü ABD egemenliği. «Bütünleşme» olayı tekellerin uluslararası tekeller haline gelişiyle gerçekleşiyor. Tekel, kartel, ulusal malî gruplar, uluslararası karteller ve uluslararası tekeller; «bütünleşme» olayının özünde bu gelişim çizgisi vardır.

Mahir Çayan'ın işaret ettiği, ama niteliğini, önemini ve sonuçlarını yine eski kalıplar içinde kaldığı için eksik formüle ettiği bir diğer «ikincil özellik» şöyle anlatılıyor:

> «('Bu bilimsel ve teknik devrim' burjuva iktisatçılarının düzmantığına göre, kapitalizmin bunalımına ilaç olmuştur. Oysa durum tam tersinedir. 'Bilimsel ve teknik devrim' kapitalist rejimin özündeki mevcut çelişkileri görülmedik seviyeye çıkartarak, kapitalist ilişkiler çerçevesini çatırdatmaktadır. Üretimin artan yoğunlaşması, sermayenin temerküzü, özel tekellerle devlet tekellerinin içiçe girmesi, anormal bir talep yetersizliği korkunç bir kaos yaratmıştır.)» **(a.g.e.,** s. 326).

Mahir Çayan, burada bilimsel-teknik devrimi yalnızca talep yetersizliğini artırmada bir etken olarak kabul ettiği ve bu olayın toplumsal-politik-ideolojik niteliklerine eğilmediği için; bütün bu vurgulamalarına karşın kapitalizmin olağan krizleri yorumunu ancak zorlamaktadır.*

VII. KÜBA DEVRİMİNİN EVRENSEL ÖNEMİNE VARIŞ

Mahir Çayan III. Bunalım Dönemi'nin özelliklerini «devrim yapmak» için ele alıyor. Ya da belki şöyle söylemek daha doğrudur: III. Bunalım Dönemini «devrim yapma»nın koşulları açısından inceliyor ve dolayısıyla III. Bunalım Dönemi, **«devrim yapma»nın koşullarına göre tarif edilmiş oluyor,** özellikler bu bakışın ölçülerine göre tesbit ediliyor, tanımlanıyorlar.

O halde hiçbir sosyalistin olumluluğundan kuşku duyamayacağı bir amaç var yaklaşımın odağında: Devrim.

Eğer Mahir Çayan'ın devrim kavramına verdiği içerik; Marksist-Leninist siyasal hedefin bu kavrama verdiği içerikle uyum halindeyse, eğer bu kavram öznel bir yorumla daraltılmamış ve hayatî unsurlarından uzak bir biçimde kurulmamış ise, 12 Mart dönemindeki yenilgiye karşın, Mahir Çayan'ın «öncü savaş»a varan teorisi de, III. Bunalım Dönemi analizi de, her doğru teori ve analiz gibi ancak detaylarda eleştirilebilir ve özünde doğru sayılması gerekirdi.

* Ancak Mahir Çayan'ın «işgal» sözcüğünü kullanması nedensiz değildir ve onun teorik yaklaşımında bir ajitasyon motifi olmaktan çok teorik bir kavram olarak yer alır. Bunu sonra göreceğiz.

* «Bilimsel ve teknik devrim»i nasıl yorumladığımızı *Birikim*'in 21. sayısında anlatmaya çalışmıştık. Bu olayın «kapitalist rejimin özündeki varolan çelişkileri görülmedik seviyeye çıkarması» ve sonuçta «korkunç bir kaos yaratması» sözlerine bu yorum açısından baktığımızda aynen katılıyoruz.

1971 öncesinin literatürüne baktığımızda bu «devrim» kavramı üzerinde en fazla duran yazarın Mahir Çayan olduğu sonucuna varabiliriz. Yazılarının en büyük bölümü doğrudan devrim kavramına bağlı olan konularla ilgilidir. Mahir Çayan'da devrim kavramının sonuçta nasıl teorize edildiğini gördüğümüz Kesintisiz Devrim I broşürü, tamamı tamamına bu kavramın tartışılması, tarih süzgecinden geçirilmesinden ibarettir.

Nedenlerini ve ayrıntılı açıklamasını daha sonraki bölüme bırakarak şunu söyleyelim ki Mahir Çayan bunca olumlu çabasına karşın devrim kavramının ancak öznel, dar diyebileceğimiz bir biçimine varmıştır. Oluşturduğu teorik yapının, bir dizi soruna cevap getirme yolundaki özgün taraflarına karşın sakat kalışının temel, hattâ tek nedeni budur.

Devrim yapmak amacıyla III. Bunalım Dönemi'ne bakan Mahir Çayan, ikisi temel, ikisi de talî diyebileceğimiz dört özellik görmekte ve bütün bu özellikleriyle II. Dünya Savaşı sonrasının farklı bir dönem olduğunu söylemektedir.

Özelliklerin amaç açısından saptandığı, Küba Devrimi ve I. ve II. Bunalım Dönlerinin devrimleri olan Sovyet ve Çin Devrimlerini Mahir Çayan'ın nasıl anlattığını okurken görüyoruz. Örneğin:

> «Küba Proleter Devrimi hariç bütün devrimler iki dünya savaşının altüst oluşları içinde olmuştur». **(a.g.e.,** s. 337).

Mahir Çayan şöyle düşünüyor: Bugüne kadarki devrimlerde dünya savaşları bir önkoşuldu. Oysa Küba'da bu önkoşulun yokluğuna karşın oldu devrim. Sonuç: O halde dünya savaşı devrimin olması için önkoşul olmaktan çıkmıştır. Bunu destekleyen kanıt da ikinci paragraftadır: Zaten dünya savaşının çıkması da imkânsız hale gelmiştir.

Ama Çin Devrimi bazı farklar gösteriyor. Mahir Çayan'ın ikinci sorunu bu. Çünkü Mao' nun önderliğindeki Çin Devrimi süreci en azından 1927'den (Kanton Katliamı'ndan) beri devam etmektedir. Gerçi zafer kazanması II. Dünya savaşına bağlanabilirse de (bu bile o kadar kolay iddia edilemez) devrim sürecinin gidişinde «II. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu altüst oluşlar»ın etkisi yoktur.

Çin Devrimini mümkün kılan en önemli etken nedir? Mahir Çayan'ın daha sonra göreceğimiz soyutlama mantığı burada en önemli etken olarak emperyalistlerin Çin'i **açık işgalini** (askerî işgal) görüyor.

Çin ve Sovyet Devriminin farklılığını da buna bağlı olarak açıklar Mahir Çayan. Rusya emperyalist bir ülke idi, oysa Çin emperyalizmin işgali altında yarı-sömürge bir ülkedir. Dolayısıyla bir dünya savaşına bağlanmasa bile Çin' de emperyalizmin askerî —açık— bir işgali, yani saldırısı vardır ve bu da bir savaş halidir. III. Bunalım (1945 sonrası) Döneminde ise askerî işgal ve denetimler kaldırılmış, sömürge ülkelerde bağımsız devletler kurulmuştur.

Küba Devrimi askeri işgalin yokluğuna karşın zafer kazanmıştır.

O halde Küba örneği gösteriyor ki; askerî —açık— işgalin varlığının devrim için önemli bir ön-koşul sayılması gerekmez. Kaldı ki emperyalist sistemde «açık işgal» biçimi de terkedilmektedir. III. Bunalım Dönemini ayırdeden ikinci temel özellik de buradan çıkıyor.

Küba Devriminin evrensel önemine varış böylece mümkün hale geliyor Mahir Çayan'da:

> «Küba devrimi, çalışma tarzıyla, takip ettiği rota itibariyle bu tarihsel dönemin özelliklerinin bir sonucudur. Bir başka deyişle, marksizm-leninizmin, bu tarihsel dönemin pratiğine uygulanmasının bir sonucudur. (...) **Silahlı propagandanın temel mücadele biçimi olması ve de halkın devrimci öncülerinin savaşı, marksizm-leninizmin evrensel tezlerinin bu somut tarihsel durumun pratiğine uygulanması sonucu ortaya çıkmış olan, bütün emperyalist hegemonya altında olan ülkelerin proleter devrimcilerinin bolşevik çizgisidir.» (a.g.e.,** s. 337).

Durumu daha iyi anlatabilmek için Mahir Çayan'a gelinceye kadar Küba üzerine yapılan «model»leştirme girişimlerini kısaca hatırlatalım.

Bilindiği gibi; OLAS Kongresi (Havana 1967), Küba Devriminin «verdiği ders»in «halkın silahlı mücadelesinin gerçek bir ifadesi olan gerilla savaşı»nın «en etkili yöntem» ve «en uygun biçim» olduğunu ilan eder. Ona **asıl olarak** Latin Amerika çapında bir geçerlilik tanır. Fakat bu bildiride Küba'da başarısı görülmüş biçimlerin zorunlu olduğuna dair bir kayıt yoktur. Örneğin:

> «... Mücadelenin gelişimi ve örgütlenmesi; hareketin yürütüleceği doğru yerin ve en uygun örgütlenme yöntemlerinin seçilmesine bağlıdır.» (W. Pomeroy, **Gerilla Savaşı ve Marksizm,** «Olas Bildirisi», Ekim Yayınları, 1969, s. 363).

Che Guevera'nın bu sınırlı kabule karşı çıktığını eylemlerinden biliyoruz. Onun daha sonra Bolivya'da yürüttüğü eylem, Küba'daki **biçim**lerin hemen aynısıdır. Ancak Che'nin asıl ayırdedici özelliği bu değildir. O, Küba Devrimini, içinde yaşanılan genel dünya durumu ve özellikle bu çağda oluştuğunu savunduğu toplumsal yapıların temel özelliği ile açıklar. Ve «Küba biçimi»ni bu çerçeve içinde savunur. Yani Küba başarısının pragmatik bir yorumu değildir Che'ninki. Ona göre: 1945 sonrasında emperyalizm, öylesine bir toplumsal yapı kurmayı başarmıştır ki bu yapı geçmişin zengin eylem imkânları olan devrimcileri ancak bir tek eylem biçimine zorunlu kılar.

Eleştirisini daha sonra yapacağımız bu «sunî denge»ye dayalı toplumsal yapıyı değiştirmek, ancak Küba örneğine uyarlı bir mücadele ile mümkündür. Che'nin Bolivya deneyi bunun uygulanmasıdır.

O halde şunu söyleyebiliriz ki Che'nin Küba Devrimini savunuşu, onu evrenselleştirişi 1945 sonrası dönemin toplu bir değerlendirilişine dayanır. Yani Küba Devrim biçimi III. Bunalım Döneminin özelliklerinin bir sonucudur, bu özelliklerin zorunlu kıldığı tek biçimdir.

Ama Mahir Çayan burada kalmaz. Che'nin tezini, daha önceki «Bunalım dönemleri»ne de uygular. Böylece Che'nin özel bir döneme ilişkin tezi bütün dönemleri kapsayacak kadar genişletilmiş olur. Alıntı bunun da ifadesidir.

Mahir Çayan'ın bütün teorik çabasının ispat etmeye çalıştığı bu genel tez şöyle formüle edilebilir: Bir devrimin biçimi, ait olduğu tarihî dönemin (Bunalım dönemlerinin) özelliklerince belirlenir.*

Bir tarihî dönem sona erdiğinde onu açıklamanın çeşitli biçimleri de öne sürülür. Bunların en kolay ve çekici geleni dönemin olaylarını **varış noktasına** göre açıklamaktır. Bu kimilerine son derece mantıkî de gelebilir: Sonuç bu; öyleyse herşey bu sonucu mümkün kılmak için oldu, ya da herşey ancak bunu mümkün kılacak biçimde olabilirdi, yalnızca bu mümkündür.

Mahir Çayan bu **varış noktasına göre** açıklamayı daha da derinleştiriyor. Sonucun belli başlı tüm elemanlarını değil, bir devrimci olarak, bir öncü savaşçı olarak bu somut gerçeğin ancak kendisi, kendi konumu ile ilişkin olanlarını alıyor. Sonucu ilkin böyle tesbit ediyor. Böylece Küba Devrimi silahlı propoganda eylemiyle işe başlayan halkın devrimci öncülerinin savaşı olarak ele alınıyor. Bu ise, yalnızca devrimci kadro için sözkonusu olan yanıyla çizilmiş bir Küba Devrimi modeli. Bütün bir devrim süreci, Küba'nın tarihî deneyleri, halk hareketlerinin özgül yapısı, bunlar modeli belirlemiyorlar.

Sonuna yalnızca devrimci kadronun bir devrim esnasında, uzun ya da görece farklı aşamalardan geçmiş bir devrimci mücadele içindeki konumu (parti yapısı) ve hangi taktikleri uyguladığı açısından yaklaşıyor. Böylece bütün devrimler —Sovyet, Çin ve Küba— «devrimci kadro»ların «öngördükleri devrim biçimi»ndeki konum ve başlıca eylemleriyle formüle ediliyor.

«Emperyalistlerarası ilişki ve istismar biçimi»ndeki değişimler de çok önemli. «Devrim biçim»leri asıl olarak bu değişime göre tesbit ediliyor. «İstismar biçimi» değiştiğinde, bu değişimi «dikkate alarak», «devrim biçimi»nin ne olması gerektiğine karar veriyorlar devrimciler.

Devrim sorununa belli bir yaklaşımı anlatıyor bunlar. Yukarıda formüle ettiğimiz genel tez ancak böyle bir yaklaşımın ürünü olabilirdi. Gelecek yazımız bu yaklaşımı, bunun temelindeki devrim anlayışını ve Marksizm-Leninizm literatürünün bu anlayışa göre yorumlanmasıyla oluşturulmuş teorik yapıyı ve bunun siyasal eylem düzeyinde biçimlenişini konu edinecektir. ■

* Mahir Çayan'da «Çalışma tarzı» terimiyle partinin yapısı, sınıf bileşimi, siyasal hedefine varmak için uyguladığı eylem biçimleri yani genel olarak parti ve onun mücadele tarzı kasdedilir. «Takip edilecek rota» ise asıl olarak devrimde aslî rolü olan sınıflarla ilgilidir. Bunu kırların ya da şehirlerin temel alınması olarak formüle eder. Bir devrim, ya kırlardan şehirlere doğru bir «rota» izler ya da aksi. (Ancak daha önce belirttik ki en son biçimlenişi ile Mahir Çayan'ın kendi «öncü savaş» teorisinde —«politikleşmiş askerî savaş»— bu «rota» daha değişik kurulur). Bütün bunlar ise «devrim biçimi»ni oluştururlar.

ŞİİRLER

GUANYAREM

Üstün Barışta'ya

ne tuhaf halk şu bask halkı
ne tuhaf dil şu bask dili
gene de anlıyorsun adamın
koparırcasına gitarının tellerini
kulağına onca yükseklerden fısıldadığı
akıl yürütmeleri

anlıyorsun, dilini anlamasan da
sesinin tonundan
parmaklarının tellere dokunuşundan
katırlar **kapital**'ler taşıyor köylere
o **kapital**'lerin bütün bölümleri
tertemiz beyin hücrelerine bir bir işlendi mi
— uzun sürer herhalde onca yükseklerden
aşağı inmeleri—
çocukları da düşünerek, şöyle, grenli, kahverengi
toplu halde, bir inişe geçtiler mi
vergisini sektirmeden ödediğimiz bay marconi
istese de bizden esirgeyemez türkülerini:

«ölülerimiz için özgürlük istiyoruz
yalnız koskoca bir genel af değil
bazı infazlar da istiyoruz
bunu hakkımız olduğu için değil
artık güçlü olduğumuz için istiyoruz
evet, ölülerimiz için özgürlük
yani yalnız özgürce tarih öğrenebilmek değil
o tarihi özgürce öğretebilmek
ve yalnızca genel grev hakkı değil
o fabrikaları da
ve bunu hakkımız olduğu için değil
güçlü olduğumuz için istiyoruz»

şimdi, böyle bir günde
ne tuhaf şey şu aşk denen duygu
hadi sınıf farkı neyse
aramızdaki düşünüş farklarını bile
fidan boylum!!!
sanki bir an için kaldıracakmış gibi
soğuk terler döktürüyor insana
sanki bu dünyanın odak noktasında
biz varmışız, sanki leonardo
tutup o orospu atlarının arasına
bizi de resmedecekmiş gibi
ahû bakışlım!!!
işte öyle, gerçekten, buz gibi

BİÇİMSİZ, DUYGUSUZ, YAŞAMASIZ, AŞKSIZ ŞİİR

sana ağaçlar
yeşildir diyorum
haklı olarak karşı çıkıyorsun
vazomda
bir demet erguvan duruyor

sana ağaçlar
kırmızıdır diyorum
aynı yüzünle karşı çıkıyorsun
vazomda
bir demet akasya duruyor

sana güzelsin
diyorum aynı
yüzümle
aynı yüzünle
gülümsüyorsun bana

o zaman yüzümü
ellerimin arasına alıyorum
düşünüyorum
sana bunca kötülüğü
nasıl yaptım diye

yüzümü
ellerinin arasına alıyorsun
aynı yüzünle
çevremizde
erguvanlar akasyalar oluyor

o zaman kızıyorum

YENİ - HEGELCİ

bir büyüsü var ki baharın
içim içime sığmaz oluyor akşamüstleri
sımsıcak, insanî duygularla doluyorum

bir kauçuk kadınım olsa şimdi
stockholm'lü işçilerin imâl ettiği
saçları başak rengi, gözleri laciverdî
ahû bakışlı, ipek tenli
bana şefkatle gülümseyen
gülümsedikçe mutluluk veren
başımı güzel göğsüne yaslar
doya doya ağlardım sabaha kadar
bahar akşamlarının içime doldurduğu
sımsıcak, insanî duyguların etkisiyle

HER AFET
BİR FELÂKET DOĞURUR

doğal bir şey bu: insanlara
televizyonda, haftada en az bir kere,
savaş üzerine bir belgesel film sunmak
ama söz konusu savaşın
nedenlerine hiç değinmemek. çünkü
savaş da deprem ya da iflâs gibi
bir doğal âfettir; âfetler
önlenemez, ancak
yaralarını sarmak devletin görevidir.

asıl doğal olmayan,
doğaya aykırı, olağanüstü olan
insanların soru sormalarıdır. hele insanlar
kendilerine sunulanla yetinmemeleri
yetmiyormuş gibi
sorularına bazı karşılıklar buluyor
ve buna uygun olarak bazı tavırlar alıyorlarsa
bu âfetten de öte
dünyanın yörüngesinden çıkması ya da
lokanta, berber salonu ve benzeri
işyerleri arasındaki sınıf farklarının*
ortadan kalkması gibi
bir felâkettir; felâketleri
önlemek devletin görevidir.

* O çağda, insanların çeşitli ihtiyaçlarını görmelerini sağlayan işyerleri, hizmetleri karşılığında aldıkları paranın azlığına ya da çokluğuna göre, lüks sınıf, birinci, ikinci, üçüncü sınıf gibi sınıflara ayrılmışlardı — arkeologun notu.

ÖLÜLER ŞİİRİ

artık yaşlanıyorsun
bundan bu duru güzellik
bu çürümüş çiçek kokusu havada
artık yaşlanıyorsun bundandır
yüzünün aydınlığı sabah ezanında

gel ölülerden söz edelim: estetik
kurallarını hiçe sayan lucretius bir ölü
ondan geriye hiçbir şey kalmadı
akılcı bach, onun ustası corelli
ve çıplak ayakla çimenlerde koşmanın sevincini
flütlerle yeniden ve yeniden-üreten besteci
hepimizin çok sevdiği mozart
peygamber değil, ama diyalektikçi brueghel
— ki kış manzaralarını bile tarihselleştirmeyi
sever —
swift, voltaire, tüm «asvalt edebiyatı»
gerçekliği yağmalayan ve yoksullara dağıtan
korsan brecht
sonra, bizden, nazım hikmet
hepsi birer ölü
onlardan geriye hiçbir şey kalmadı

yalnız onlar mı
ya anarşist campanella
cehennemlik bruno
koskoca işgününü ikiye bölen marx
bir sonbahar günü atmosfere karışan
çalışma arkadaşı engels
ve çok tuhaf bir toplum düzeni kuran
ulyanof'ların en ikonoklastı
o lenin denen şâyân-ı hayret filozof
ayrıca ashâb-ı mihver
yani çok az talihsiz çocuğun belleğinde
sevimli bir imgesi olan
duce, caudillo ve führer
onlar da birer ölü değil mi
onlardan geriye hiçbir şey kaldı mı
öldü onlar, onlardan
hiçbir şey kalmadı geriye
kefenlerine büründüler ve
gömüldüler
ne bir örnek davranış, ne bir yol gösterici
düşünce
ne bir satır yazı — onlardan
geriye hiçbir şey kalmadı

artık yaşlanıyorsun
bundan bu duru güzellik
bu çürümüş çiçek kokusu havada
artık yaşlanıyorsun bundandır
yüzünün aydınlığı sabah ezanında

ölülerden söz edelim gel:

ENDLESS

— Amerikan veletlerine küçük Güney-doğu Asya türküsü —

bitmiyor bitmiyor
sevgilim gidiyor
düşümde çekik gözler
burada ne işim var

klavsenler çalıyor
sevgilim ölüyor
anavatan neye yarar
sevgilim seni kim sarar

new york rock and roll ensemble
beni anla
sevgilimi kim yıkar
new york servi söğütler altında

ya bu güzellik nereden
kırılır gülmeden seyreden
tarihin ipekli mipekli
objektif perdesinden

göklerden sarkan sevgili isa
eğil bir bak neler oluyor aşağıda
kimi masum kimi güzel yiğitler
servi söğütler altında

şair böyle haykırdı
napalım bombaları atıldı
bir küçük çıngırak
şairin götüne takıldı
çıngırak çıngırak
beni duyamadı

ya bu güzellik nereden
kırılır gülmeden seyreden
tarihin ipekli mipekli
objektif perdesinden

Türkiye'de Devlet - Tarım İlişkileri 1923 - 1950 *

Çeviren NUR İMER

Bu çalışmanın konusu, ülkenin sanayileşmesinden önce Türkiye tarımı ve köylülükteki değişmelerdir. 1923 - 50 arasındaki Türk ekonomisinin bu taslağı geleneksel tarımın dönüşüm dinamiğini analizine yönelik bir örnek olacaktır. Tartışma, Türkiye tarımının tarihî gerçeklerine özgü olmakla birlikte, teorik içeriğinin devlet politikası ve sınıf yapısı arasındaki karşılıklı ilişkinin analizi için bir metodolojiye yol açacağını umuyoruz.

Makalenin odak noktası, ekonomi politikasının tarımsal nüfusun farklı kesimleri üzerindeki etkisine bağlı olarak Türk köylülüğünün dönüşümüdür. Bu tarihî incelemede, iki özel teorik amacımız bulunmaktadır: Ekonomi politikasıyla toplumsal yapı arasındaki karşılıklı etkileşim ve sanayileşme sürecinde tarımsal artığın aktarılması sorunu. Tarımsal politika önemliydi, çünkü, rejimin dayandığı ve sonuç olarak ekonomi politikasındaki alternatifleri sınırlayan siyasal ittifakların istikrarını belirliyordu. Bu açıdan Türkiye'nin durumu azgelişmiş devletçi bir çerçevede tarımın ele alınış tarzı için bir örnek oluşturmaktadır. Türkiye örneğinde, politikaların «planlı» bir ekonomide olduğundan daha bilinçsiz saptanmasına ve devletin nesnel işlevinin daha az açık bir biçimde beyan edilmiş olmasına karşın, 1923 - 50 dönemi, tarımın, «merkeze dayalı» bir dönüşüm içerisindeki işlevini analiz etmek için iyi bir çıkış noktası olacaktır.**

Bu analiz, tarımsal sektörü, köylülüğün mülkiyet biçimlerine göre birbirinden ayrılan çeşitli kesimlerinden meydana gelmiş olarak ele almaktadır. Bunun sonucunda, köylü mülkiyetinin niteliği gözönünde bulundurularak, devlet politikası da farklı etkilerine göre incelenmektedir.***

Köylülük farklılaşmamış bir birim olarak ele alınırsa siyasal ve ekonomik değişmenin diyalektiğinde bazı muammaların çözülemeyeceği kanısındayız. Bu muammaların tümü belirli politik tedbirlerin beklenmeyen sonuçlarından ortaya çıkmaktadır. Bu beklenmeyen sonuçlar ise üç farklı genelleme düzeyinde çözümlenebilir. En genel düzeyde, devletin ekonomi politikası, başlangıç parametrelerinde hesaba katılmayan **yeni** siyasal çıkar yapıları yaratabilir. İkinci olarak, bir politika farklılaşmış etkisinden dolayı varolan ekonomik çıkarların birbirinden uzaklaşmasını hızlandırabilir ve ekonomi içerisindeki ittifakların yeniden kurulmasını zorlayarak gelecekteki değişmelerin yolunu biçimlendirebilir. En özelde, Türkiye örneğinde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1950'deki kesin seçim yenilgisi ve buna yol açan değişen ittifaklar köylülüğün farklılaşmış çıkarları gözönüne alınmadan açıklanamaz.

I. MODELİN KAVRAMSAL ÖGELERİ

Analizimizin bazı temel varsayımları şunlardır: Köylünün, gelenek çerçevesi içerisinde, kendi ekonomik kazancını en fazlaya çıkardığı varsayılmıştır. Bizim analizimizde üzerinde durulan süreç, köylülüğün bazı kesimlerinin pazara açılması olduğu için, açıklayıcı değişkenlerin tümü ekonomiktir.* Devletin, kısa dönemdeki siyasal zorunluluklarla kısıtlanmış olan genel ekonomik

* Bu makale İngilizce olarak 1975'de *Journal of Peasant Studies*'de yayımlanmıştır.

** Burada «merkeze dayalı» deyimi, sosyalist dönüşüm dahil bütün «yönlendirilmiş değişmeler» anlamında kullanılmıştır. Ekonomik artık, devlet politikası ve tarım sorunları için bakınız: A. Erlich (1960), E. Preobrazhensky (1965) ve A. Erlich (1962).

*** Tarım içerisindeki mülkiyet karşılaştırmaları için bakınız: E. H. Carr (1966), M. Dobb (1967), N. Jasny (1949), K.E. Wadekin (1973).

* Pazarda artığını satan köylünün, kârını en fazlaya çıkarmaya çalışan bir ekonomik öge olarak davrandığını varsayarken, köylü davranışı ve ekonomik rasyonellik hakkındaki tartışmaları ihmal etmiyoruz. Bu varsayımı şu nedenle benimsiyoruz: Köylü bir pazar ilişkisi içerisinde uzmanlaşmaya ve temel ihtiyaçları için pazara bağımlı olmaya başladığında, ona az çok rasyonel bir davranış kazandıran aşağı doğru katı tüketim fonksiyonudur. Örneğin, Kıray-Hinderink araştırmasındaki (Hinderink ve Kıray, 1970, s. 102 - 124) köylerden birinde verimli yıllarda pazara götürülen tahıl ürünü dışında köyün ekonomisi büyük ölçüde kendine-yeterlidir. Akrabalık yükümlülüklerinin belirlediği ortakçılık halen varolmaktadır, ancak üretim için esas kararlar bu sosyal çevre dışındaki ekonomik etmenler tarafından belirlenmektedir. Bu, bizim küçük varsayımımız için yeterlidir.

hedeflere ulaşmakta «sınırlı rasyonellik» çerçevesi içerisinde hareket ettiği varsayılmıştır.* Bundan dolayı, politika çizgisi bu zorunluluklara getirilen kısa dönemli siyasal çözümlerin başarısı tarafından belirlenmektedir.**

Analizimizde incelenen süreçler yoluyla devlet-köylü ilişkilerinin niteliği değişmedikçe bu varsayımlar geçerlidir. Görüleceği gibi, bu değişme, incelediğimiz dönemin kapanması sırasında köylü çıkarlarının siyasal kurumsallaşması yoluyla olmuştur. Köylü yalnızca ekonomik kazancını artırmak isteyen bir kesim değil, aynı zamanda önemli bir siyasal öge haline gelmiştir.

Ekonomi politikasının siyasal parametrelerini incelerken tarım üzerinde durulmasının nedeni açıktır. Tarım, iş-gücünün göreli büyüklüğü ve millî gelirdeki payı açısından en önemli sektördü. İhracatın % 90'ından fazlasını üreten tarım, döviz kazanma kapasitesinden dolayı da önemliydi. 1923'de iş-gücünün % 80'inden fazlası tarımda istihdam edilmekte ve millî gelirin aşağı yukarı % 70'i bu istihdamdan sağlanmaktaydı. Geleneksel tarım, merkeziyetçi-modernleşme taraftarı bir devlet ve azgelişmiş bir ekonomi tarafından nitelenen bu ekonomik durumda devlet için —devlet sanayiini kurmaktan, kurumsallaşmanın ihtiyaçlarına kadar— gerekli olan artığın esas kaynağının tarım olacağı açıktır. Bundan dolayı, bu durum, devlet ve köylülük arasındaki karşılıklı bağımlılık ve çatışmanın iyi bir örneği olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çatışmada tarımın bağımsızlığına katkıda bulunan bir etmen de onun merkezî karar alma mekanizmasına göre çevresel olan konumudur. Sanayi ve ticaret merkezin politikasından kolaylıkla etkilenirler ve haberleşme alanında karar merkezine çok daha yakındırlar. Oysa tarım, merkezin denetimine daha az açıktır: Tarımsal üretim, ürünün niteliği ve ekonomik bilgiye gösterilen tepkilerin hızı tarafından kısıtlanmıştır. Ayrıca, tarımsal üreticinin, pazardan çekilerek, geçimlik ekonomiye dönmekte tercih hakkı vardır. Tarımsal sektörün politika merkezine olan bu «uzaklığı», onu devletle çatışmaya yatkın bir duruma sokmaktadır. Bu çatışmayı sanayi ve ticarete oranla daha az incinerek daha uzun bir zaman sürdürebilir. Böylece, bu ayrıcalıklı konum, tarım sektörünün göreli bağımsızlığını artırır. Bu uzaklıktan dolayı, toptan kollektifleştirme yokluğunda, devletin ekonomiye öncülük etme yolundaki girişimine en önemli engelleri yaratcak olan tarımsal sektördür. Özellikle sanayileşme amacı için tarımsal artığın aktarılması çatışma alanıdır. Burada mümkün bir strateji oluşturan üç temel devlet politikası bulunmaktadır: Birincisi, tarımsal artığın bir kısmına ürün ya da para biçiminde doğrudan el koyan vergiler. İkincisi, tarımsal sektörü ilgilendiren pazar fiyatlarında hükümetin düzenlemeleri ya da etkisi; ürün fiyatı, girdi fiyatları, örneğin, toprak, tarımsal makina, gübre, iş-gücü, tüketim malları. Üçüncüsü ise, tarımın üretim fonksiyonuna giren girdilerin bulunabilirliğinde hükümetin etkisi: Örneğin, iş-gücünün bulunabilirliğini azaltan bir seferberlik, toprak dağıtımı ya da toprakları tarıma elverişli duruma getirme politikası, traktör ithalini teşvik eden bir karar, ya da gümrüklerin kaldırılması, tarıma ilişkin bir kredi politikası.

Öte yandan, köylülük, toprağı işleme düzeyini ve buna bağlı olarak —ama doğrudan değil— üretim düzeyini değiştirerek devletin politikasına cevap verir. Genel olarak, vergilendirme ve üretim fonksiyonu politikası üretimin hacmıyla ilgili olan devletin amaçlarına uygun olarak planlanacaktır. Ancak, artık üreten köylünün kendi tüketim düzeyi üzerinde karar verme özgürlüğü vardır. Pazara getirmeye karar verdiği artık, fiyatların bir fonksiyonu olacaktır.* Bu nedenle, iç ticaret hadleriyle ilgili hükümet politikası, pazarlanan artık miktarının saptanmasında önemli bir etmendir.

II. MODELİN İÇSEL DİNAMİĞİ

Devletle köylülüğün çeşitli tabakaları arasındaki ittifak ve çatışma biçimlerinin analizi için yukarıda tanımladığımız varsayımları ve parametreleri kullanacağız. Ancak, dikkatimiz öncelikle «orta çiftçi»nin rolü** ve bu süre içerisinde onun

* Genellikle yapıldığı gibi, eksiksiz bilgiye dayanan varsayımlar yerine bu sınırlı varsayımı yapmanın çok daha gerçekçi ve doğru olduğuna inanıyoruz. Sınırlı rasyonellik kavramının bir özeti için, bakınız: Simon, (1966).

** CHP döneminde Türkiye Devleti'nin herhangi bir uzun dönemli amaca göre politika saptamadığını iddia ediyoruz. CHP'li devlet adamlarının övünerek belirttikleri gibi partinin politikaları temelde pragmatikti; bundan dolayı, politikalar deneme-yanılma ile seçilen birbirinden bağımsız atılımlar oldular ve her politika geniş bir biçimde tanımlanan modernleşme ideolojisi içerisinde o andaki zorunluluklara bir cevap niteliğindeydi. Bu şekilde saptanan politikaların başarısı, kısa dönemli, birbirinden bağımsız tedbirler modelini teşvik etti ve tekrarlanmalarını sağlayarak, gelişigüzel uzun dönemli bir yol oluşturdu.

* Fiyatlar ve tüketim düzeyi ile ilişkili köylü davranışı için, bakınız: Chayanov (1966). Bu konudaki literatürün gözden geçirilmesi için bakınız: B. Johnston (1970)

** «Orta çiftçi», toprağın verimliliğine bağlı olarak, 40-200 dönüm toprak işleyen aile birimi demektir. İş-gücü aile üyelerinden oluşur ve ancak uygun hava ve fiyat koşullarında artık üretimi olur. 40 dönümün taban olarak alınması bugün bile geçerlidir. Bakınız: OECD, 1970, Tablo 7. Bizim tanımımız Mao'nun yaptığı tanıma da uymaktadır: Mao'ya göre, «orta çiftçi ekonomik olarak kendine-yeterlidir (ürün iyi olduğu zaman bir artık sahibi olan, arada sırada sınırlı miktarda iş-gücü kiralayan ya da faizle borç para veren)... Orta köylülerin bir kesiminin yeterli toprağı yoktur, yalnızca hali vakti yerinde olanların biraz fazla toprağı vardır.» Mao Tse Tung (1954, Cilt 3, s. 93)

ittifaklarının dönüşümü üzerinde yoğunlaşacaktır. Bu ilginin tarihî nedeni, orta çiftçi tabakasının 1939'a kadar CHP'nin esas desteğini sağlaması ve onun yabancılaşmasının 1950'de CHP'nin düşüşünün en önemli nedeni olduğu yolundaki inancımızdır. Ancak ilkin orta çiftçiyi vergi uygulaması, üretim fonksiyonu ve fiyat değişmelerine karşı daha duyarlı yapan ve bundan dolayı da devletle siyasal ittifak ya da çatışma için daha uygun bir aday olmasını sağlayan marjinal durumu açıklayacağız. Bu durumun onu hükümet politikasına tepki göstermeye daha yatkın kıldığını analitik olarak kanıtlamak istiyoruz.

Orta çiftçi artık üretme yeteneği bakımından marjinal bir durumdadır; parametrelerdeki küçük değişmeler onu zarar göreceği bir duruma girmeye zorlayabilir. Artığının az olması onun zaman içinde pazarlama planı yapamayacağını gösterir. Büyük artık üreticisinin tersine ne fiyattaki kısa dönemli düşüşler karşısında kendini koruyabilir, ne de spekülasyondan kâr edebilir. Genellikle tek ürün üretmesi, toprağını en çok kâr getirecek şekilde idare edememesi, zarar dönemlerindeki ek bir güçlüğü ortaya çıkarır.

Orta çiftçinin kıtlık dönemlerindeki bu özel durumu, üretim ve tüketiminin niteliğinden ötürüdür. Önemli miktarda tasarrufu olmayan, geçim düzeyindeki ihtiyaçlarını azaltamayan, daha önceki uzmanlaşmasından dolayı kendine-yeterliğe dönüş imkânı bile bulunmayan orta çiftçi bir buhranın etkisini köylülüğün öbür kesimlerinden daha şiddetli hisseder. Satın aldıklarının çoğunluğunu, buhran dönemlerinde bile fiyatların katı olduğu devlet tekellerinden alması nedeniyle bu güçlük daha da artar. Siyasal bakımdan ise alternatif siyasal yapılarla ittifak kurmasına izin verecek kadar büyük bir artığı yoktur. Örneğin, büyük çiftçi dünya ekonomisiyle bütünleştiği için yalnızca yerel devletin politikasına dayanmaz. Büyük çiftçi devlete karşı bir siyasal tehdit arzeder, çünkü her zaman için devletten bağımsız bir siyasal ittifaka —merkez kapitalist ülkelerin ticarî sermayesiyle— girme eğilimi vardır.

Orta çiftçinin özgürlüğü hakkında son bir nokta onun pazarla bütünleşme tarzıyla ilgilidir. İstikrarlı ve yüksek düzeyde bir artığa sahip olan büyük çiftçi bu artığı pazara getirirken genellikle kendi aracısı gibi hareket edebilir. Artığın bir bölümünü fiyatlar uygun bir duruma gelince pazarda satmak üzere hareketsizleştirip mal olarak tutabilmek için yeterli sermayesi vardır. Oysa orta çiftçi yalnızca yıllık sabit sermayesini yenilemek için yeterli bir miktar tasarruf edebilir. Artığı pazarlamaya sıra geldiğinde de genellikle ticaret sermayesine bağımlıdır. Tartışacağımız durumda, devlet, doğrudan çiftçiden satın almayı kararlaştırarak ticarî kapitalistin rolünü benimsemiştir. Böylelikle malların dolaşım düzeyinde ticaret sermayesinin egemenliğinin yerini, siyasal amaçlarla yüklendiği ekonomik işlevleri birleştirmeye çalışan devlet almıştır. Bu görüşler, esas aktörleri orta çiftçi ve devlet olan bir tarihî durumun değerlendirilmesi için kavramsal temeli hazırlamak amacıyla öne sürülmüştür. Şimdi tarihî anlatıma başlayacağız.

III. TARİH

A) 1923 - 1930

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on yılı 19. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'nin dünya ekonomisiyle bütünleşmesiyle başlatılan temel eğilimlerin devamına tanık oldu. 1923'de cumhuriyetin kuruluşuyla sona eren sürekli savaşlar boyunca geçici olarak gerileyen ihraca yönelik tarımın yaygınlaşması 1920'lerde yeniden başladı. Bu büyümeye yol açan daha önemli etmenler ise, ticarî üreticilerin bütün taleplerini karşılamayı amaçlayan bir hükümet politikası, Lozan Antlaşması'nda Türkiye'nin benimsediği liberal ticaret rejimi ve tarımsal mallar için ticaret hadlerindeki lehte gelişmeydi. Özellikle ihracat maddeleri üretimi hızla savaş öncesi düzeyinin üzerine çıktı. Bu büyüme bazı ürünlerde yoğun tarıma geçiş ve özellikle pamukta daha ileri tekniklerin kullanılması ile mümkün oldu; fakat en önemli yeni girdi, Cumhuriyet'in ilk dört yılında ithal edilen 2000 dolaylarındaki traktördü. Bu traktörler hükümetten önemli miktarda yardım alan zengin çiftçiler tarafından ithal edilmişti. Yeni tarımsal makinaların kullanılmasıyla eskiden kullanılmayan araziler de tarıma açılıyordu. Ticarî çiftçiliğin yaygınlaşması, toprakların tarıma elverişli duruma getirilmesi ve traktör kullanımı büyük çiftçinin elinde daha fazla toprak yoğunlaşmasını gösterir.* Bu süreci hızlandıran bir başka etmen de, Cumhuriyet'in ilk dört yılındaki kitlesel nüfus değişimiydi. Bu süre boyunca bir milyona yakın Hristiyan Yunanistan'a göç etmişti. Rum nüfusu genellikle Batı kıyısının verimli topraklarında oturur ve üzüm, incir, tütün gibi ticarî ürünler yetiştirdi.** Bundan dolayı, onların gidişleri bölgedeki Müslüman çiftçilerin işletmelerini büyütmelerine imkân verdi. Yunanistan'dan alınan Müslüman nüfusa ise ülkenin başka bölgelerinde, iç kısımlardaki topraklarda ve Marmara denizi çevresinde küçük işletmeler verilmişti.***

1925'de hükümetin aşarı kaldırma kararıyla bu duruma önemli bir malî öge de eklenmişti.**** Hükümetin büyük çiftçilere verdiği bu önemli ta-

* Tarımsal makinaların etkisi için, bakınız: Z. Y. Hershlag (1968), Doğan Avcıoğlu (1974, s. 1367 - 71)

** Rumlarla ticarî tarım, Ermenilerde iltizam ve başka aracı roller için, bakınız: A.J. Sussnitzki (1966). 1925'de bütün Rum ve Ermenilerin yerini Türkler almıştır.

*** Bkz: *İstatistik Yıllığı*, Ankara, 1930, s. 98 - 102.

**** Tarımsal ürün ve ihraç mallarının taşınabilmesi için yeni karayolları ve demiryolları yapımı hakkındaki karara ek olarak bu malî tedbir de 1923'deki İktisat Kongresinde vaad edilmişti. Ayrıca, T. Arıcanlı, R. Bademli ve İ. Uğurel (1974) tarafından yapılan yayımlanmamış çalışmaya bakınız.

viz hükümet gelirlerinin üçte birine yakın bir kısmından vazgeçmek anlamına geliyor. Bu kararda hükümetin açıkça bildirdiği amaç tarımsal üreticilere verilen teşvikleri artırarak ihracatı yükseltmek ve 1925'de tüm ithalatın % 20'sini oluşturan yiyecek maddesi ithalatını karşılamaktı. Aşar, çiftçinin üretiminin belli bir yüzdesi üzerinden toplanmaktaydı, fakat, mültezimlerin suistimallerinden dolayı toplanması gereken % 10 - 12'nin genellikle üzerinde oluyordu. Ancak, aşarın kaldırılması kararında önemli bir öge de Kurtuluş Savaşı sırasında hükümetle büyük çiftçi arasında kurulan zımni ittifaktı; bu ittifak, dünya ekonomisiyle bütünleşmede Türkiye'nin hammadde üreticisi bir periferi ekonomi olarak oynadığı role tümüyle uygundu. Ayrıca bu dönemde, üstyapısal reformlarda büyük çiftçilerin ortaklığını garanti etmek için bürokrasi tarafından verilen taviz ögesi de sözkonusuydu.

Aşarın kaldırılması, öncelikle büyük çiftçinin payını artırırken orta çiftçiyi de olumlu yönde etkiledi.* Bu ikincisi, geçmişte artığının tümü elinden alınan bir tabakaydı. Orta çiftçiler ellerinde kalan % 12 ve aşarın kaldırılmasıyla sağlanan teşviklerle yeni bir artık ürüne sahip oldular. Ticareti artırmak ve tarımsal artığın büyümesini hızlandırmak için oluşturulan başka hükümet politikaları da bu tabaka üzerinde etkisini gösterdi. Demiryolları ulaşımında tahıl ve ihracat ürünleri için daha ucuz navlun, yaygın karayolları programı ve daha önce sözü edilen hükümetin herhangi bir fiyat politikası müdahalesi olmaksızın üreticiye aktarılan uygun ticaret hadleri, büyük çiftçinin göreli önemini artırırken orta çiftçinin de pazara açılmasını hızlandırdı.

Böylelikle onyılın sonunda Türk köylüsü daha fazla pazara açılmıştı; orta çiftçi tabakası artık-ürün üretmeye başlamış, büyük çiftçiler, bir yandan yurt içindeki göreli ekonomik ve siyasal önemleri artarken aynı zamanda dünya pazarıyla da sıkıca bütünleşmişlerdi. Bundan dolayı, 1929'da dünya buhranı başladığında tarımsal fiyatlardaki büyük düşüş köylülüğün 1925'de olacağından çok daha büyük bir kesimini olumsuz yönde etkiledi. Şüphesiz ki, büyük çiftçilerin kaybedecek daha fazla şeyi vardı. Tümüyle dünya pazarında gerçekleştirilen ürünlerin üretimini artırmış olmalarından dolayı ekonomik açıdan zararlı bir durumda idiler. Büyük çiftçinin durumu için daha da önemli olan, hükümetle ittifakının sarsılmasıydı. Daha önce hükümeti liberal bütünleştirici bir politika yürütmek yolundaki taleplerine cevap vermeye zorlayan, dünya ticaret ağından yoksun olan ve eskisinden çok daha az bir artık üreten büyük çiftçi politik pazarlık gücünün büyük bir kısmını yitirdi. Buhranı izleyen dönemde hükümetin liberal ekonomi politikasına karşı hoşnutsuzluğu Türkiye'nin serbest ticareti yasaklayan Lozan maddesinin süresinin dolmasıyla aynı zamana rasladı. Sonuç olarak, düşük fiyatların ilk etkilerinden hemen sonra başlatılan koruyucu politikayla buhranın ticaret üzerinde yıkıcı etkileri daha da artmış oldu. Bu durumda bürokrasi yeni bir eylem özgürlüğü buldu. Büyük çiftçiler artık koalisyonun vazgeçilmez bir ögesi olmaktan çıkmışlardı; yeni ekonomi politikaları arayışında yeni ortaklar bulunabilir ya da yaratılabilirdi.

B) 1930 - 1939

Sanayi alanında devlet yerli bir sanayi burjuvazisini güçlendirerek sermaye birikimi için ülke içerisinde bir temel yaratmaya çalıştı. Tarımda ise yeni **pazara açılan** orta çiftçi ile ittifak kuruldu. Orta çiftçi tabakası önce buhran ve durgunluğa karşı korundu, daha sonra ise bir yandan gerekli tarımsal artığın üreticisi olarak hazırlanırken, bir yandan da sanayileşme amaçları için artığın devlete aktarımını mümkün kılan tabakaya dönüştürüldü. Şimdi, 1930'ların başlangıcında bu ittifakın kuruluşunu analiz edeceğiz.

Hükümetin 1930'lardaki sanayi politikası ekonominin kendine-yeterli (otarşik) bir biçimde gelişmesine yönelik olarak özetlenebilir. Malî yatırım kurumlarıyla eşgüdümlenmiş devlet işletmeleri bir yandan tüketim malı, öte yandan ara malları sanayilerini geliştiren bir sanayileşme planı uyguluyordu. Bu makalenin çerçevesi içerisinde bizi ilgilendiren hükümetin tarımdan beklediği roldür. Ulusal kendine-yeterlilik yönündeki genel amaç açısından tarımsal sektörden acil olarak beklenilen şey, kıymetli dövizin yiyecek ithaline harcanmamasının garanti edilmesiydi. Bu, özel olarak, en azından tahılda kendine-yeterliliğin bir an önce elde edilmesi demekti. Ayrıca, planlı sanayileşme çerçevesi içerisinde, yatırımların teşvikçisi olan devlet sektörü, yatırım planı için gerekli fonların toplanmasında yöntemler geliştirmeye zorlanıyordu. Buhranın etkilerinden dolayı kentsel gelirin büyük ölçüde azaldığı Türkiye şartlarında bu öneri, tarımsal sektörün artığını toplamak biçimini aldı.* Giriş bölümünde belirttiğimiz gibi, böyle bir artık aktarımını uygulamak için hükümetin uygulayabileceği üç politika kategorisi vardır. Ancak ilkin politikanın hitap edeceği köylü tabakası üzerinde bir karar verilmelidir.

* «The Abolition of Aşar» a.g.e. Başlangıçta hükümet, aşarın yerine pazarlanan üründen alınan bir vergi koymayı planlamıştı. Ancak, ihraç ürünlerinden % 8 vergi alınırken, tahıldan % 10 alınacaktı; bu da ihraç ürünleri üreten büyük çiftçiler için yerinde bir tercih olduğunu göstermektedir. Pazarlanan artıktan alınan bu yeni vergi bir yıl sonra kaldırıldı.

* 1932'deki sanayi küçük ölçekte ve genellikle paketlemeye dayanan bir sanayiydi. İmalat sektörünün niteliği için 1927 sanayi sayımına bakınız: *1927 Sanayi Sayımı*, Ankara, Ayrıca, H. Derin (1940). Buhran, devlet tarafından vergilendirilecek ya da sermaye birikimine yöneltilecek olan artığı daha da azaltarak bu bağımlı sanayiyi iyice sarsmıştı.

Şimdi, politika tedbirlerinin yöneldiği kesimin nasıl seçildiği, bu politikaların niteliği ve orta çiftçi üzerindeki farklılaşmış etkisinin nasıl belirlendiğini tartışacağız.

Hükümetin en acil talebi çerçevesinde, politikaların, köylünün yiyecek maddesi üretme potansiyeline göre seçilmesi gerekiyordu. Genellikle, büyük ticarî çiftçiler, Adana ve İzmir yörelerinde pamuk gibi pazar ürünleri üretiyorlardı. Buğdayın % 80'inden fazlası, geçimlik ve orta büyüklükteki aile işletmelerinin bulunduğu ülkenin iç kısımlarında, Anadolu ovasında üretilmekteydi (Suvla, 1942). Bu nedenle, herhangi bir buğday programı zorunlu olarak, bu sayısız işletmelerin tepkilerine bağlı durumdaydı. Orta çiftçinin seçilmesinde ikinci bir neden, onun hükümetin ticaret politikasına cevap vermeye daha yatkın olmasıdır. Eğer hükümet, ticarî sermaye arz eden ve ticarî kâra el koyan bir aracı tüccar gibi hareket edecekse iki şeyden emin olmalıydı: Birincisi, üreticiden aldığı artık ürünü satmakta güvenilir bir durumda olmalıydı; ikinci olarak, üreticiler hükümete üstün bir pazarlık gücü garanti edecek bir biçimde ticarî sermayeye bağlanmak için yeteri kadar küçük ve birbirinden ayrı olmalıydılar. Bu koşulların her ikisi de büyük ticarî çiftçiler için sözkonusu değildi. Onlar, talebin giderek belirsizleştiği ihraç malları üretiyorlardı ve hükümet kendisini ticarî sermaye arzında rakipsiz olarak kabul ettirebilse bile, hükümetle eşit koşullarda pazarlık edebilecek kadar büyük ve sayıca azdılar. Hükümet artık ürünü orta çiftçilerden kendisinin saptadığı bir fiyatla satın alıp, yine kendisinin saptadığı bir fiyatla tüketicilere yeniden satabilir ve böylelikle kullandığı ticarî sermayenin kâr oranını fiilen kararlaştırabilirdi. İhracat ürünlerinde satın alma fiyatları büyük bir ihtimalle müzakere konusu olacaktı ve dünya pazarında oluşturulan satış fiyatı da denetlenebilmekten çok uzaktı. Şüphesiz ki, politika tedbirlerini cevaplayacak kesim olarak orta çiftçinin seçilmesi ile politikaların saptanması ve bunların çeşitli tabakalar üzerindeki farklılaşmış etkilerini ayırmak yapay olacaktır. Her ikisi de tutarlı bir politika için tek bir örnek oluşturuyordu. Bununla birlikte, 1930'larda alınan politika tedbirlerinin farklılaşmış etkileri üzerinde duracağız.

Makro düzeyde, ekonominin tümüyle dışa kapanması sözkonusuydu. Devlet, ithalatı azaltarak ve genelde mal mübadelesini denetleyerek büyük çiftçiyi zarara soktu. Büyük çiftçi ne 1920'lerde olduğu gibi ithal edilmiş girdiler (traktörler) satın alabiliyor, ne de önceki onyılda tadını çıkardığı ihracat pazarına girebiliyordu. 1920'lerde ticarî alanda büyük üreticilere kısa vadeli kredi veren yabancı tüccarlar hâkimdi; böylece dünya pazarıyla bütünleşme pürüzsüz olarak işliyordu. Buhrandan sonra, Türk hükümetinin nakit para üzerindeki spekülasyonu durdurma girişimleri ve düşük fiyatların etkisi ticarî kredinin bu kaynağını kuruttu. Kârlı olsa bile, büyük ticarî üreticiler yabancı pazarlara oldukça az girebiliyorlardı. Büyük çiftçi için ticarî imkânların kıtlığının tersine, kendine-yeterlilik fikri, buğday üreten orta çiftçi kesiminin güçlendirilmesi ve hükümetin alıcı olarak katıldığı bir pazar anlamına geliyordu.

Ekonominin dışa kapanmasının bir başka sonucu da, üretimin artışı üzerindeki etkisinden çıkıyordu. Büyük çiftçinin daha fazla traktör ithal edememesi, traktör kullanarak toprakların tarıma elverişli duruma getirilmesiyle başlayan yaygın tarımın sona ermesi demekti. Petrol ve yedek parça ithali de durdurulmuştu. Ancak, hâlâ açılacak toprak vardı. Nüfus arttıkça küçük üreticiler, traktör yerine emek girdileri kullanarak toprağı temizleyebilirlerdi. Toprakları küçük parçalar halinde dağıtan hükümet bu eğilime yardımcı oldu.*

Ekonominin dışa kapanmasının farklılaşmış dolaylı etkileri yanında hükümet, özellikle fiyat destekleme politikaları türünden daha dolaysız tedbirler de aldı. Bu dönemde en savunulabilir politika temel yiyecek ihtiyaç maddelerini üreten çiftçileri desteklemekti. Dünya fiyat koşulları öyle bir durumdaydı ki, hükümet tarafından hiçbir müdahale olmaksızın dış fiyatlar iç pazara aktarılsa, bütün buğday üreticileri, kendi ihtiyaçları dışında kalan üretimi durdurmak zorunda kalacaklardı. Böylece, 1932'deki bir yasa fiyat destekleme programını başlattı. Hükümet çiftçilerden buğdayı pazar fiyatının oldukça üstünde bir fiyatla satın almaya başladı (kilosu 5 kuruştan; pazar fiyatı 3.5 kuruştu.) Program az sayıda satın alma merkezi ile iddiasız bir şekilde başladı. Ancak, 1934'de 67 ton satın alma merkeziyle programın etkileri duyulmaya başlandı. İhracat ürünlerinin fiyatları ise dünya fiyatlarına göre dalgalanmaya bırakıldı. Kanımızca, bu fiyat destekleme politikasındaki önemli boyut, tarımsal artığının pazarlanması için hükümete bağımlı olmaya başlayan bir müşteri grubunun yaratılmasıydı. Fiyatlardaki olumsuz değişmelerden dolayı, orta çiftçinin yeni kazandığı artık-üreticisi durumunu yitirme tehlikesi içinde bulunduğu bir dönemde bu bağımlılık daha da arttı. Başlangıçta orta çiftçinin bu bağımlılıktan kazanç sağladığına şüphe yok, ancak ileride göreceğimiz gibi, bu yakın ilişkinin olumsuz bir boyutu da vardı.

Başlangıçta hükümetin politikası yalnızca buğdaya uygulanan bir fiyat politikasıydı: Girdilerin sağlanması yoluyla buğday üretimini desteklemek için alınan tedbirlerle bu politika seçimi daha fazla açıklık kazandı. Deneme çiftlikleri kuruldu, yeni tohum cinsleri ücretsiz olarak dağıtıldı; hem girdileri satın almak, hem de artığı pazarlamak için çiftçiler kooperatifler kurmaya teşvik edildi. Devlet toprağının bir kısmı köylüle-

* 1923 - 38 arası işlenen toprağın % 8 - 12'si dağıtılmıştı. Ortalama tarla büyüklüğü ise 30 dekardı. Bakınız: Barkan, (1946)

re dağıtıldı. 1934'de geniş ölçüde bir toprak dağıtımı programı için bir girişim bile yapıldı.

Bu nedenle, hükümetin tarımsal politikası şöyle özetlenebilir: Köylülüğün farklı tabakalarına sağladığı kazançların önemine göre farklılaşmış etkileri olan tedbirlerle tarımsal üretimi destekleme. Orta çiftçilerin genellikle buğday üreticisi olmaları, girdilerin bulunamamasından dolayı büyük çiftçinin makina avantajını yitirmesi ve tarımsal fiyatlardaki genel bir düşüş karşısında seçici bir fiyat politikası uygulanması, dolayısıyla bütün bu tedbirlerin orta çiftçiyi koruyan ve güçlendiren, büyük çiftçilere karşı bir politika oluşturduğu sonucuna varılabilir.

Ancak bu görünüm, hükümetin yalnızca tarım yanlısı politikasını gözönüne alması bakımından yanıltıcıdır. Hükümetin tüm programı ve tarımın bunun içerisindeki yeri üzerine daha makro bir bakışla bu izlenimin dengelenmesi gerekir. Yukarda da belirttiğimiz gibi, 1930'larda bürokrasi, devlet yardımıyla kurulacak ithal ikame eden sanayi sektörünü gerektiren, kendine-yeterli (otarşik) bir kalkınma modeli uygulamaya girişti. Yabancı sermaye yokluğunda programın yükünü tarımsal sektörün taşıması gerekiyordu. Bu süre boyunca hükümet girdilerin arzını çoğaltmak yoluyla tarımsal üretimi artıracak ve bu yoldan sanayileşme için gerekli artığı genişletecek bir politika izliyordu. Buğday üreten köylü orta çiftçiye dönüştürülürken devlet tarafından aktarılacak artığın kaynağı bu üretim artışıyla birlikte genişlemekteydi. Devlet bir yandan toprak dağıtırken öte yandan tarımda hiçbir yeni girdinin kullanılmasına izin vermeyerek sermaye sahiplerinin değil, iş-gücü sahiplerinin lehinde davranıyordu.*

Artığı tarımsal sektörden fiilen aktarmak için hükümetin kullanabileceği iki politika vardı, vergilendirme ve iç ticaret hadleri.

1925'de aşarın kaldırılması hükümeti esas gelir kaynağından yoksun bırakmıştı. O dönemde tarımsal artığı parasal vergilerle sızdırmak ve böylece vergilerin toplanmasını hükümet açısından basitleştirmek (mültezimleri ortadan kaldırarak) ve köylülerin para kullanmalarını gerçekleştirmek için girişimlerde bulunulmuştu. 1920'ler boyunca bütün yetişkinlere uygulanan yol vergisi, hayvan vergisi ve toprak vergisinden oluşan bu parasal vergiler önemli bir gelir kaynağı oluşturmadı. Artan fiyatlar döneminde vergi takdiri, vergilendirilecek kaynağın değerini düşük gösteriyordu. Bunun yanında vergi toplama işlemi de randımanlı değildi. Fakat, 1930'da fiyatlar düşmeye başlayınca parasal olarak tesbit edilmiş vergilerin esas ağırlığı duyulmaya başlandı. Hayvanlardan alınan vergi genellikle hayvanın değerini geçiyordu. Yol vergisi fiziksel emeğe çevrilebiliyordu, bu nedenle şikâyetler hayvan ve toprak vergileri üzerinde yoğunlaşıyordu. Ancak 1930'ların ortalarında parasal vergi takdirleri yeni fiyat durumu gözönüne alınarak değiştirildi.

Şüphesiz ki, fiyat politikası artık aktarımının daha önemli bir aracıydı. 1930 ve 1931 yıllarında buğday fiyatları % 60 kadar düşmüşken hükümet hiçbir tarımsal politika uygulamadı. Fakat, imalâtın ana kaynağı olan ithal malları fiyatlarının hemen hemen ihraç malları kadar düşmesine karşın, ülke içerisinde buhran öncesi fiyatlarını korumak için sanayi fiyatlarını denetliyordu. 1929'da 100 olarak alınan dış ticaret hadleri 1932'de 98 olmuştu. Ancak, aynı dönem içerisinde tarım için iç ticaret hadleri 53'e düşmüştü. Köylüyü doğrudan ilgilendiren daha somut bir deyimle; bir kg. şeker alabilmek için köylü 1932'de 7.64 kg. buğday satmak zorundaydı. Bu rakam 1929'da 3.23 kg.'dı. 1932'de fiyat destekleme programı başlatıldı, fakat, daha önce belirttiğimiz gibi bunun farklılaşmış etkisi buğday-üreten küçük köylüyü desteklemekti. Aslında, 1933'de 1 kg. şeker almak için gerekli olan buğday miktarı 7.64'ten 6.60 kg.a düşerken tarım için iç ticaret hadleri 53'den 48'e düştü. Hükümet imalat malları fiyatlarını yapay olarak yüksek tutarak tarımsal sektörden artık aktarıyordu.* Devletin imal ettiği mallarda bu fiyat politikası kararnamelerle sürdürülüyordu. Gaz gibi ithal mallarında ise fiyatları yükseltmek için vergiler konulmuştu. Eğer, tarımsal artığı devlete aktarmak için ticaret hadlerinin bir politika olarak kullanıldığı doğruysa, buğday destekleme programı neden başlatılmıştı? Yukarıda belirttiğimiz gibi bu programı başlatmakta hükümetin esas amacı, üretim düzeyini ve böylece de eldeki artığın düzeyini korumak ve artırmaktı. Ticaret hadlerine dayanan bir politika artık üreten köylü olmaksızın uygulanamazdı. Ticaret hadlerinin kullanılabilme imkânı, aynı zamanda, orta çiftçi devlet tekellerinin doğal müşterisi olduğundan şeker ve tekstil gibi devlet tekellerinin ürünleri için daha büyük bir pazar demekti. Orta çiftçinin artığı devlet tekellerinin ürünlerini satın alarak «imalat artığı»nın gerçekleşmesine hizmet ediyordu. Özünde, durum, artık üretmek için yeni bir köylü tabakası yaratmak ve fiyat politikası yoluyla bu artığın aktarımını sağlamaktı. Politikanın böyle,

* Orta çiftçinin öbür kazançları, 1934'de demiryolları ulaşımındaki % 50 - 75, 1935'de ise tuz fiyatlarındaki % 50 indirimdi. Ayrıca, daha sonra hayvanlar üzerindeki vergi de azaltılmıştı; bunlar, makina kullanmayan çiftçi için gübre ve traktör kadar önemliydi. Bu politikalar, aynı zamanda, sanayi için artık aktarımı aracı olarak malî tedbirlerden ticaret hadleri politikasına doğru bir değişmeyi göstermektedir. Köylünün satın aldıklarında en fazla yeri tutan devlet tekellerinin ürünleriydi; 1936'da pamuklu dokumaların % 50'si, yünlü dokumaların % 40'ı devlet tekelleri tarafından üretilmekteydi; ayrıca, köylülerin kullandığı kaba ve ucuz kumaşların çoğunu devlet sanayileri ürettiğinden, bu yüzdeler köylü tüketimi için çok daha fazlaydı (Sayılar: Derin, a.g.e)

* Tarımsal ürünler ve imalat malları arasındaki mübadele fiyatları için, bakınız: Ş.R. Hatiboğlu (1936)

birbirinden ayrı evrelerden oluşmuş bir biçimde ifade edilmesi de yanıltıcıdır. Gerçekte politikanın iki yönü vardı: Artığın yaratılması ve aktarılması. Bir bütün oluşturan bu iki yönden birini, öbürü olmaksızın anlamak imkânsızdır. Devletle orta çiftçi arasında 1932'de başlayan bu ilişki buhranın en derin noktasına kadar aynı parametrelerde devam etti. 1935'den sonra yeni parametreler ortaya çıktı ve devlet köylüye göre daha avantajlı bir duruma girdi. Şimdi 1930'ların ikinci yarısında durumun nasıl geliştiğini görelim.

Varolan durumun parametrelerindeki önemli değişmenin kanıtı hükümetin buğday satın alma fiyatı ile dünya pazarı fiyatı arasındaki dengeydi. Bu denge 1936'dan itibaren üreticiye karşı bir politika değişmesini gösterecek bir biçimde gelişti. Bu tarihten sonra hükümet fiyatları dünya fiyatlarının altına düştü ve destekleme politikasının yerini fiyat stabilizasyonu aldı. Hükümetin tutumundaki bu değişiklik, önceden tahmin edilebilirdi. Buğday üreten köylünün desteklenmesi, yiyecek maddeleri artığı üretimini başlatmak için planlanan geçici bir tedbirdi ve 1930'ların ortalarında bu amaca ulaşılmıştı. Türkiye artık tahıl ithal etmiyordu ve 1930'ların sonlarına doğru giderek artan miktarlarda ihraç etmeye başlamıştı. Şüphesiz, o zamana kadar ticarî kapitalist olarak hükümetin rolü sağlamlaşmıştı ve artığın büyük bir bölümü hükümet tarafından pazarlanıyordu.

Hükümet tarafından pazarlanan artığın oranının yüksekliği yanında, 1934 ile 1940 arasında tarım için kullanılan topraklardaki % 50 artış dolayısıyla mutlak miktar da önemli ölçüde artmıştı.* İkinci bir gelişme ise, genel olarak tarım ve özel olarak da tahılın ticaret hadlerindeki değişmeydi. 1930'ların ortasında buhranın en derin noktasından sonra tarımsal fiyatlar artmaya başladı. Türkiye örneğinde, Almanya'ya buğday ihracatının hızla artmasıyla özellikle buğday üreten kesim için bu eğilim daha da güçlendirildi.** Tarım ve buğday üreten kesimin ticaret hadlerindeki lehte değişme üreticiye aktarıldı —ancak, hükümet tarafından satın alma fiyatlarının sabit tutulmasından dolayı düşük bir düzeyde. Böylece, hükümetin artıktaki payını artırmasına karşın, orta çiftçinin pazara açılması ve zenginleşmesi de ilerliyordu. İşlenen toprağın artması ve lehte fiyatlar tarımsal nüfusun öbür kesimleri kadar orta çiftçinin de ekonomik koşullarını düzeltiyordu. Buna karşın, orta çiftçinin yukarıda açıklanan biçimde tümüyle pazara açılması bu dönem boyunca olmuştur: Tek bir ürün üretimi yoluyla, tümüyle fiyat hareketlerinin insafına kalmış bir tahıl dışındaki ihtiyaçları için büyük ölçüde pazara bağımlı. Savaştan önceki bu birkaç yıl orta çiftçinin pazara açılmasına; hükümetin daha fazla artık elde etmesine karşın, gelir durumunun düzelmesine ve bu tabakanın hükümetin kurduğu yapıya ve bundan dolayı da onun siyasal tercihlerine artan bir bağımlılığına tanık oldu.

«Orta çiftçi»nin bu ekonomik hareketliliği ve devletin politik yapısıyla bütünleşmesi, aynı zamanda devletin de artığın kaynağı olan orta çiftçiye artan bağımlılığı anlamına geliyordu. Aslında, yeni bir ekonomik grubun yaratılması merkeziyetçi devletin kendisini zengin çiftçiye bağımlılığından «kurtarması» girişimi içerisinde değerlendirilmelidir. Şimdi, artığın daha büyük kısmı orta çiftçi tarafından üretildiğinden ve hükümet, politikasını bu artığın miktarına ve aktarımına dayandırdığından dolayı bu ilişki tekyönlü bir bağımlılıktan çok çift-yönlüydü. Almanya'nın sanayi maddeleri ihracatına karşı hammadde ve buğday üreticisi bir periferi niteliğindeki Türkiye'nin Almanya ile zımnî anlaşması (saldırmazlık paktına karşı ödenen bedel) kadar sanayileşme planı da buğday üreten sektördeki üretime ve artığa bağlıydı. Böylece, artık üretimi orta çiftçiye siyasal muhalefet potansiyelini verdi. Orta çiftçi gibi hükümet de politikasını aynı parametreler içerisinde sürdürebilmek için zımnî ittifakın düzgün olarak işlemesine bağımlıydı.

C) Savaş Yılları

İttifak iki aşamada güçlük doğurdu. İlk olarak, hükümet artığın dışa aktarımını gerektiren ve bundan dolayı da sanayi sektörünün umulan kalkınma hızıyla tarımdan artık aktarımı hızı arasındaki bir dengesizliği doğuran Alman ticaret alanı içerisine girmeye zorlandı. Bu dengesizlik daha da arttı, çünkü Almanya'nın imalat malları ihracatı, potansiyel iç üretimin yerine geçmiyordu. Tam tersine, Almanya'dan ithal edilen malların niteliği Alman sanayiinin artığına bağlıydı. İkinci olarak, savaşın başlaması, tarımsal iş-gücünün büyük bir bölümünün askere alınmasının getirdiği zorunluluklar dolayısıyla, hükümeti ittifaka fiilen son veren iç tedbirler almaya zorladı. Şimdi, savaş seferberliğine eşlik eden politikaları ve bunların genel olarak tarım üzerinde, özel olarak ise orta çiftçi üzerindeki etkisini göreceğiz.

Devletle büyük çiftçi arasındaki ittifaktan doğan daha önceki yapı (1923 - 32), ufak ölçekte montaj atölyeleri ve ithalat-tamamlayıcı sanayi dışında ülkede belirgin bir sanayileşmeye imkân tanımamıştı. Bu bağ buhrandan dolayı zayıflayınca devlet buğday üreticisi orta köylü ile yeni bir ittifak kurdu ve ekonominin hızla sanayileşmesini başlattı. Sanayileşme yalnızca dışarıdan göre-

* 1931 - 1939 arası, üretimdeki artış oranı çok daha fazla olmak üzere, buğday üretilen toprak 6'dan 9 milyon hektara yükseldi. 1939'da Türkiye dünyadaki toplam buğdayın % 2.4'ünü üretmekte ve 100.000 ton (1937) ihraç etmekteydi. Bakınız: E. ve A. Hirsch (1962 - 63). Ayrıca, O. Okyar (1963). İhraç malları için, bakınız: S. Kaya (1940).

** *A.g.e.*, 1937'de bütün buğday artığı da içinde olmak üzere, Türkiye ihracatının % 45'ini Almanya alıyordu.

li bir bağımsızlık sağlamakla kalmadı, aynı zamanda, devlet sanayileri yoluyla daha fazla artığın devlet tarafından denetlenebilmesini mümkün kıldı. Ancak devlet sanayileri kurulduktan sonradır ki, vergilendirme dışında birtakım tedbirlerle, yani ticaret hadleri yoluyla ekonomideki artığa hâkim olmak mümkün oldu. Bu yeni ittifak 1939 - 40 yıllarında güçlükle karşılaştı. Merkeziyetçi sanayileşen devletle orta çiftçi arasındaki ittifakı mümkün kılan kaynakların kendileri tehlikenin başlangıcındaydı. Sanayileşme, orta çiftçi tarımının genişlemesiyle yaratılan artık, bu artığın bir fiyat politikasıyla aktarımı ve üretimin ihracat yoluyla artırılmasının sağlanmasıyla başarılmıştı. Devlet, orta çiftçiyle ittifakından kopmaya kalkışınca, yaratılmasına kendisinin yardım ettiği yeni bir siyasal gücü karşısına almak zorunda kaldı.

Savaş dönemi politikalarıyla başlatılan bu süreci yine üç kategoride analiz edebiliriz: Üretim fonksiyonu, ticaret hadleri ve vergilendirme.

Girdiler açısından en önemli gelişme askerî seferberlikti. Büyük toprakları işleyen ailelere tanınan istisnalar dışında bir milyona yakın yetişkin erkek aktif iş-gücünden dışarı alındı. Yüksek toprak/emek oranı askerlikten bağışıklık demekti. İşlenen toprakta azalmaya yol açan iş-gücü kaybının esas etkisi iç bölgelerdeki ovalarda, yaygın susuz-tarım yapılan buğday bölgelerinde görüldü. Bir başka deyişle, geçen onyılın eğilimi değişerek orta çiftçilerin sayısı azalmaya başladı. Böylelikle girdilerin kısıtlanmasından dolayı, orta çiftçinin üretimi ve artığı azalarak, onun hükümetle ittifakının temelini zayıflattı.

Fiyatlar açısından, tüketim mallarının genel kıtlığı ve ithalatın tıkanması nedeniyle 1939 ile 1940 arasında genel fiyat düzeyi 4 - 5 kat artarken hükümet köylünün buğdayını sabit fiyatlarla satın almaya devam ediyordu. Tarımsal ürünün sabit tutulan satın alma fiyatları ve hızlı bir artış gösteren imalat malları fiyatlarından dolayı çiftçiler artıklarını saklayarak karaborsacılara satmaya giriştiler. Orta çiftçiyi artığını satmaya zorlamaktaki bu yeteneksizlik hükümeti 1943'de vergileri şiddetlendirmeye ve zorla satın alma programına yöneltti.

1942'de hükümet seferberlik girişimi sırasında üreticiye bırakılacak küçük bir pay dışında bütün tarımsal artığın devlet tarafından satın alınması için kanun çıkardı. Daha önceki üretime göre saptanan artık miktarını teslim etmek için köyler kollektif sorumluluk altında olacaklardı. Bu kanun hükümetin satın alma merkezlerine teslim edilen artığın miktarını yükseltti; ancak hâlâ, çok daha yüksek fiyatların çekici kıldığı karaborsacılık devam etmekteydi. 1943'de tarımsal ürünün % 8 - 12'sini ürün ve para olarak toplamak için yeni bir vergi kanunu çıkarıldı. Bu, hükümetin savaş süresince izlediği tarım aleyhtarı politikanın doruk noktasıydı ve orta çiftçiyi devletle olan ittifakına kesin olarak yabancılaştırdı.

Savaş yılları orta çiftçinin gücünü yok ederken büyük çiftçiye çok daha az bir zarar vermişti; iş-gücünün askere alınması büyük çiftçinin üretim araçlarının göreli üstünlüğünü geri getirdi. Ürünün zorla satın alınması orta çiftçinin pazarlanabilir artığını ortadan kaldırırken büyük çiftçinin artığını yalnızca azaltıyordu. Böylelikle, büyük çiftçi artığının geriye kalan kısmını satarak karaborsa fiyatlarından yararlanıyordu. Vergilendirme politikası, aynı zamanda, pazara bağımlılığından dolayı orta çiftçiyi tehlikeli bir duruma sokuyordu. Ticarî tarımın kıyısında yer alan, ancak ne kendine-yeterliliğe dönecek eski yeteneği, ne de zorunlu satışlara dayanabilecek yeterli artığı olmayan orta çiftçi pazara açılmaktan zarar gördü. Öyleyse, savaş öncesi ittifakından geriye kalan tek şey, hareketlilik kazanmış ve ekonomiyle bütünleşmiş, ancak ekonomik dalgalanmalar karşısında incinebilir bir durumda bırakılmış orta çiftçinin yeni bir siyasal öge haline gelmesi, böylelikle de siyasal alanda bir rol oynamak üzere güdülenmiş olmasıydı. Nihayet bu öge, 1950'de merkeziyetçi devletin siyasal partisini yenilgiye uğratmak için zengin çiftçilerle siyasal ittifak kurdu. 1950 değişiminin boyutları çözümlenmeden önce, savaş sonrası ekonomisinde eski rejimin neler elde etmeye çalıştığını incelememiz gerekiyor.

D) 1946 - 1950

1946'da devlet yeni bir toprak dağıtımı programı çıkardı. Kanun, yalnızca büyük mülkiyetleri daha verimli bir büyüklüğe indirerek dağıtan ılımlı bir reform tasarısı ile ücretli emek, kiracılık ve ortakçılıkla işlenen bütün toprakları o andaki işleyicilerine dağıtan, 17. madde diye bilinen radikal bir tasarıyı birleştiriyordu. Kamulaştırılacak olan toprakların sahiplerine vergilendirme amaçları için takdir edilmiş olan toprağın değeri üzerinde düşük faizli bonolarla ödeme yapılacaktı (Barkan, 1946; Selekler, 1945). Partinin büyük toprak sahipleri kanadı, özel mülkiyet ilkelerine meydan okuduğu ve «belirsiz» bir sosyal adalet kavramı için verimlilik sorununu ihmal ettiği gerekçesiyle tasarıya derhal karşı çıktı (Birliği, 1941; Bardakçı, 1946; Eroğul, 1970). Sonunda, 17. madde, Cumhurbaşkanı İnönü'nün kişisel çabaları ve siyasal baskılarından dolayı parlamentodan geçmesine karşın, komisyon odalarında gömüldü. Tasarının ılımlı bölümü ise 1950'de hükümet, bu toprak reformu tasarısına muhalefetten doğan partinin eline geçinceye kadar yalnızca devlet topraklarında uygulandı. 17. madde devletle köylülüğün geriye kalan tek tabakası, yoksul köylülük arasındaki yeni bir ittifaka doğru gidişi işaret ediyordu. Yönetici zümre savaş sırasında parti içinde ortaya çıkan ve zengin çiftçileri temsil eden kanada karşı, yoksul köylülerin desteğine dayanmak durumundaydı. Ancak bu politika tutunamadı; burada bu başarısızlığın nedenlerini tartışacak değiliz, fakat şüp-

hesiz ki, halihazırdaki ya da gelecekteki bir ekonomik artık ile güvence altına alınan kısa dönemli bir başarının yokluğunda parti ideolojisinin «sınıfsız milliyetçiliği» ve orta sınıf tabanının genişliği bu radikal politikanın reddedilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Herhangi bir «radikal» politikanın itmeyeceği geniş bir taban üzerinde 1950 seçimlerini kazanmak umuduyla ılımlı kanat 1947'de 17. maddeyi terketti. 1950 seçimleri ılımlıların görüşünün yanlışlığını gösterdi ve ancak 1960'da şehirli orta sınıfın desteklediği askerî darbe ile uzaklaştırılacak olan muhalefet 10 yıl süreyle parlamentoya egemen olmak üzere iktidara geldi.

IV. ÖZET VE SONUÇLAR

Yukarıda yapmaya çalıştığımız gibi, tarım ve köylülüğün çeşitli kesimlerinin analizi yapılmadıkça ülkedeki toplumsal ve ekonomik koşulları geliştiren iktidar partisinin izin verdiği ilk seçimlerde nasıl böyle bir kesinlikle ve giderilmez bir biçimde yenilgiye uğradığı muamması çözülemez.*

Yukarıdaki tartışmamızda, devletin köylülüğün farklı kesimleriyle kurduğu belirli ittifaklar, dünya ekonomisiyle bütünleşme koşulları altında ekonomiyi bir bütün olarak kapsayan daha makro bir politikanın parçası olarak anlaşılmalıdır. Makro değişkenlerdeki değişiklikler ittifakların nitelikleri ve ögeleriyle ilişkilidir. Toplumsal değişme koşulları altında ve özellikle geçiş dönemlerinde «devletin, hâkim sınıfın yürütme organı **olmadığı»** muammasının ancak bu şekilde anlaşılabileceğine inanıyoruz.

Devletle çeşitli sınıflar arasındaki ilişkilerin değişme süreci bizi, üçüncü ve en genel «muammaya» götürmektedir. Devletin sınıf ilişkileri ağından bağımsızlığını koruyacak politikalar, bu politikaların kendilerini zorlayacak ve belirli koşullar altında zedeleyecek yeni güçler yaratırlar. Başarısız gelişmenin birçok örneğini yeteneksizlik ya da siyasal vaadler üzerinde riyakârlık örnekleri olarak değil de, bu biçimde anlaşılması gerektiği kanısındayız. Bizim örneğimizde, devlet yeni bir orta çiftçi sınıf yaratmıştı ve kendi politikasının başarısı dolayısıyla bu ilişkide tuzağa düşmüştü. Bu stratejinin alternatifi yoksul köylülükle bir ittifak aramaktı, ancak, böyle bir alternatif vaad eden 1946 tasarısı, partinin siyasal temelini olduğu gibi ideolojisini de tehlikeye düşürdüğünden reddedilmek zorundaydı. Yoksul köylülükle istenen ittifakın bu engellere karşı koyacak potansiyel artığı yoktu ve bu uzun vadeli siyasal stratejiyi savunan parti içindeki ögelerin durumunu güçlendirecek yakın kazançlar getiremiyordu.*

Gerçekte üç «muamma» birbiriyle bağlantılıdır. Dünya buhranı sırasında, tarımsal fiyatların ve bu nedenle de artığın miktarının düşmesi büyük çiftçilerin siyasal güçlerini büyük ölçüde zayıflatmıştı. Devletin dış ticareti vergilendirebilmesine Batı'nın koyduğu kısıtlamaların sona ermesinin teşvik ettiği siyasal dengedeki değişiklik ve kendine-yeterliliğin gerçekleştirilmesi için varolan baskılar, ekonomi politikasını sanayileşmeye yöneltti. Sanayileşme için sermaye birikiminin kaynağı tarım sektörünün artığının aktarılmasında bulundu. Bağımsızlık (otarşi), ülkenin temel ihtiyaçlarında kendine-yeterliliğin aranmasına yol açtı; buğday, bu ihtiyaçların en önemlisiydi. Buğday tarımının yaygınlaşması, aynı zamanda, sanayileşmeyi finanse etmekte tarımsal artığın ihtiyaçları için kaynak sağladı. Birlikte gelişen makinalaşma olmaksızın, tarımsal toprağın genişlemesi ve tarımsal üretimdeki artış orta çiftçinin payının daha yüksek oranda arttığını gösterir. Daha önce kendine-yeterli durumda olan bu grup tarımsal politikadan yararlandı, fakat aynı zamanda, çoğunlukla imalât malları lehine olan iç ticaret hadleri dolayısıyla sanayileşme için gerekli artığın bir bölümünü sağladı. Bu artık elde edilirken eskiden kendine-yeterli ve izole olmuş köylülükten yeni bir çiftçi sınıfı yaratıldı. Eskiye oranla daha iyi olmasına karşın, yeni durumları onları pazara bağımlı yaptı, imalât malları için ihtiyaçlar yarattı. Böylece fiyat oynamalarına karşı duyarlı buğdayla temel ihtiyaç maddelerini değiştirerek pazarın içerisinde, fakat kıyısında olan bir kesim ortaya çıktı. Bir kez köylünün kendine-yeterliliği bozulduğunda, pazar fiyatlarına, imalât malları fiyatlarına ve ürününden bir pay talep eden vergilendirmeye karşı büyük ölçüde duyarlı olur. Orta çiftçinin neden siyasal katılmaya hazır ve pazardaki durumunu etkileyen siyasal değişmelere karşı dikkatli bir duruma geldiğini anlamak bu çerçeve içinde mümkündür.

* CHP'nin yenilgisi hakkında farklı bir görüş için, bakınız: E. Özbudun (1969). Özbudun, CHP yenilgisinin nedenlerini, benzer bir tarihî durum ve ideolojiden doğan benzer bir partinin son yarım yüzyılda oyların dörtte üçünü almaya devam ettiği Meksika ile karşılaştırarak açıklamaktadır. CHP, başarılı bir kurtuluş savaşına önderlik eden, vatandaşların ekonomik koşullarını düzelten, geçmişte siyasal katılmanın sınırlı olduğu bir siyasal düzene daha fazla katılma sağlayan ve sanayileşmeyi geliştiren bir partiydi. Şüphesiz ki, bu dönemde köylülüğün siyasal ve ekonomik koşulları da geliştirilmiş ve geçmişteki vergi yükünün bir kısmı hafifletilmişti. Biz, CHP'nin başlangıçta beslediği ve hareketlilik kazandırdığı güçlerden dolayı siyasal temelini yitirdiğini öne sürüyoruz. Özbudun ise CHP'nin her şeyden önce halkçı bir temeli geliştiremediğini ileri sürmektedir.

* Yoksul köylülerle bu ittifakın reddedilmesinden hemen sonra, 1948'de Türkiye'ye Marshall Yardımı başladı. Bu dönemde devlet, sanayi politikasını değiştirmiş ve kalkınmanın habercisi olarak özel sektöre dönmüştü (1947). Marshall Yardımı bu özel girişime dayanan kapitalizme dönüşü destekledi ve bu yolla Türkiye'ye giren 40.000 traktör, faktör girdilerini büyük çiftçiler lehine değiştirdi.

Bundan dolayı, pazardan bağımsız küçük çiftçinin, istikrarsız ve makro ekonomik değişmelere bağımlı orta çiftçiye dönüşümü eskiden siyasete karşı ilgisiz olan köylülükten siyasallaşmış bir seçmen kitlesi yaratır.

Artan uzmanlaşma, pazar bağımlılığı ve orta çiftçinin siyasallaşması Cumhuriyet Halk Partisi'nin başlangıçtaki başarısı ve uzun dönemdeki yenilgisinin temelini oluşturan birbiriyle ilişkili olgulardır. Kısa dönemde herkes iyi durumdaydı; ancak, uzun dönemde devlet, eşit olmayan koşullar içinde artıktaki payını artırmaya çalışınca politika geri tepti. Bu politika, siyasal tutumlarıyla pazara karşı duyarlı bir çiftçi yaratmıştı; büyük çiftçiler devletin politikasına karşı bir ideoloji ile (ve çıkarla) alternatif bir siyasal güç olarak ortaya çıktıklarında, orta çiftçi bu alternatif siyasal kuruluş için hazır ve önemli bir müttefikti. Onun siyasal bir hareketi desteklemeye yeterli artığı vardı ve siyasal hareketlilikten yararlanabilirdi, ancak örgütsel araçları yoktu (Stinchcombe, 1961; Marx, 1973). Öte yandan örgütsel güç için önemli bir niteliği vardı: Pazarla bütünleşmesinden dolayı orta çiftçinin haber kaynakları daha fazlaydı ve bu nedenle de merkezi siyasal örgütle yoksul köylülerin bağlantısını kuracak «fikir lideri» rolünü oynayabilirdi. Böylece, orta çiftçinin büyük çiftçi ile ittifakı iki tarafa da kazanç sağladı ve iki tabakayı destekleyenlerin farklılığı siyasal örgütlenmenin saf sınıf çizgisi üzerinde olmasını engelledi.

CHP, orta çiftçiyle ittifakını başlangıçtaki ekonomik teşvikin ilerisinde siyasal olarak kurumlaştırıp, bunu yoksul köylülüğe uzatmadıkça, ya da devlet sektörü yoluyla sanayileşmeden vazgeçmedikçe kendi çöküşünü önleyemezdi. Onun kentsel ve bürokratik siyasal temeli gözönüne alındığında, yalnızca ikinci alternatif açıktı, fakat bu çözüm de CHP'nin esas dayanağını tehdit edecekti. Bir kez sanayileşme politikasından vazgeçildiğinde, ekonominin bağımsız gelişmesi, özel sektörün güçlenmesine yol açacaktı. Devletin ekonomik önem ve artığını yitirmesi durumunda siyasal yeniden-uyum yalnızca daha otoriter bir yönetim ve siyasal özgürlüklerin daha fazla kısıtlanması yoluyla ertelenebilirdi. Ancak, partiyi destekleyen kentsel serbest-meslek sahipleri ile çatışmaya yol açacağından, bu alternatif üzerinde fazla israr edilemezdi. 1950'de genel seçimler yoluyla, devletçi CHP'nin yerini, tarımsal kapitalizme dayanan yeni bir ittifak aldı. ■

KAYNAKLAR

Adana Çiftçi Birliği, 1941, *Toprak Reformu Hakkında Düşünceler,* İstanbul.

Arıcanlı, T., Bademli R., Uğurel, İ., *The Abolition of Aşar, Cambridge, Mass. Teksir.*

Avcıoğlu, D., 1974 *Milli Kurtuluş Tarihi,* İstanbul.

Bardakçı, C., 1946, *Toprak Davasından Siyasi Partilere,* İstanbul.

Barkan, Ö. L., 1946, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, İstanbul.*

Carr, E.H., 1966, *The Bolshevik Revolution,* cilt 2, Londra: Penguin.

Chayanov, 1966, *The Teory of the Peasant Economy,* ed. D. Thorner, Illinois: Irwin.

Dobb, M., 1967, *Soviet Economic Development Since 1917,* New York.

Derin, H., 1940, *Türkiye'de Devletçilik,* İstanbul.

Erlich, A., 1960, *Sovyet Industrialization Debate,* Harvard.

Erlich, A., 1962, «Stalin's Views on Soviet Economic Development», Holtzman (ed) *Readings on the Soviet Economy,* Chicago.

Eroğul, C., 1970, *Demokrat Parti,* Bölüm 1, Ankara.

Hatiboğlu, S. R., 1936, *Türkiye'de Zırai Buhran,* Ankara.

Hershlag, Z. Y., 1968, *Turkey: The Challenge of Growth,* Leiden.

Hinderink, Kıray, 1970, *Social Stratification as an Obstacle to Development: A Study of Four Turkish Villages,* New York: Preager.

Hirsch, E. and A., *Changes in the Agricultural Output per capita of Rural Population in Turkey,* 1927 - 60, EDCC, cilt 11, No 4, July, 1962 - 63.

İstatistik Yıllığı, 1930, Ankara.

Jasny, N., 1949, *The Socialised Agricultures of the USSR,* Stanford University Press, California.

Johnston, B., 1970, «Agriculture and Structural Transformation in Developing Countries: A Survey of Research», *Journal of Economic Literature,* June.

Kaya, Ş., 1940, *Türkiye'nin Harici Ticareti,* İstanbul.

Mao Tse-Tung, 1954, «The Chinese Revolution and the Chinese Communist Party», *Selected Works of Mao Tse-Tung,* London: Lawrance and Wishart

OECD, 1970, *Capital and Finance in Agriculture,* Paris.

Okyar, O., 1965, «The Concept of Etatism», *Economic Journal,* March.

Okyar, O., 1965, «Agricultural Price Policy», *Agricultural Aspects of Economic Development,* İstanbul: Economic and Social Studies Conference Board.

Özbudun, E., 1969, «A Comparison of Turkey and Mexico», Huntington and Moore (ed) *The Politics of One Party Systems,* Princeton.

Preobrazhensky, E., 1965, *The New Economics,* Oxford.

Selekler, H., 1945, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerinde Açıklamalar,* İstanbul.

Simon, 1968, «Administrative Behaviour», *International Encyclopedia of the Social Sciences.*

Sussnitzki, A. J., 1966 «Ethnic Division of Labour in the Ottoman Empire», Issawi (ed), *The Economic History of the Middle East,* Chicago.

Suvla, R. Ş., 1942, «Dünyada ve Türkiye'de Buğday Meselesi», *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* Ekim.

Wadekin, K. E., 1973, *The Private Sector in Soviet Agriculture,* Berkeley University Press, California.

«Şvayk Hitler'e Karşı» Adlı Oyundan Türküler

Türkçe Söyleyen CAN YÜCEL

ŞVAYK HİTLER'e KARŞI (Şvayk İkinci Dünya Harbinde) adlı oyununu B. Jaroslav Hasek'in ünlü «Aslan Asker Şvayk» adındaki romanını örnek alarak, 1941 - 1944 yıllarında, Birleşik Amerika'da yazmıştır. Türkülerin bestesi Hanns Eisler'indir. Bohemya halk havalarıyla Nazi marşlarının matrağına taklitlerinden (parodilerinden) oluşmaktadır.

ŞVAYK'ın SON TÜRKÜSÜ

Hitler'e karşı

Ne ileri, ne geri, şenlettin heryerleri!
İster aşağ, ister doruk, kahrettin heryerleri!
Güneş kavurur seni, ayaz kapar kenelerini!..
Ben ki köpekler satarım,
Hitler değil benim adım.
Ben namusumla yatar, namusumla kalkarım.
Ben ki bir hergeleyim, kendimden de belliyim.
Tıpa mıyım yatına, sıçayım mı suratına?

ALAMAN AĞLAŞMASI

Günlerden bigün aklına esti böyüklerimizin,
Emrettiler Dantzig'i ele geçirin diye!
Öyle bi yüklendik ki Varşova'ya,
Yirmi günde iflâhını kestik Lehlerin,
Tanrı taksiratımızı affetsin!

Günlerden bigün aklına eser böyüklerimizin,
Emrettiler Oslo'yla Paris'i fethedin diye!
Norveç kim, Fransa kim fethedilmeye!
Altı haftada görüverdik işlerin!
Tanrı taksiratımızı affetsin!

Günlerden bigün aklına esti böyüklerimizin,
Fethedin derler kaç bi kadem Okyanusu...
Yendik de sanki siteplerde Bolşevizmi ve Rusu!..
Yetsin bu fütühat, bu ölüm oyunu bitsin!
Tanrı taksiratımızı affetsin! Ve ya gazi, ya şehit
Tezelden bizi memleketimize posta etsin!

«KUPA» MEYANESİNİN TÜRKÜSÜ

Sokakta kalma, kardaş,
Otur bur'ya, bizlen paylaş
Allah ne verdiyse,
İster kuru, ister piyaz.
İhtiyacın kuru yatak,
Dam altında bir sığınak.
Sen insansın, be bacanak!
Altı üstü bunun sana
Üç liraya patlayacak.
Çekinip mekinme sakın!
Yoksa da polisten kartın,
Senin en büyük belgen:
Sen, kardaş, bir insansın!
Yeter ki sen bize yaraş,
Başka şey istemez, arkadaş!
Ye kebabı, iç şarabı,
Ödemesen de olur hesabı!
Gün ağardı, gör'ceksin ya,
Buzlar dönecek suya.
Yeryüzü bir kervansaray
Geçip giden yolcuya.
Olmay'cak insan başka,
Vermemiş kendini aşka...
Kimse kalmayacak yaşta...
Ve yıldız oldukça başta,
Herbişey hiç liraya!..

HORST WESSEL MARŞININ ŞVAYK TARAFINDAN OKUNUŞU

(Marşın aslı: «Sancaklar yukarı — Hucum taburları — Sıklaştırın safları — Önceki şehitlerin — Yürüyor bizle ruhları.»)

Davul sesine inekler
Koşturup gelecekler.

Davula gerilmeye
Postların verecekler.

Gözler ileri, başlar yukarı!
Dinleyin hep baş kasapları!
Yiğitler ki mezbaalarda
Örnektir bize musakkaları.

Uzatmışlar ellerin
İy' görsünler için:
Kandan başka yok, kandan
Av'cunda çaresizin.

Gözler ileri başlar yukarı!
Dinleyin hep baş kasapları!
Yiğitler ki mezbaalarda
Örnektir bize musakkaları.

Karadır, haçtır sancakta.
Çok kanlı bir alıklıkta
Ölecek nefercikler
Sefer ve hazer olda.

Gözler ileri, başlar yukarı!
Dinleyin hep baş kasapları!
Yiğitler ki mezbaalarda
Örnektir bize musakkaları.

14 HARBİNDEKİ TOPÇUNUN TÜRKÜSÜ

Doldurdu topçu topu
Aşkla, zevkle ve şevkle.
Aşkla, şevkle ve zevkle
Doldurdu topçu topu.
Bir obüstü rastgele,
İki kolu da koptu...
Bırakır mı topunu,
Aynı aşk, aynı şevkle,
Dolduruşa gelmekle
Doldurdu topçu topu.

VILTAVA'NIN TÜRKÜSÜ

Vıltava'nın suları çakılları sürükler.
Üç imparator gömmüş bu Prag denen şehir.
Büyükler göçer bugün, alır yerin küçükler.
Uzun sürse de gece, gün bize gülecektir.

Herşey bi değişmede. Bırak pirens-mirensler
Pilanların düzsünler, çöplüklerin eşmede
Hint horozları gibi kasım kasım gezsinler!
Düzülecek onlar da! Herşey bi değişmede...

Vıltava'nın suları çakılları sürükler.
Üç imparator gömmüş bu Prag denen şehir.
Büyükler göçer bigün, alır yerin küçükler.
Uzun sürse de gece, gün bize gülecektir.

YÜKSEK KATLARDA ARA FASIL

VON BOCK:
Sayın Başbuğum, sanmayın unuttum
Kazandığımız o muhteşem zaferleri,
Lâkin pahalıya oturmaya başladı bize
Bu meş'um Rusya seferi.
İşaret etmeme izin verin, lütfen:
Tank, uçak, top, tüfek ve hususiyle erat
Bakımından verdiğimiz zayiat
Çok ağır cidden.
(Mezar kazıyıcıya çıktı adım bu yüzden)
Zâten bilirsiniz beni, umursamam ben
Öyle zayiatı-maiyatı,
Ve adım Von Bock'sa da
Götümser değilimdir mizâcen,
Lâkin, Başbuğum, nâçiz kanaatimce,
Alamayacağız biz Stalingrad'ı.

HİTLER:
Azizim Von Bock,
Bokuna söz vermedim ben Alman halkına,
Stalingrad teslim olacak!

VON BOCK:
Muhakkak, Başbuğum, muhakkak!
Lâkin ondan önce kış bastıracak.
Kar tipileri başladı mıydı Şarkta, mâlum âliniz,
O itlerin bakır sıçtığı düzlerde...

HİTLER:
Sen de unutma ki, Von Bock,
Deliklerimizi ve gediklerimizi Müttefiklerimiz kapatacak,
Ve ne güne duruyor bu orta-tabaka denen halk?
Onlar bizim götümüze tıkaç olacak!
Yeter ki sen vaktinden önce cıvıma!

VON BOCK:
İhtiyatlar bakımından çok sıkıştım, efendim ama...

HİTLER:
Sıkı dur sen, bakarım ben o işin icabına!

BAYIR TURPU NASIL TERBİYE EDİLİR? TÜRKÜSÜ

(Kara gömlekli Nazilere karşı okunur.)

En karasını, en irisini seç,
Korkma hiç, karşısına geç!
«Çık ulan artık dışarı!» de
«Yeter eğleştiğin içerde!»
Turp bu, çıkar mı yek başına!
Sen bakma gözünün yaşına,
Tut sapından çek dışarı!
Ama eline eldiven-meldiven

Sağlam bişeyler geçirmezsen,
Boklanır elin sonra...

Bokta büyür bayır turpu
Ne kapı dinler, ne yapı.
Ele gelir lâkin sapı,
Tut sapından at dışarı!

Satın da alınır bayır turpu,
İki nikele topu topu.
Lâkin yıkayıp paklayacaksın,
Boku çıkar sonra bokun.
Al eline bileyli bir satır,
Dil onu, dil hatır hatır!
Tuzu da bas, bas yarasına,
Ki yarasın suyu sana!

Ovacaksın, tuzla ovacaksın,
Gözünün yaşına bakmayacaksın,
Ovacaksın, ovacaksın, ovacaksın!..

MELTEMİN TÜRKÜSÜ

Değil mi ki geçtin önümden
Yârim ol bu seferlik.
Ama geçerken üstümden
Ezme beni, be esenlik!

Gör ki yazın olmuş erik,
Dilediği derlenmişlik;
Lâkin azgın fırtınaya
Yeğlediği bir meltemcik.

Yavaş ol, yavaş ol, orak,
Biçme beni bir seferde!
Ağır ol, ağır ol, erkek.
İçme beni bir kederde!

Gör ki yazın olmuş erik,
Dilediği derlenmişlik;
Lâkin azgın fırtınaya
Yeğlediği bir meltemcik.

Nasıl bir ninniyse meltem,
Öyle kendimden geçecem;
Ve nasıl düş olursa erik,
Öyle kucağ'na düşecem.

HANS'ın KARISI NE ALDI ACEP?

Erin karısı ne aldı acep
Prag'dan bu yaldız kentten?
Pohpohlarla dolu bir mektup
Ve bir düzine çorap ipincene,
Prag'dan dizine dizine.

Erin karısı ne aldı acep
Lehistan'dan, Lehistan'dan?
Keten göynekler ki bir düzine,
İşlemesi bişey değil, işlemesi,
Mest olursun bezine.

Erin karısı ne aldı acep
Norveç koyaklarından?
Oslo'dan bir kürk ki okşasan,
Okşarsın düzüne düzüne,
Üstünde gezine gezine.

Erin karısı ne aldı acep
Holland'ın Rotterdam'ından?
Şifon entariler ki düzine,
Pazarları çıksan yola,
Bakarlar gözüne gözüne.

Erin karısı ne aldı acep
Felemenk'ten, Felemenk'ten?
Nası ince, nası ince bir tentene,
Felemenk'ten değil sanki, felekten,
Hayır desen, inanmazlar sözüne.

Erin karısı ne aldı acep
Işık kenti Paris'ten?
Komşular gebersinler hasetinden!
Öyle bir rop rop rop rop geldi ki,
Döndüler eteklerinin sesine.

Erin karısı ne aldı acep
Afrika'nın Tırablus'undan?
Bir gerdanlık, bir büyü,
Korumak için Beyazları hep
Siyahların kâbusundan.

Erin karısı ne aldı acep
Koskoca Rus siteplerinden?
Son yolladığı hediye,
O da kendi yollamamıştı,
Bir mektup geldi «Öldü» diye.

O erin karısı ne oldu acep?

Çelişki ve Değerin Biçimi: M. Ayhan'a Bir Not

M. Ayhan'ın **Birikim**'in 20. sayısında yayımlanan «Çelişki Üstüne» adlı yazısı, Türk düşünürlerinin temel felsefî ve yöntemsel sorunlarla uğraşmaya başladıklarını gösteriyor. Yazının ilgi göreceğini ve çevresinde oluşacak tartışmaların önemli bir boşluğun doldurulmasında büyük yarar sağlayacaklarını umarım.

Genellikle çelişki kavramı felsefecilerin çalışma alanına giriyor; örneğin iktisatçılara bu konuda fazla söz düşmüyor. Ben de bu kurala istisna sayılmam, doğrusu kendimi çelişki üstüne yazmaya pek yetkili görmüyorum. Ne var ki, M. Ayhan, çalışmasında **Kapital**'den aldığı bazı iktisadî kavramları, getirdiği çelişki tanımı için kanıt olarak kullanıyor. Böyle olunca, iktisatçılarla diyaloga girmeyi peşinen kabul etmiş sayılır: M. Ayhan'ın yazısının beni epey terlettiğini itiraf etmem gerekir.

Yazının teorik çatısı, diyalektik maddeciliğe özgün iki çelişki türünün tanıtılması, tanımlanması ve ayırdedilmesi üstüne kurulmuş: Karşılıklı dıştalayan (uzlaşmaz) çelişki ve geçişimli (uzlaşabilen) çelişki. Geçişimli çelişki hem idealist diyalektikte, hem de maddeci diyalektikte var; idealist diyalektikte olmayan ve Marx'ı başka düşünürlerden ayırdeden karşılıklı dıştalayan (uzlaşmaz) çelişkiyi M. Ayhan «Marx'ın diyalektiğe getirdiği en önemli, hattâ biricik katkıdır» diye sunuyor (s. 12). Bu durumda, karşılıklı dıştalayan çelişkiye yer vermeyen Mao, Cornforth, Colletti gibi yazarların idealist oldukları da kolayca ispatlanıyor. Yazıda bu kadar hayatî bir yeri olan dıştalayan çelişki kavramının Marx'ta var olduğunun kanıtlanması gerekli: M. Ayhan bu kanıtı **Kapital**'den yaptığı bir alıntı ile getiriyor. İşte, benim de itirazım bu kanıt ile ilgili. Kanıtın yanlış olduğunu, M. Ayhan'ın **Kapital**'den alıntı yaptığı bölümü hiç anlamamış olduğunu ve buna göre, Marx'da dıştalayan çelişkinin varlığını kanıtlayamadığını öneriyorum.

Sanırım önce M. Ayhan'ın yazdıklarını görmekte yarar var:

> «Burjuva toplumunun işleyiş yasalarının analizi için, organik bir bütün olarak bu toplumun tüm temel niteliklerini içeren bir hücrenin keşfi, yani bir kategorinin soyutlanması gerekiyordu. Metanın değer biçimi, kapitalist üretim tarzının tüm çelişkilerini potansiyel olarak içeren, bu nedenle **Kapital**'in başlangıç noktasını oluşturan ve kendisi de bir çelişkiden oluşan en yüksek düzeydeki soyutlamadır. Bu çelişki, metaların bir iç çelişkisidir ve kullanım değeri mübadele değeri karşıtlarının birliğinden oluşur. **Kapital**'in birinci bölümü bu çelişkinin incelenmesine ayrılmıştır. Değerin nisbî ve eşdeğer biçimleri, kullanım ve mübadele değerlerinin dolaysız mübadele durumunda aldıkları biçimdir. Metaların bir iç çelişkisi olan kullanım ve mübadele değeri karşıtlığı, dolaysız mübadelenin değişilen iki ayrı metasında cisimleşir. Eşdeğer biçim kullanım değerinin, nisbî biçim ise mübadele değerinin birer uzantısıdırlar.
>
> > Nisbî biçimde eşdeğer biçim, değer ifadesinin birbiriyle sıkı sıkıya bağlı, karşılıklı birbirine bağımlı ve ayrılmaz iki ögesidir; ama aynı zamanda da, birbirlerini karşılıklı dıştalayan (mutually exclusive), antagonist uçlardır; yani aynı ifadenin kutuplarıdır.*
>
> Bu çelişki kelimenin tam anlamıyla uzlaşmaz çelişkidir. Çünkü, dolaysız mübadele sırasında karşı karşıya gelen iki kişiden her biri için kendi ürününün değeri eşdeğer biçimdedir ve karşısındaki kişinin ürünü nisbî biçimdedir. İlişkinin hangi yönünden bakılırsa bakılsın bu durum değişmez. Bir kişi için eşdeğer biçimde olan ürün, yine bu kişi için hiçbir zaman nisbî biçimde görünmez. Aynı şekilde, bir kişi için nisbî biçimde olan ürün hiçbir zaman eşdeğer biçimde görünmez. İşte karşıtların dıştalaması budur; çelişkinin iki kutbunun hiçbir ortak varoluşu yoktur, her biri kendi başına bir bütündür. Birinin varlığı öbürünün önkoşulu değildir. Çünkü mübadele olayı yer almaksızın da, bir kişinin kendi ürününün değeri her zaman eşdeğer biçimdedir. Bütün bu özelliklerin herhangi

* *Kapital*, Birinci Cilt, çeviren Alaattin Bilgi (Sol yayınları, Ankara 1975), s. 71. Bundan sonra *Kapital*'den yapılan bütün alıntılar bu baskıdan (ufak tefek çeviri hatalarını düzelterek) yapılacaktır; M. Ayhan'dan yaptığım alıntılardan ayırdetmek için bir K. harfi ilave ettim (K. s. 70 gibi).

bir dışsal etki tarafından değiştirilmesi imkânsızdır, yani karşıtların birbirini dıştaladığı çelişki uzlaşmaz bir çelişkidir ve bu özsel bir belirlenmedir» (s. 12 - 13).

Bu uzun alıntıda, ilk paragraf dışındakiler yanlıştır. Yanlışlık, M. Ayhan'ın değerin biçimini hiç anlamamış olmasından ortaya çıkmaktadır. Eşdeğer ve nisbî biçimin her ikisi mübadele değerinin biçimleridir, kullanım değeriyle hiç bir ilişkileri yoktur.

DEĞERİN BİÇİMİ

Ayhan'ın Marx'dan yaptığı alıntı **Kapital**'in birinci cildinin birinci bölümünün üçüncü kesimindedir (Chapter 1, Section 3) ve kesim başlığı «değerin ya da mübadele değerinin biçimi»dir.* Bu kesimde Marx, metaların mübadele değerlerinin aldığı parasal biçimin emek-değer teorisi ile çatışmadığını gösterir. Nitekim, Ayhan'ın yaptığı alıntıdan birkaç paragraf önce, üçüncü kesimin amacını şu şekilde açıklar:

> Başka birşey bilmese bile, herkes, metaların, hepsinde ortak olan bir değer biçimine sahip olduklarını ve bunun, kullanım değerlerinin çeşitli maddî biçimleri ile tam bir karşıtlık gösterdiğini bilir. Bunların para biçimini kastediyorum. Burada bize, **burjuva** iktisadının şimdiye kadar elini bile sürmediği bir görev, bu para biçiminin oluşumunun kaynağını (genesis) izlemek, metaların değer ilişkisinin içerdiği değer ifadesini en basit, adeta farkedilemeyen halinden gözkamaştırıcı para biçimine kadar geliştirmek görevi düşüyor. Bunu yaparken, aynı zamanda paranın ne olduğu bilmecesini de çözeceğiz. (K., s. 70)

Kapital'in yazıldığı dönemde, hâlâ mal paranın (altın ya da gümüş) hakim olduğunu ve değerli madenlerden kopmuş bir kâğıt para sisteminin düşünülemediğini unutmamak gerekir. Bu durumda, meta fiyatları (mübadele değerleri) bir başka meta ile ifade edilir. İşte Marx, değerin altın para ile ifade edilmesinin daha önceki iki kesimde anlattığı emek-değer teorisini etkilemediğini ispat ederken aynı zamanda mal paranın bazı özelliklerini de belirleyecek. Bu amaçla şöyle bir yöntem kullanıyor: Önce sadece iki metanın var olduğu bir dünyayı soyutluyor. Daha sonra çok mallı bir dünyaya bakacak; buradan da, bu metalardan birinin altın olduğunu kabul edince mübadele değerinin parasal şekli anlaşılmış olacak.

İki mallı dünya, bir metanın para fonksiyonunu görmesinin «en basit, adeta farkedilemeyen haline» örnektir. Her iktisat öğrencisinin bileceği gibi, iki (ya da daha fazla) meta olunca, bunlardan birinin fiyat (değeri ya da mübadele değeri) ötekinin cinsinden ifade edilir. Neoklasikler ölçü birimi olarak alınan metaya **numéraire** derler.

5 ekmek = 3 kalem

örneğini alalım. Bu eşitlik 5 ekmek üretmek için gerekli emek-zamanda 3 kalem üretildiğini anlatmaktadır. Eğer kalemi ölçü birimi **(numéraire)** alırsak,

1 ekmek = 3/5 kalem
1 kalem = 1 kalem

ekmeği ölçü birimi alırsak,

1 kalem = 5/3 ekmek
1 ekmek =1 ekmek

şeklinde meta değerlerini yazabiliriz. Her ölçü birimi kendisiyle ölçülünce eşdeğer olur. Marx'ın eşdeğer biçimden kastı budur. Öteki metanın ise, mübadele değeri, ölçü birimi alınan meta cinsinden (yani nisbî olarak) ifade edilmiş olur. Günlük iktisat dilinde, metalardan birinin fiyatı **numéraire** alınınca, öbürlerinin nisbî fiyatları bulunur deriz. Marx'ın nisbî biçim dediği de budur. Hangi malın ölçü birimi alındığı önemsizdir; Marx, Ayhan'ın yaptığı alıntıdan iki paragraf sonra şöyle diyor:

> Bu durumda, bir metanın nisbî biçimine mi yoksa onun karşıtı olan eşdeğer biçimine mi bürüneceği, tamamen bu metanın değer ifadesindeki raslansal durumuna bağlıdır; yani, değeri ifade olunan meta oluşuna, ya da içerisinde değerin ifade edildiği meta oluşuna bağlıdır. (K., s. 71)

Görüldüğü gibi, gerek eşdeğer ve gerek nisbî biçim mübadele değerinin mal paranın hakim olduğu bir ekonomide aldıkları biçimdir, kullanım değeri tümüyle analiz dışındadır. Bu durumda, Ayhan'ın yaptığı alıntının kullanım değeri-mübadele değeri karşıtlığı ile hiçbir ilişkisinin olmadığı açıktır. Nitekim kâğıt paraya geçilince, **Kapital**'in bu kesimi de önemini yitirmiştir. Ayhan, Sweezy'nin **The Theory of Capitalist Development** ya da Meek'in **Studies in the Labour Theory of Value**, v.b. gibi değer teorisini ayrıntılı bir şekilde inceleyen eserlere bir göz atmış olsa idi, bunların «değerin biçimi» konusuna ya hiç değinmediklerini (Sweezy) ya da kısa bir paragrafla geçiştirdiklerini (Meek) görecekti. Kâğıt paranın hâkim olduğu bir ekonomide, değerin eşdeğer biçimi, bir liranın (doların, markın, v.b.) bir liraya (dolara, marka) eşit olduğunu söyler, o kadar. Eşdeğer biçimle nisbî biçim arasındaki uzlaşmaz (?) çelişki ise, benim boyum ile onu

* Ayhan'ın da kullandığı A. Bilgi çevirisi *Kapital*'de, İngilizce aslı «form of value or exchange value» olan bu kesim başlığı yanlış olarak «değerin biçimi ya da değişim değeri» şeklinde çevrilmiş. Marx'ın *Kapital*'deki üslubuna alışkın olanlar, pek çok kere değer ve mübadele değeri kelimelerini eşanlamlı kullandığını bilirler. Nitekim, üçüncü kesimin başlığı Fransızcaya sadece «değerin biçimi» (form de la valeur) olarak çevrilmiş (Pleiade baskısı). Ayhan'ın yorumunun ne ölçüde bu yanlış tercümeden esinlendiğini bilmiyorum, ama, temel eserlerde önemsiz gibi görünen hataların dahi büyük yanlış anlamalara sebep olacağının bir örneği bence bu.

ölçen metrik birim arasındaki çelişkiyle özdeştir.

UZLAŞMAZ ÇELİŞKİ

Yukarıda söylenenler M. Ayhan'ın Marx'da uzlaşmaz çelişkinin varlığına getirdiği kanıtı yok ediyor. Böyle olunca, yazıda yapılan değerlendirmeler de boşlukta kalıyor. Doğal olarak, ben, Marx'da uzlaşmaz çelişkinin yokluğunu ispatlamadım, M. Ayhan'ın başka bir kanıt getirmesi mümkün. Ancak, uzlaşmaz çelişki kavramının bende şüphe uyandırdığını söylemeden edemeyeceğim. Bir ilişkinin, koşullar ne olursa olsun hep uzlaşmaz bir çelişki niteliği taşıması sanki idealistçe bir yaklaşım. Hele karşıtların daima birbirlerini dıştalamalarına ben de örnek bulamadım, M. Ayhan'ın verdiği örneklerin hepsi yanlış gibi geldi. Bunlara da bir göz atmakta yarar olabilir.

Kullanım değeri-mübadele değeri karşıtlığı: Benim bildiğim kadarıyla, bir nesnenin meta halini alabilmesi (mübadele değeri) için mutlaka bazı insanların onu satın almayı istemeleri (Kullanım değeri) gerekir. Öte yandan, bir nesnenin üretilmesi için (kullanım değeri) onun satılabilmesi gerekir (mübadele değeri). Görüldüğü gibi, meta üretiminde kullanım ve mübadele değerleri birbirlerinin önkoşuludur; biri olmadan öbürü olamaz. Kullanım değeri olduğu halde mübadele değeri olmayan nesnelerin varlığı (hava, güneş, v.b. gibi) bu kuralı bozmaz, çünkü bu nesneler **meta** değildir.

Burjuvazi-proletarya karşıtlığı: «bir politika **ya** burjuvazinin çıkarlarına hizmet eder **ya da** proletaryanın... Çünkü (bu) karşılıklı dıştalayan uzlaşmaz bir çelişkidir» diyor M. Ayhan (s. 15). Sömürgeci ülkeye karşı bağımsızlık savaşı bana hem burjuvazinin hem de proletaryanın çıkarına olur gibi geliyor. M. Ayhan, böyle bir savaşa burjuvazi katılınca proletaryanın «hayır, bu durumda biz savaştan çekiliyoruz; çünkü sizin çıkarınız bizim çıkarımızla hiçbir zaman uzlaşmaz» demesini mi öneriyor acaba?

Bu önerileri artırmak mümkün. Yukarıda da belirttiğim gibi koşullardan bağımsız bir uzlaşmazlığın (buna **mutlak uzlaşmazlık** da diyebiliriz) düşünülebilmesi yanılgının kaynağı. Koşullardan bağımsızlık ise akla gayri ihtiyarî idealizmi getiriyor. Başkalarına idealist derken kendi idealizmin tuzağına kolayca düşüveriyor insan.

KISSADAN HİSSE

Başta da söyledim; feylozofların işlerine karışmaktan korkarım ben. Ancak, bir süredir çoğu Marksist düşünürün Marx'ın iktisadını hafife aldığını, şöyle üstünkörü bir **Kapital** okumasıyla bu işe vakıf olduklarına inandıklarını izliyordum. Temennim, şu küçük notun bu işin o kadar da kolay olmadığını dostlara göstermesi. ■

cem yayınevi

ARİF DAMAR
alıcı kuşu kardeşliğin

Yıllardır Aranan Şiir Kitaplarının
Tümü Birden
Günden Güne (Yargılandı), İstanbul
Bulutu (Yeditepe Armağanı), Kedi Aklı
Saat Sekizi Geç Vurdu, Alıcı Kuş
15 lira

Marksist Kapitalist Devlet Teorilerindeki Son Gelişmeler -II-

Çeviren YASEMİN BERKTAN

YENİ ÇIKIŞLAR

Araççı görüşün, gelişmiş kapitalist toplumdaki devletin anlaşılmasında bir rehber olarak yetersiz olduğu, birçok Marksist tarafından anlaşılmış bulunmaktadır. Gerçi devlet politikalarının çoğu belirli kapitalistlerin denetiminin ürünü ve bazı devlet organları belirli kapitalist çıkarların aleti durumunda, ama politika sonuçlarını yönetici sınıfın bilinçli olarak kendi yararına giriştiği manipülasyonlara bağlayan bir model içinde, karmaşık devlet yapısının eksiksiz olarak anlaşılabilmesi imkânsızdır. Öte yandan bunun alternatifi olan yapısalcı görüş de yetersizdir. Çünkü, politika şekillenmesini, bir bütün olarak kapitalist sistemin işlev görmesinin koşulları içine yerleştirirken, genel olarak, sistemin ihtiyaçları ile uyumlu bir sınıf politikası meydana getiren toplumsal mekanizmaları açıklayamamaktadır. Son olarak, Hegelci-Marksist görüş, belirli bir tarihî durumun analizinde kullanılamayacak ölçüde soyut olduğundan yetersizdir. Üstelik, ideoloji ve bilince verdiği aşırı önem, Marksist teorinin maddeci temelini zayıflatma eğilimini taşır.

Devlet teorisinde yeni görüşlerin çoğu, bu kusurları ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Özellikle üç örnek oldukça ilginçtir: Claus Offe, kapitalist devletin gerçek kapitalist niteliklerini açıkça belirleme yoluyla, araççı ve yapısalcı görüşlerin getirdiği sınırları aşma yolları aramaktadır; James O'Connor, kökleri tekelci kapitalizmin birikim sürecinde bulunan bir devlet maliyesi teorisi geliştirmektedir; Alan Wolfe ise, Marksizm'in Hegelci yanının soyutlamalarına, daha somut bir görünüm vermeye girişir.

KAPİTALİST DEVLETİN İÇSEL YAPISI

Jürgen Habermas'ın öğrencisi olan Claus Offe, Hegelci-Marksist görüşten esinlenmekle birlikte, yeni alanlara dalmıştır. Devlet üzerine en önemli teorik eseri (1972c, 1973b) şu soru ile başlar: Kapitalist devletin sınıf karakterini nasıl kanıtlayabiliriz? Onun sadece **kapitalist toplumdaki devlet** değil, fakat **kapitalist devlet** olduğunu nasıl gösterebiliriz? Bu soruna araççı ve yapısalcı yaklaşımları, Offe, daha başından yadsır. Her ikisi de, der Offe, devlet faaliyetlerinin sadece dışsal belirlenimlerini inceler: Araççılar devleti, devlet aygıtının yönetici sınıf tarafından dışsal manipülasyonuna ilişkin olarak açıklar; yapısalcılar devleti, mümkün devlet faaliyetlerinin alanını sınırlandıran dışsal kısıtlamalarla açıklar. Fakat her iki durumda da, devletin sınıf karakterini garantileyen içsel mekanizmaların teorisi ortaya konmuş değildir. Offe'nin çözmeye giriştiği teorik sorun, işte budur.[1*]

Devletin içsel yapısının anlaşılmasında Offe'nin geliştirdiği temel kavram, «seçici mekanizmalar»dır. Bunlar (ideal koşullar altında) şu üç önemli işlevi yerine getiren, devlet içinde çok çeşitli kurumsal mekanizmaları oluştururlar: (1) **Olumsuz Seçme:** Seçici mekanizmalar, anti-kapitalist çıkarları sistematik olarak devlet faaliyetlerinin dışında bırakır. (2) **Olumlu Seçme:** Geri kalan türlü alternatifler içinden, tüm olarak sermayenin çıkarlarına uygun olan politika, belirli kapitalist grupların dar görüşlü çıkarlarına hizmet eden politikalara tercih edilerek seçilir. (3) **Gizlenmiş Seçme:** Devlet kurumları, bir yandan ve aynı zamanda anti-kapitalist alternatifleri etkili biçimde dışta bırakırken, sınıf-tarafsızlığı görünümünü ne olursa olsun sürdürmelidir. Offe'nin analizinin büyük kısmı, bu seçici mekanizmaların çelişkili karakterlerinin ve bunların incelenmesinde kullanılan yöntemsel sorunların soyut tartışmalarından oluşur.

Olumsuz seçme'yi tartışırken Offe, sırasal süzme sistemi olarak işleyen dört tip genel mekanizma düzeyi belirtir: Yapı, ideoloji, süreç ve baskı. Her düzey kendinden önceki düzeyler tarafından henüz süzgeçten geçirilmemiş imkânları dışta bırakır. **Yapısal** (strüktürel) seçme mekanizmaları, siyasal kurumların ayrıntılı yapıları tarafından tanımlanan mümkün devlet işlemlerinin geniş sınırları ile ilgilidir. Offe özellikle, çeşitli anti-kapitalist politikaların devlet faaliyetleri gündemine girmesini engelleyen, özel mülkiyete verilen anayasal garantiler üzerinde durur. Siyasal kurumların yapıları tarafından dışta bırakılmayan birçok sorun arasında hangilerinin ger-

* Numaralanmış notlar yazının sonunda verilmiştir.

çekten çözülecek sorunlar olarak dile geleceği ve anlaşılacağını, **ideolojik** mekanizmalar belirler. Muhtemel bazı siyasî tercihler, kabul olunmaları sözkonusu olmadığından, gerçekleşemezler. **Karar-verme** kuralları belirli çıkarlara... zaman içinde öncelik (ve) daha elverişli koalisyon koşulları veya belirli güç kaynaklarını kullanma fırsatı tanıyarak... avantaj sağlar. Her usul kuralı, belirli konu, grup veya çıkarlar için kabul edilme veya tam tersine dışta bırakılma koşullarını yaratır. (Offe, 1973a: s. 11)

Son olarak, devletin **baskı** aygıtı, doğrudan baskı yoluyla belli ihtimalleri dışta bırakır.

Bu tür olumsuz seçici mekanizmaları soyut olarak belirlemek kolay olsa da, bunların sınıf karakterlerini ampirik olarak incelemek oldukça zordur. Seçici mekanizmaların aslî sınıf niteliklerini anlamak için **dışta bırakılan** ihtimalleri incelemek gerekir. Oysa, dışta kalmış tercihleri tanımlamak ve gözlemek, aslında, kolay değildir. Bu sorun, devlet faaliyetlerinin sınıfsal belirlenim sürecini gizleyen seçici mekanizmalar tarafından daha da anlaşılmaz bir hale getirilir. Offe, devletin seçici mekanizmaları etkili biçimde işlev gördüğünde, devletin sınıfsal niteliğini ampirik olarak sergilemenin hemen hemen imkânsız olduğu sonucuna varır. (Tabiî ki bu, belirli politikaların hizmet ettiği sınıf çıkarlarının geleneksel araççı ve yapısalcı araştırma ile incelenemeyeceği anlamına gelmez. Fakat yine de, devlet politikalarının kapitalist çıkarlara hizmet ettiğini sadece göstermek, devletin **kapitalist devlet** olduğunu, **kesinlikle** kapitalist çıkarlara hizmet eden bir devlet olduğunu, kanıtlamaz).

Offe'nin bu yöntemsel çıkmaza getirdiği çözüm, analizin odağını normal işlev gören devletten, bunalım zamanlarındaki devlete kaydırmasıdır. Siyasal bunalım dönemlerinde seçici mekanizma bozulmaya başlar ve devlet, sınıf karakterini korumak için giderek artan bir ölçüde baskıya dayanmak zorunda kalır; böylece dışta bırakılan tercihlerin sınıf niteliklerini açığa vurur. Devletin sınıf niteliğinin analizi, bu yüzden, devletin kendisinin içsel niteliğini açığa vuran «bunalım yönetimi bunalımı» durumunu doğurabilecek olan devrim pratiğine bağlı kalır.

Offe'nin **olumlu** seçici mekanizmalar (yalnızca anti-kapitalist ihtimalleri dışta bırakma yerine, olumlu bir kapitalist sınıf politikası doğuran mekanizmalar) analizi, birçok ek sorunu da birlikte getirir. Offe, devletin içsel çelişkilerinin, devletin tüm olarak sermayenin çıkarına bir politika geliştirmesini engellediğini öne sürer. Devlet, Offe'nin (1974 «tahsis edici politikalar» ve «üretici politikalar» diye adlandırdığı iki tür olumlu faaliyetle uğraşır. Bunların her birinde devlet, sürekli sermaye birikiminin gerekli koşullarını sağlamada önemli bir rol oynar. İlkinde, devlet halihazırda üretilmiş bulunan kaynakların tahsis edilmesini düzenler ve ayarlar; ikincisinde ise, birikim süreci için gerekli mal ve hizmetlerin üretimi ile doğrudan doğruya ilgilenir.*

Salt tahsis edici politikaların sözkonusu olduğu durumda devlet, tüm olarak sermaye açısından gerçekten en elverişli olan bir politika gütmeye ihtiyaç duymaz. Tahsis edici politikaların çoğunluğu, bu yüzden, araççı yazarlarca tanımlanan mekanizmalar aracılığı ile devleti etkileyen kapitalist çıkar-grupları tarafından şekillendirilmiştir. Bununla birlikte, tekelci kapitalizm geliştikçe, birikim sürecindeki çelişkiler devleti üretimle ilgilenmeye iter. Devlet, birikim koşullarını gittikçe artan ölçüde doğrudan ürettikçe, devlet politikalarının tüm olarak sermaye açısından rasyonel olması giderek artan bir önem kazanır. Bu tür politikalar, bu yüzden, birbirleriyle yarışan kapitalist çıkarların kendiliğinden dengesine terkedilemez; tersine ortak kapitalist çıkarlara hizmet edecek biçimde planlanmalıdır.

Offe, kapitalist devletin temel olarak böyle bir planlamayı başaracak yetenekte olmadığını öne sürer. Kapitalist rasyonellik ölçütünün tek tek kapitalistler için açık ve kesin olmasına karşılık —mal üretimi ve satış yoluyla kâr maksimizasyonu— kapitalist devlet için aynı derecede açık bir ölçüt bulunamaz. Devlet piyasa için üretim yapmadığından, onun faaliyetleri mal üretimi mantığına göre yönetilemez. Bu yüzden devlet üretiminin rasyonelliği, mübadele için üretim yerine kullanım için üretim şeklinde tanımlanmalıdır.

Bundan ötürü en önemli siyasal sorun, devlet üretimini, hangi tür kullanım değeri ölçütünün belirlediğidir. Offe, olumsuz seçmede (katı bürokratik işlemler ile özel mülkiyetin anayasal ve ideolojik kaleleri gibi) önemli olan yapılardan birçoğunun, devlet üretiminin sermayenin genel çıkarlarına hizmet edeceğini garantileyen seçici mekanizmaların gelişmesini engellediğini ortaya koyar. Devletin bu engelleri aşma girişimleri, seçici mekanizmaları zayıflatır ve anti-kapitalist siyasal güçlerin, devlet politikalarını etkileme imkânını artırır. Bu yüzden, devletin üretimle rasyonel olarak ilgilenmesini gerektiren birikim sürecindeki değişen rolü ile devletin sınıf niteliğini kapitalist devlet olarak belirleyen içsel yapıları arasında giderek şiddetlenen bir çelişki vardır.

MALÎ BUNALIM TEORİSİ

James O'Connor (1973) kökleri çağdaş Amerikan toplum gerçeğinde olan bir devlet bütçesi teorisi geliştirir.[2] Malî bunalımları, yani kamu

* Bu analizde, kapitalist devletin sadece tahsis edici politikalarla uğraştığı bir dönemin var olduğunu öne süren bir önerme yoktur. Kapitalizmin ilk dönemlerinden beri, devletin birikim sürecine katılması önemli bir olgu olmuştur. Ne var ki, bu katılma hem nicelik hem niteliksel olarak artmaktadır ve bu artış devlet faaliyetlerinin sermaye açısından «rasyonelliği» için ciddî sorunlar taşımaktadır.

harcamalarındaki, kamu gelirlerine göre daha hızlı olan artış eğilimini açıklamaya çalışır. O'Connor'un teorisini oluşturan üç öge vardır. İlki, kapitalist devletin birbiriyle çelişen iki işlevi —birikim ve yasallaştırma (legitimation)— yerine getirmeye girişmesi gereğinin kabul edilmesidir. Devlet, bir yandan toplumsal barış ve düzeni korumaya çalışırken, öte yandan özel sermaye birimini desteklemeye girişir. Birikim olgusu, sınıfsal yapının yeniden üretimi için son derece önemli olduğundan, yasallaştırma olgusu zorunlukla süreci mistifikasyonla gizleme ve hoşnutsuzlukları baskı altında tutma veya yola getirme çabalarını içerir. Hem birikim, hem de yasal kılma, devlet faaliyetlerine olan talep durumuna dönüşür. Fakat bu bir yanda kamu harcamalarında artışa yol açarken, birikimin meyvaları (daha büyük kârlar) toplumsallaştırılmış olmadığından, artan ihtiyaçları karşılayacak kamu gelirleri her zaman gerçekleşmez. İşte malî bunalım budur.

İkinci olarak, devlet, birikim sürecinde bütünleyici bir öge olarak analiz edilir. O'Connor ekonomiyi üç sektöre ayırır. Tekelci sektörün büyümesi, sermaye ve teknolojideki genişlemeye dayanır. Ekonomide esas birikimi sağlayan bu sektördür. Rekabetçi sektör, tekelci sektördeki büyüme ve birikim sonucu «serbest hale gelen» iş-gücünün genişlemesi temeli üzerinde büyür. Böylece başka Marksist analizlerdekinden farklı olarak, birikim ile zorunlu olarak küçülmez, tersine, tekelci sektördeki büyümeden dolayı genişler. Bununla birlikte, daha az teknolojik değişme, sermayede daha küçük büyüme ve dengesiz piyasalara sahip olan rekabetçi sektördeki iş-gücü marjinal olup, tekelci sektörden gittikçe ayrılır.

Devlet sektörü, öğrenim gibi bizzat devlet tarafından örgütlenen üretim ile, askerî araç-gereçler gibi, özel kapitalistlere ihale edilen üretimi kapsar. Her iki üretim tipi de piyasa disiplinine tabi değildir. Bu yüzden üretkenlikte düşüklük ve devlet bütçesinde enflasyonist eğilimler meydana gelir.

Ekonominin bu üç sektörü de, bir tek çelişkili sürecin parçalarıdır: Tekelci sektördeki büyüme dolaylı veya dolaysız olarak devlet sektörü ile rekabetçi sektörün büyümesine yol açar; buna karşılık devlet sektöründeki genişleme, birikim maliyetlerinin gittikçe artan bir kısmı toplumsallaştırıldığı için, tekelci sektörün daha da büyümesinin kaynağı olur; rekabetçi sektörün büyümesi, devletin toplumsal masraflarını artırır ve böylece onun tekelci sektördeki büyümeyi daha da sağlamlaştırma yeteneğini engeller. Sonuçta, her üç sektörü de kapsayan bir teori geliştirmeksizin, tek bir sektörün dinamiklerini anlamak imkânsız hale gelir.

O'Connor'un şemasının üçüncü ögesi, kamu harcamalarının belirli kalemlerinin, devletin birikim ve yasal kılma işlevleri ile olan ilişkisi ile ilgilidir. «Toplumsal sermaye» harcamaları, özel kapitalistler tarafından yapılan birikime yardımcı olan devlet harcamalarıdır; iş-gücünün yeniden-üretim maliyetini düşüren sosyal sigorta ve belli miktarda iş-gücünün verimliliğini artıran devletçe finanse edilmiş endüstriyel gelişme projeleri, bu tür harcamalara iki örnektir. Bu harcamalar doğrudan doğruya artık-değer üretmez fakat toplam artık-değer miktarını artırma çabalarında özel kapitalistlere yardımcı olurlar ve bu yüzden **dolaylı olarak üretken**dirler. «Toplumsal harcamalar», toplumsal düzenin korunması çabalarının gerektirdiği, güvenlik ve refah harcamalarıdır. Bu tür harcamalar kapitalistlerin bazı tür zararlarını (ayaklanma ve kargaşalıklardan doğan zararlar) azaltabilir, fakat dolaylı da olsa artık-değer havuzunun genişlemesine katkıda bulunmazlar. Harcamaları bir veya öbür kategoriye yerleştirmedeki ampirik zorluklara karşın, bu şema, «çözümlerini» devlet bütçesinde bulan temeldeki toplumsal gerilim ve çelişkileri tanımlayabilmek için oldukça yararlıdır. Malî bunalım, temelinde, bir toplumsal bunalımdır.

Bu analizin ana sonuçlarından bir tanesi, devletin üstyapısal karakterinin çoğunu kaybetmesidir. Devlet giderek artan bir şekilde birikime bulaşır; sadece önceki Marksist düşüncenin belirttiği gibi birikim koşullarını korumak için değil, fakat bu koşulların yaratılmasına etkin bir biçimde katılmak için. Her ne kadar devlet, kesin olarak birikim içinde belirlenmez ve tanımlanamazsa da, aralarında güçlü bir diyalektik bağ vardır.

Buna ek olarak, devlet ve tüm siyasal sistem, sürekli olarak alternatif siyasî stratejileri tartar gibi görünür. Örneğin, birikim süreci tarafından yaratılan çelişkilerin sonucu olarak açıklanan refah-savaş devleti, devletin izleyebileceği tek yol değildir. Strateji, yapı ve siyasal çelişki bileşiminin sonucudur. O'Connor, devletin izleyebilmesi mümkün bir başka yolu, aynı çelişkileri çözmeye girişecek, fakat farklı bir siyasal koalisyona dayanacak ve uzun dönemde farklı sonuçlar verecek olan bir toplumsal-endüstriyel bileşim üzerinde durur.

O'Connor'un çalışmasının bir başka önemli çıkarsaması, devlet faaliyetine karşı gelişen hoşnutsuzluğun analiziyle ilgilidir. Vergi mükelleflerinin başkaldırması, devletin, birikimdeki rolünü gizlemede başarısız kaldığını gösterir. İş-güçleri ekonomi için gereksiz olan işçiler de başkaldırır. Bunların iş-güçleri gereksizdir, çünkü tekelci sektördeki birikim sürecinin sonucu olarak rekabetçi sektör bunların istihdamından artık-değer sağlama yolu bulamaz. Onların bu hoşnutsuzluğunu gidermek veya bastırmak işi gittikçe devlete düştüğünden, devletin kendisi hedef haline gelir. Her iki durumda da, tam devlete iktisadî alanda daha fazla iş yapması için başvurulduğu anda, siyasal alanda giderek artan bir çatışma bulunur.

YABANCILAŞMIŞ SİYASET VE DEVLETİN YASALLIK BUNALIMI

Alan Wolfe (1974) Marksist bir siyaset teorisinin temellerini oluşturmaya çalışırken, «yabancılaşmış siyaset» terimini ortaya atar. Wolfe, yapısalcı ögelerden yararlanmaya çalışırken bir yandan da açıkça Hegelci-Marksist geleneği geliştirmeye girişir. Marx'ın kendi iktisadında kullandığı ana kavramların, böyle bir teorinin geliştirilmesinde mecaz (metaphor) olarak kullanılabileceğini öne sürer. Nasıl yabancılaşmış emek, insanın üretim faaliyetine girişme ihtiyacının çarpıtılması ise, yabancılaşmış siyaset de, topluluğun çarpıtılmasıdır. Kapitalist devlet siyaset teorisinin bir parçasıdır, çünkü devlet «yabancılaşmış siyaseti yeniden-üretmek için, yani iktidarın halktan gasbedilmesine dayanan bir sistemi korumak için, ana sorumluluğu taşıyan siyasal bir kurumdur.» (Wolfe, 1974: s. 149)

Değer teorisinin çerçevesi, yabancılaşma kavramından mantıken farklı olmayıp, daha çok onun bir uzantısı olan başka bir mecaz meydana getirir. Buradaki mecaz, insanların bir topluluk oluştururken bir güç harcadıklarıdır. Tıpkı iş-gücünün, artık-değer aracılığı ile, halka sermaye olarak kabul ettirilmesi gibi, devlet de ilk kaynağı halkın toplumsal faaliyetlerinde yatan bir «artık» siyasal iktidarın kabul ettirilmesi olarak anlaşılır.

Kapitalist sistemde siyaset, halkın günlük yaşantısından ayrı bir faaliyettir. Fetiş haline gelmiş, bizzat kendisi için tapılan bir devlet üzerinde denetim kurmak için girişilen mücadeleler biçimini alır. Gerçek siyaset, yani topluluğun yaratılması, gerçekleşmesi mümkün olmayan özel bir arayış haline gelir. Aynı zamanda devlet bir şey yaparken başka bir şey yapıyor göründüğünden, «siyaset», aynen ürünün meta şekli gibi, altında yatan gerçeğin anlaşılması için parçalanması gereken mat bir nitelik alır.[3]

Bir teorinin temeli olarak bu tür mecazlar, devletin, kapitalist düzeni yeniden üretme çabasında iktidarı halktan alıp gene halka karşı kullanmasını incelemeye götürür. İktidarın halktan alınması, halkı birbirinden ayıran mekanizmaların (örneğin, ideolojinin kullanılması veya iktisadi nedretin manipülasyonu gibi) varlığını gerektirir, buna karşılık iktidarın halka karşı kullanılması, baskı gibi mekanizmaları gerektirir.

Yakında yayımlanacak bir kitabında Wolfe, yabancılaşmış siyaset teorisini, kapitalist devleti yasallaştıran bir ideoloji üretmek için demokrasi ilkelerinin nasıl çarpıtıldığını analiz etmek amacıyla kullanır. Bu ideoloji her zaman şu iki uzlaşmaz ögeyi içermiştir: «Liberalizm», devletin sermaye birikimini destekleme rolünü sağlama bağlayan siyasal ideoloji ve «Demokrasi», devleti yasallaştıran katılma ve eşitlik ilkesi. Liberal demokrasi'nin çelişkileri, kapitalist gelişme sürecinde, her biri bu ideolojik gerilimi birikimin nesnel koşulları ile uzlaştırmaya girişen bir dizi kapitalist devlet tipleri üretmiştir. Fakat birikim koşullarının sürekli dönüşümü ve demokrasi üzerine girişilen devamlı sınıf mücadelesi yüzünden, bu devlet biçimlerinden hiçbiri, kapitalist devletin yasallaştırılması sorununu kesin olarak çözmeyi başarmamıştır. Tarihî olarak her çözüm girişimi, yalnızca yeni yasallık bunalımı biçimlerine yol açmakla kalmıştır.

Her ne kadar kapitalist devlet, demokrasi için girişilen mücadeleleri, devletin kapitalizmin yeniden-üretimindeki rolü ile, istikrarsız bir şekilde de olsa, uyuşumlu bir liberal demokrasi ideolojisi biçiminde çarpıtsa da, devleti sadece kapitalist çıkarların basit bir ürünü olarak ele almak yanlıştır. Kapitalist devletin özel biçimi, sınıf mücadelesinin sonucu olmuştur ve mücadele, bu biçim üzerindeki etkisini sürdürebilir. Bu yüzden, der Wolfe, devlet sınıf mücadelesi için uygun bir arena olarak görülmelidir. Wolfe'ın bize hatırlattığı gibi, kapitalist devletin Marksist teorisini oluşturmadaki nihaî amaç, devleti incelemek değil, onu dönüştürmektir.

SONUÇLAR

Kapitalist devletin Marksist teorilerindeki son gelişmelerin çoğu, diyalektiğin devletin analizinde kullanılması, böylece bizzat Marx'ın başarıyla kullandığı yöntemin bu soruna uygulanması yolunda girişilmiş çabalar olarak yorumlanabilir. Bu girişim, çeşitli soyutlama düzeylerinde yapılmakta ve devlet teorisinin farklı sorunları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Alan Wolfe'ın yabancılaşmış siyaset teorisi, halk topluluklarını oluşturan maddî-toplumsal faaliyetler ile devlet biçiminde somutlaşan bu faaliyetlerin yabancılaşmış şekilleri arasındaki diyalektiği kavrayan ve siyaset tartışmaya yarayan bir dil geliştirme yolunda bir girişimi temsil eder. Claus Offe'nin devletin içsel seçici mekanizmaları hakkındaki devlet politikaları ile kapitalist sınıf arasındaki, birikim sürecinde oluşan diyalektik ilişkiyi ayrıntıları ile ortaya koyar. Devletin içsel yapıları, bu ilişkiye aracılık eden çelişkili mekanizmalar olarak incelenir. Çelişki, devletin en can alıcı noktasında tesbit olunur ve kapitalist toplumdaki politika kurma sürecinin gerekli bir parçası olarak görünür.

James O'Connor'un eseri, benzer şekilde, birikim süreci ile devlet faaliyeti arasındaki diyalektiği onarma üzerinde yoğunlaşır. Offe'nin bu soruna, devletin içsel mekanizmalarının teorik biçimde işleyerek yaklaşmasına karşılık, O'Connor, devletin birikim sürecinde oynadığı dolaylı ve dolaysız rolü daha yakından incelemeye girişmiştir. Devletin faaliyeti, sadece kökleri birikim sürecinde olan dinamiklere, sadece dışsal bir karşılık olarak değil, bu süreç içindeki aslî bir öge olarak görülür.

Marksist devlet teorisinin diyalektik niteliğini kuvvetlendiren bu çeşitli girişimler, toplumun ekonomik yapısı üzerine kurulu üstyapının bir

parçası olarak, devletin katı bir mimarî yapı olarak görüntüsünü zayıflatma yolunda bir hayli ilerlemiştir. Burada tartışılan eserler tam anlamıyla işlenmiş bir devlet teorisi getirmemekte, fakat, üzerine böyle bir teorinin kurulabileceği temel çalışmaları sağlamaktadır. Kapitalist devletin bu tür bir genel teorisinin içinde geliştirilebileceği çerçeve, birçok öneri ile belirlenebilir. Biz bunları, bu incelemede tartışılan fikirlerin bütünsel sentezinden çok kendi fikirlerimizin şimdiki aşamasını yansıtan başlangıç formülasyonları olarak öneriyoruz.

(1) Kapitalist devlet, hem içinde işlev gördüğü toplumun mantığı tarafından kısıtlanan bir yapı olarak, hem de yönetici sınıf ve onun temsilcileri tarafından perde arkasından manipüle edilen bir kuruluş olarak kavranmalıdır. **Uygulanan devlet politikalarının yapısalcı veya araççı süreçler tarafından açıklanabilme derecesi, tarihi koşul ve raslantılara bağlıdır.** Devletin, dışsal manipülasyondan geniş ölçüde bağımsız olarak işleyen, kendi kendini yenileyen bir yapı olarak anlaşılabileceği dönemler olduğu gibi, yönetici sınıfın elinde basit bir araç olarak görülebileceği dönemler de vardır. Devlet aygıtının belirli kısımları, belirli kapitalist çıkarlar tarafından geniş ölçüde manipül edilirken, başka kısımları daha çok yapısal özerkliğe sahip olabilir. Fakat hiçbir durumda, devlet faaliyeti tamamen yalnızca yapısal veya araççı nedenselliğe indirgenemez. Devlet her zaman **görece** özerktir: Ne tamamen özerktir (yani kapitalist sınıfın aktif denetiminden bağımsızdır), ne de sadece yönetici sınıf üyeleri tarafından manipüle edilir (yani yapısal kısıtlamalardan bağımsız olarak). Ondokuzuncu yüzyıl Fransız devletinin analizinde Marx'ın da belagatla belirttiği gibi: «İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, fakat kendi diledikleri şekilde değil; kendi seçtikleri koşullar altında değil, fakat doğrudan doğruya geçmişten verilen ve iletilen, karşılarına çıkan koşullar altında.»

(2) **Devletin içsel yapıları, kendilerinde şekillenen somut devlet politikaları ile birlikte, sınıf mücadelesinin nesneleridir.** Bir devlet teorisi, devletin yapılarını tarihî veriler olarak kabul etmemeli, fakat bu yapıların gelişmesini kendisi açıklamaya çalışmalıdır. Yoksa, analiz statik bir nitelik alır. Offe'nin eseri, bir ölçüde, bu durumun örneğidir. O, bir yandan 19. yüzyıl kapitalist devletinin seçici yapılarının çağdaş devlet yapılarından farklı olduğu noktaları tanımlar ve şimdiki dönemin hâkim yapılarının çelişkili niteliğini zengin ayrıntılarıyla anlatırken, devlet yapılarının gerçek dönüşümünün teorisini sunamaz. Bu yüzden teorik eserinde tarihin sistematik bir yeri yoktur.

O'Connor'un eseri, hiç değilse kısmen, daha tarihî bir teori olma doğrultusundadır. Her ne kadar devlet yapılarının dönüşümünün açık bir teorisini hiçbir zaman formüle etmezse de, eserinde şu nokta açıktır: Sınıf mücadelesinin nesnesi yalnız devlet politikaları değil (siyasal koalisyonların meydana gelişi v.b.), fakat bizzat devlet yapılarının kendileridir. Gösta Anderson ve Roger Friedland (1975) bu konuyu açıklığa kavuşturdular ve analizlerini oldukça ileriye götürdüler. Onlar, bir devlet teorisinin, siyasal sınıf mücadelesi teorisi olarak adlandırdıkları, sınıf mücadelesinin devletin içsel örgütünün biçimini değiştirdiği yolları açıklayan bir teoriyi içermesi gerektiğini öne sürüyorlar. Böyle bir teoride, devlet sadece kapitalist sistemin çelişik biçimlerde yeniden-üretilmesinde yardımcı olmakla kalmaz, bizzat kendisi de bu çelişkilerin sonucu olan sınıf mücadelesi tarafından biçimlendirilir.

Biz, Offe ve O'Connor'un analizinin bu uzantısının, kapitalist devlet teorisi üzerine gelecek çalışmalar için önemli bir yön olduğuna inanıyoruz. Bununla birlikte şimdilik bu konu, **ad hoc** (kendi kendisiyle sınırlı) bir tartışma olarak kalıyor. Marksist teorinin büyük bir bölümünde olduğu gibi, «tarih», «sınıf bilinci», veya «sınıf mücadelesi»ne dayandırılan açıklamalar tortusal bir nitelik taşırlar. Devlet yapılarının sınıf mücadelesinin nesnesi olduğunu ve sınıf mücadelesinin yapıların özgül evrimini açıkladığını söylemek, sadece bir başlangıç noktasıdır. Bu noktadan öteye, siyasal sınıf mücadelesinin tutarlı bir teorisinin geliştirilmesi gerekir.

(3) «Devletin görece özerkliği» nosyonu, teorik olarak daha fazla geliştirilmeye muhtaçtır. Yapısal yazarlar, bu nosyonu, devleti kapitalist sınıfın dolaysız manipülasyonuna karşı görece bir özerkliğe sahip olarak ele almak suretiyle, kavramlaştırmışlardır. Offe'nin, devletin birikim sürecindeki rolü ile onun sınıf karakterini belirleyen seçici mekanizmalar arasındaki çelişki üstüne analizi, devletin bizzat birikimin mantığına karşı da özerk olabileceğini akla getirmektedir. «Görece» kelimesi çok önemlidir; kapitalist devletin, kapitalist toplumsal formasyonun kısıtlamalarından serbest kalabileceğini gösteren hiçbir belirti yoktur. Fakat devlet, üretim alanına giderek daha fazla girdikçe, toplumsal faaliyetin daha geniş alanlarının meta şeklinden çıkması gibi (üretimin mübadele-değerleri yerine, siyasetçe belirlenen kullanım-değerleri çevresinde örgütlenir hale gelmesi anlamında), devletin geleneksel Marksist «görece özerklik» kavramında ifade edilenden daha fazla bir özerkliğe kavuşturulabileceği açıktır. Bu durum, devletten görünen bir «çıkarı» varmış gibi söz etmenin, devletin burjuvazinin çıkarlarını yansıttığını kabul etmekten daha akla yatkın olduğunu akla getiriyor. Bu güne kadar, Marksist çerçeve içinde «devlet çıkarı»nın analizi yapılmış değildir. Fakat bu, üzerindeki çalışmaları devam ettirmeye değer bir düşünce çizgisidir.*

* Devletin *kendi için* (per se) çıkarı olduğunu vurgulayan eserlerin iki örneği, Richard Barnet'in *Roots of War* ve Franz Schurmann'ın *The Logic of World Power* adlı kitaplarıdır. Vietnam savaşının getirdiği iktisadî bozukluklara tepki olarak, bu yazarlar, Ame-

(4) Kapitalizmin, tekelciliğin ilk evrelerinden ileri evrelerine doğru gelişmesi ile birlikte birikim için elverişli koşulların yeniden-üretimi, giderek artan bir şekilde, aktif devlet müdahalesine bağlı kalır. Devletin pratikte bu müdahalenin doğru biçimlerini bulabileceğine, hattâ yıkıma götürecek hatalar yapmasını önleyebileceğine dair bir garanti yoktur. Kesin olan tek nokta, devletin bu alanda gittikçe genişleyen rolüne duyulan ihtiyacın, özellikle birikim sürecine karışma yönünde, giderek artacağıdır.

Kapitalist devlet üzerine gelecek teorik ve ampirik çalışmaların, sermayenin uluslararası şekle dönüşmesi ile devletin birikime karışmasının dinamikleri arasındaki ilişkiyi anlamaya girişmesi, özellikle önemlidir. Kapitalist devlet üzerindeki çalışmalar, şimdi, devlet ile birikim arasındaki ilişkiyi ulusal düzeyde analiz etmek için gerekli araçları geliştiriyor ve birikim sürecinin gittikçe artan ölçüde uluslar-üstü olan niteliğine karşın, ulusal temellere dayanan devletin hâlâ var olabilmesinin ifade ettiği anlamı araştırmaya henüz başlıyor. (bkz. Martinelli ve Somaini, 1973)

(5) Devletin birikim sürecine karışması için artan baskıların, karşılığında, devlet yapılarının ve politikalarının ilerki gelişmelerini biçimlendirecek bazı çelişkili sonuçları vardır.

a) Kapitalist gelişmenin erken dönemlerinde oluşan kurumlaşmış mekanizmalar, birikimin daha yeni ihtiyaçları karşısında, politika şekillendirici mekanizmalar olarak gittikçe daha az etkili olmuşlardır. Offe'nin deyişiyle, «tahsis edici» politikalar için uygun olan seçici mekanizmalar, «üretici» politikalar için işlevsel değildir. Bu durum, devletin, birikimin yeni ihtiyaçları ile uyumlu olarak yeniden biçimlendirilme çabalarında, yönetici sınıf grupları tarafından daha büyük çapta manipüle edeceği bir dönemin var olması ihtimalini akla getirmektedir. Yönetici sınıfın (veya yönetici sınıf bölümlerinin) devletle artan araçsal ilişkisi, başarılı oldukları takdirde dolaysız manipülasyonun devamını daha az gerekli kılan yeni devlet yapılarının gelişmesi için nazik bir mekanizma oluşturur.

b) Bununla birlikte, aynı zamanda, devletin birikim sürecine gittikçe artan ölçüde dolaysız katılması, birikim sürecini politize etme etkisine sahiptir. Şu anlamda ki, birikim hakkında ilerki kararlar, hiç değilse kısmen, özel sektör yerine kamu kurumları tarafından alınır. Siyasal ölçütler, örtük ya da belirtik olarak, birikim sürecinde üretimin örgütlenmesinde ve kaynakların tahsis edilmesinde artan bir rol oynar ve saf piyasa ölçütünün yerini alır. Bunun sonucunda, sınıf mücadelesi daha politize olmaya başlar. İşçi sınıfının taleplerini firma ve sanayi düzeylerinde denetim altına almak giderek zorlaşır; bu talepler gittikçe devletin kendisine ve devlet yapılarına yönelir.

Devlet aygıtını yeniden kurmak için örgütlenen yönetici sınıf grupları, böylece, oldukça çelişik güçlere karşılık vermek zorunda kalır: Bir yanda, üretim sürecini doğrudan yönetme ve planlamaya daha yatkın yapıları meydana getirme gereği vardır; öte yanda, devletin iktisadî hayatta artan rolünün gereği olarak, sınıf mücadelesinin artan siyasallaşma eğilimini tersine çevirme veya sınırlama gereği vardır.

Devleti yeniden yapılaştırma yolundaki geçiş döneminin henüz yarı yolunda bulunmamıza karşın, «çözüm»ün bazı ögeleri açıklığa kavuşmaktadır. Özellikle, devlet politikaları için teknokratik yasallaştırmalardaki büyüme ile yönetimde merkezîleşme bileşimi, bu çelişkileri çözmek için, hiç değilse kısmen girişilmiş çabalar olarak yorumlanabilir. Belki de Marksist teorideki gelişmenin diyalektik niteliğinin karakteristiği olarak, devlet teorisinin yeni yönelişleri, tam da kapitalist devletin aynı tür niteliksel değişime uğradığı bir zamanda ortaya çıkıyor. ■

rikan emperyalizminin, kapitalizmin çıkarlarından çok devletin çıkarına olduğunu savunurlar. Barnet, devlet her ne kadar ekonomik yapılar tarafından kısıtlanırsa da, özgül kararların siyasî ve bürokratik elitler tarafından araççı biçimde geniş ölçüde denetlendiği görüşündedir. Schurmann iktisadî etmenlere daha az önem verir ve Amerikan emperyalizminin halk ideolojisi tarafından desteklenen icra gücünün sonucu olduğunu savunur. Schurmann, bürokratik hiziplerin Çin - Hindi'ndeki Amerikan politikasını geniş ölçüde etkiledikleri hakkında mükemmel kanıtlar sunar. ABD dış politikasının, bürokrasiler ve siyasal partilerin çatışan politika tercihleri arasında gidip geldiklerini gösteren Marksist bir analizi için, bkz. Lo (1975).

[1] Offe'nin eserinin eleştirisi için bkz. Sardei-Biermann, *et al.* (1973).

[2] O'Connor (1973); aynı zamanda bkz. San Francisco *Kapitalistate Group* (1974).

[3] Aynı zamanda siyasal faaliyetin yabancılaşmış biçimlerini de tartışan, spor ideolojisinin siyasal anlamını inceleyen ampirik çalışma için bkz. Balbus (1975).

KIVILCIMLI KONUSU

Birikim'in 4. sayısında (Haziran 1975), Dr. Hikmet Kıvılcımlı üstüne, daha çok yazarın tarih tezini konu edinen bir eleştiri yayımlamıştım. Ekim 1976'da, H. Yılmaz adıyla yayımlanan bir kitapta, bu eleştiriye cevap veriliyor.

Yayımlanan bu cevabın, sözkonusu eleştiride öne sürülmüş noktalardan herhangi birini geçersizleştirdiğini görmedim. Kıvılcımlı, daha inandırıcı bir biçimde savunulabilirdi. Ancak, «H. Yılmaz»ın cevabında, yazımın yeterince açık olmayan birkaç yerine değinilmiş. Bunları, değiştirmek değil de, bir kere daha açıklamak yararlı olabilir. Ayrıca, zaten bir hayli uzun olan o yazıda, bazı konular yeterli genişlikle ele alınamamıştı. Bunlar, Kıvılcımlı sorununun bağımsız olarak tartışılması gereken şeyler. Eleştirinin cevabında sözkonusu edilen, üretici güçler/üretim ilişkileri ile ilgili bölüm, birinci duruma örnek olabilir; Engels'in bazı mektupları, *Ailenin... Kökeni* kitabının statüsü de ikinci duruma.

Ne var ki, bunlar ve başkaları, oldukça kapsamlı bir biçimde ele alınması gereken konular. Bunu düşünerek, dergide bunları sözkonusu etmemeyi, sorunu küçük çapta bir kitap içinde daha genişlemesine araştırmayı uygun buldum. Kıvılcımlı eleştirisinin yayımlandığı *Birikim*'in 4. sayısı zaten tükendi. O yazıyı ve bundan sonra söylenecekleri, şimdi, bir broşür haline getireceğim.

Hikmet Kıvılcımlı'nın başlıca özelliklerinden biri, bütünsel bir teori kurma çabasıydı. Bu nedenle, Kıvılcımlı üstüne bir tartışma, daha çok politik düzeye ağırlık veren başka tartışmalardan farklı olarak, birçok ayrıntılı konuyu içermek zorunda. Ayrıca, hele yayımlanan cevabın niteliği de düşünüldüğünde, «bir teorinin ne olduğu» sorununu da tartışmak gerek. Bir raslantı sonucu, Birikim Yayınları'nın şu sıralarda yayımlamak durumunda olduğu kitaplar, andığım bu değişik konulara aydınlık getirecek nitelikte. Örneğin, Cevabı yazan arkadaşın «ampirik inceleme» ve «teori» arasında kurduğu bağlantı, yayımlanma sırasında birinci gelen «Kapitalist Devlet Sorunu Üstüne» adlı derlememizde doyurucu bir biçimde tartışılıyor. Emmanuel Terray'ın, «İlkel Toplumlar Karşısında Marksizm» adlı eseri, somut araştırma bakımından Marksist çalışmalarda hayli ihmal edilen ilkel komün konusunda ve ayrıca ilk büyük antropologlardan Morgan'ın, tarihî maddeciliğin kurucuları tarafından kabulü konusunda ilginç tezler içeriyor. Tarih dizimizde, Tawney'nin «Kapitalizmin Doğuşu ve Din» adlı klasikleşmiş eseri, kapitalizmin kuruluş dönemini ele alıyor ve üstyapısal değişiklikleri inceliyor. Bu konular da, Kıvılcımlı'nın teorisinde odak noktalarından biri olan kapitalizme geçiş sorunuyla yakından ilgili. Son olarak, yayımlanması biraz daha gecikecek olan, Perry Anderson'un, «Antik Tarihte Feodalizme Geçişler» adlı eseri var. Bu, tabiî, doğrudan doğruya, Kıvılcımlı'nın *Tarih, Devrim, Sosyalizm*'inin alanı olan uygarlıklarla, köleci üretim tarzı ve feodalizm ile ilgili.

H. Yılmaz'ın haklı olarak söylediği gibi, Kıvılcımlı bu geniş alan üstünde yeni önermeler getirirken, Marksistler bu konulara gereken önemle eğilmemişlerdi. Ben de eleştirimde, onun bu araştırıcı yanının değerini belirtmeye çalışmıştım. Ancak günümüzde, bu eksiklik artık giderilme yolunda. Ayrıca, Kıvılcımlı için yazık ki sözkonusu olmayan Marksist bilimin teorik araçları ile yapılıyor bu araştırmalar. Kıvılcımlı'da bizim için çok önemli olan, bütün bu konularda söyledikleri değil, ama bu konuları içermeyen bir politik teorinin yetersiz olacağını görmesiydi.

Şimdi, verilen cevap üstüne birkaç söz söylemek gerekiyor. Daha önce belirttiğim gibi, ilk yazıda söylediklerimden herhangi birini değiştirmemi ya da baştan düşünmemi gerektirmiyor bu yazı. Alışılmış polemik kalıplarını Doktor üslubuyla sürdüren saldırganlığı, sık sık küfüre varan şiddeti, teorik yetersizliğini örtmeye yetmiyor. Bir de şu önemli: Cevapta, eleştiride söylenen her şey teker teker alınıp karşılığı verilmiş izlenimi yaratılmaya çalışılıyor. Dolayısıyla, eleştirinin kendisine bakmadan yalnız cevabı okuduğunuzda, bütün eleştirilere bir cevap verildiğini düşünebilirsiniz. Ama gerçekte böyle değil; birçok temel nokta atlanmış ve bunların arasında, H. Yılmaz'ın ısrarla vurguladığı ampirik gözlemler de var. Ayrıca, cevap verilen şeyler de, cevaba uygun olacak biçimde ufak tefek ayarlamalardan geçirilmiş. Bunlara da, burada değinmek istemiyorum. Böyle bir sorunu Kıvılcımlı'dan ayrı olarak ele almak herhalde daha doğru; onun için, hazırlamayı tasarladığım kitapçıkta, Doktor değil ama Doktorculukla ilgili bir ekte değineceğim bu cevaba.

MURAT BELGE

BİR SORUN BİR TAVIR

Geçen yıl yayımlanan «Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı»nın ilkinde, 1975'in romanlarını ve hikâye kitaplarını değerlendirmeden önce yaptığım genellemede toplumumuzun içinde bulunduğu somut koşulların sanatçıyı siyasal bir tavır almaya ittiğini söylemiştim. Yaşanan gerçekliğin edebiyata yansımasıydı bu. Birey olarak sanatçı sınıfsal konumunu belirlemek, yine temelde sınıfsal olan politik mücadelede yerini almak zorundaydı.

1976'yı da gözönünde tutarsak bu gelişim iki olumsuz sonuca yol açtı. Yukarıdaki «doğru»da birleşenlerin bir bölüğü siyasal tavır almayı toplumcu gerçekçilikle özdeşleyip edebiyatı ideolojik, dolayısıyla politik mücadelenin bir aracı olarak kabul ediyorlar, bu görüşe karşı çıkanlar ise edebiyatı politik mücadeleden soyutluyorlardı. Edebiyatı ideolojik mücadelenin bir aracı olarak görmek belli bir dünya görüşüne uygun yapay bir gerçeklik kurmaya götürebilirdi yazarı. Bu ise gerçeğin çarpıtılmasına, şematizme yol açardı. Üstelik örnekleri de görülüyordu bunun.

Geçen yılki yazımda «doğrunun saptanmasında ne kötü örnekler ölçü olabilir ne de sanat dışı ürünler...» demişim. Daha sonra salt bu konuya ilişkin bir yazı yazarak edebiyatın ne salt ideolojik mücadelenin bir aracı olduğunu, ne de ideolojik mücadeleden soyutlanabileceğini öne sürmüşüm. Yola çıktığım ana düşünce de şu: «Çünkü sanatçı, insanı, hem birey olarak kendi gerçekliği, hem de toplumsal varlık olarak hayatın gerçekliği içine oturtmak, onu dışındaki nesneler ve insanlarla tüm ilişkilerinin bütünü olarak kavramak durumundadır. Bu ise gerçekliğe belli bir dünya görüşüyle yanaşmakla mümkündür.»

Bu dünya görüşünün sosyalizmden başka bir şey olabileceğini savunan çıkmadı pek. Yayımlanan eserlerle ilgili eleştirilerde ya da tartışmalarda, kimi zaman birbirinin tam tersi düşünceler de öne sürülse, toplumcu sanatın ne olup ne olmadığı üzerinde duruldu hep. Artık sanatçının bir ideolojiye bağlanıp bağlanmaması gerektiği tartışılmadı. Ne de ideolojiyle sanatın ilişkisi.

Şüphesiz olumlu bir gelişim bu. Ama bir yandan bu doğru üzerinde birleşilirken, öte yandan değişik sanat anlayışlarının savunulması nasıl açıklanabilir? Ya da sanatın işlevi konusunda sosyalizm adına değişik sonuçlar çıkarılması... Roman şudur, roman budur, şunun romanla ilgisi yok benzeri düşünceler öne sürülmesi... Daha da ileri gidilerek, sanki sosyalizm salt ekonomiyi düzenleyen bir düşüşün biçimiymiş gibi, bir zümrenin kurtuluşu için savaşmak isteyen sanatçının, bu eylemini edebiyat dışında başka bir yolla sürdürmesi gerektiğini savunmak nasıl yorumlanabilir?

Herkesin bildiği beylik doğrulardan çıkalım yola. İşin abecesinden başlayalım. Edebiyatın malzemesinin insan olduğunu tartışmayız bile sanırım. Hep yinelediğim Lukacs'ın şu sözlerini de: «İnsanın kendisinin odak noktası olmadığı hiçbir öz yoktur. Edebiyatın verileri (belli bir yaşantı, öğretici bir amaç) ne kadar değişik olursa olsun, temel soru hep şu olacaktır: İnsan nedir?» Bu soruya karşılık arayan hikâye ya da roman yazarı elbette edebiyatın ölçüleri içinde, ama belli bir dünya görüşüyle yanaşacaktır gerçekliğe. Gerçeklikse sınıfsaldır. Balzac'ın büyüklüğü de buradan geliyor, kralcı olmasından, gerçekliği sınıfsal boyutlarıyla yakalamasından. Zola ise naturalizmde boğuluyor.

Gelelim savaşmak konusuna... Sanatçı elbette bir partiliyle, bir sendikacıyla ya da bir militanla bir tutulamaz. Ama toplumların tarihinin çatışan sınıfların tarihinden başka bir şey olmadığını kabulleniyorsak, bu toplumsal kavgada sanatçının yeri neresidir? İdeolojik mücadele sınıf çatışmasının ürünü değil midir? Yerinizi aldığınız an bu mücadelenin içine girmiş olmaz mısınız?

Bu konu üzerinde özellikle durmanın nedeni şu: Hikâye ya da roman yazarlarımız eserlerinin sanat-dışı olmakla suçlanmasından ürkerek ideolojik kalıplardan kaçındıklarını belirtmek gereğini duyar oldular. Hikâye ya da roman kişinin zayıflığının, olumsuz yanlarının anlatılması doğru bir yöntem gibi yerleştirilmek istendi nerdeyse. Şematizmden kaçınmak istenirken başka bir şema geliştirildi bir bakıma. Eleştirmenler de bir eserin başarısını, o eseri oluşturan ögelerden çok ideolojik bağlamında aradılar. Yalnız burada ideoloji kavramını genel anlamda kullanmayıp sosyalist ideoloji biçiminde sınırlamak gerekli.

Şematik edebiyata karşıyız, evet; ama insan gerçeğini, gerçekliği sınıfsal özünden soyutlamaya da karşıyız. Sanatı, sanatçıyı devrimci eylem dışında düşünmeye de. (Sözün gelişi biz zamirini kullandım.) Hangi sınıftan insanı anlatırsa anlatsın, nesnesine belli bir bakış açısıyla yanaşır sanatçı. Bu bakış açısıdır onun ideolojik mücadeledeki yerini belirleyen. Sınıflar üstü bir yaratık değildir o. Şöyle ya da böyle, yaptığı iş gereği bu savaşın içindedir. Eylemi yürüten, sonuca götürecek olan o değildir. Saptamaktır görevi yalnızca, yaşananın gerçeğini saptamak.

KİMSE

«Kimse»de neyin anlatıldığını açıklayabilmek için Ferit Edgü'nün romanın başına koyduğu şu sözleri anmak gerek: «Belli bir sürede (bir karakış boyu) belli bir noktada (ülkemizin doğusunda on üç haneli, yüz on dört nüfuslu Pirkanis adlı dağ köyünde) anmak, ansımak, anılmak, sormak, karşılık aramak ve özellikle yaşamı sürdürebilmek için yapılmış konuşmalardan seçmeler ya da bir monolog'un, diyalog'a dönüştürülmesi çaba (lama)sı.» Bir kendi kendine konuşma kısa-

cası. Daha da somutlayarak, büyük bir kentte büyümüş, Avrupa görmüş, yabancı dil bilen bir aydının öğretmen olarak gittiği Hakkari'nin bir köyündeki yalnızlığının öyküsü diyelim. Giderek bir hesaplaşma, bir kendini sorguya çekme.

Önce, bütün nesnel ölçüleri bir yana iterek öznel bir yaklaşımla ele almak istiyorum «Kimse»yi. Üstelik benimsemediğim, tutmadığım bir roman olmasına karşın. Bir çelişki gibi görülebilir bu. Ama değil.

1960'dan sonra uygulamaya konulan yedeksubay öğretmenlik kurumu, hem lise mezunlarını öğretmen olarak köye gönderip ilköğretimdeki açığı kapatmayı, hem de ordunun ihtiyacının çok üstündeki yedeksubay deposunu boşaltmayı amaçlıyordu. Yararını, zararını, sonuçlarını tartışacak değilim burada. Yalnız bir gerçek var: Bu durum, köyü hiç tanımayan kentli aydının köy insanı ve köy gerçeğiyle karşılaşmasına yol açtı. İdealistçe yorumlar da gereksiz. Her birey farklı biçimde yaşadı bunu. Kiminin hiçbir sorunu olmadı. Kiminin sorunu ise kendisiydi ya da çevresi. Yetişmelerinden, kişiliklerinden, sınıfsal durumlarından başlayarak bulundukları çevrenin koşullarına kadar bir yığın nedeni var bu farklılığın. Ama genellikle, değişik sürelerle de olsa yalnızlık duygusunu yaşadılar, yabancılıklarını duydular. Çok daha iyi koşullarda, fırın ekmeğinin yendiği, kasabaya pikapların işlediği bir Karadeniz köyünde yaptım ben de yedeksubay öğretmenliğimi. Benzeri duyguları yaşadım, yaşayan başkalarını da gördüm. Öznel bir yaklaşımdan söz etmemin nedeni bu.

Ama anlatılmak istenen gerçekliğin doğru olması yetmiyor. Burada asıl sözkonusu olan gerçekliğe bakış açısı ve gerçekliğin yansıtılış biçimi. Roman kişisinin bireysel çıkmazının tek boyutlu bir gerçeklik olarak verilmesi, doğrudan doğruya genelden yola çıkılarak, genel'in içindeki özel değil de, genel gibi gösterilmek istenen bir özel'in anlatılması yanlış olan.

Edgü de bunu yapıyor işte. Bir bireyselliğin araştırmasına giriyor. İlk kez karşılaşılan insanları, nesneleri, çevreyi ve doğayı, salt kişisinin başkalığını betimleyebilmek için kaba bir çerçeve olarak kullanıyor. Genel bir bireysellik değil araştırdığı, özel olanı genel gibi göstermek. Bireysel trajiği, insanın trajiğiymiş gibi sunmak... Üstelik bunu biçimciliğiyle de geliştiriyor. Öznel bir gerçekliği gerçekliğin bütünüymüş gibi yansıtıyor.

TARTIŞMA

«Tartışma»da (Okar Yayınevi) Samim Kocagöz 1960'dan sonra gelişen sosyalist eylem içinde iki kuşağın tavrını, solun parçalanışını ve 12 Mart'a gidişi konu alıyor. Yasa dışı örgütlenmeyi seçen gençler sonunda silâhlı eyleme itiliyor ve yok ediliyorlar. Tek yasal örgüt olan sol parti ise görüş ayrılıkları yüzünden bölünüyor ve bu bölünme egemen güçlerin işini kolaylaştırıyor. Bölünmenin sorumlusu olan partili partisiz orta yaşlı ve yaşlı aydınlar da tutuklanıyorlar.

Görüldüğü gibi roman 1968' le 1971 arasındaki dönemi kapsıyor. Kocagöz'ün amacı gerek TİP, gerekse genel anlamda Türk solunun içinde görülen düşünce ayrılıklarını sergilemek, birleşememenin yarattığı olumsuz sonuçları göstermek, 12 Mart'ı da bir bakıma bu parçalanışa bağlamak...

12 Mart'ın gelişen Türk solunu ezme girişimi olduğu yaşanan olaylarla kanıtlandı. Ama bu, konunun bilinen, gözle görülen yanı. Temelde çok başka nedenlerin sonucu 12 Mart olgusu. Bu nedenlerinse sosyo-ekonomik koşullarca belirlendiği açık. Solu ezmek görünürdeki bahane. Konumuz bu değil şüphesiz. Amacım, Kocagöz'ün romanındaki yanılgıyı vurgulamak. Temeldeki değil, yüzeydeki gelişimi konu ediniyor Kocagöz, alt ile üst arasındaki bağlantıyı kuramadığı için de romanı boşlukta kalıyor. Tezli bir roman çünkü «Tartışma».

Sonra politik düşüncelerinden, tavrından da sıyrılamıyor Kocagöz. Konuya bir romancı olarak değil, sözkonusu tartışmada taraflardan biri olarak bakıyor. Bu yaklaşımı, gerçekliği, kendi politik tavrının doğruluğunu kanıtlayacak biçimde yansıtmasına yol açıyor. Bölünmeyi, toplumumuzun sağlıksız tarihî gelişimine bağlayamaması bundan.

Ayrıca, «Giriş, Ara, Sonun Başlangıcı» adını verdiği bölümler dışında (bu bölümlerde öğrenci eylemlerinin değişik aşamalarından kesitler veriliyor) bir roman başarısına da ulaştığı da söylenemez Kocagöz'ün. Kişiler değil, devinen, konuşan kalıplar var bu sayfalarda. Üstelik kişileri betimlerken de yukarıda sözünü ettiğim öznellikten sıyrılamıyor Kocagöz.

ŞVAYK HİTLER'E KARŞI

Brecht'in oyunu Üsküdar Şehir Tiyatrosu'nda sergileniyor. Ama ben oyun üzerinde değil, oyundan yola çıkarak Şehir Tiyatroları'nın yeni çalışma düzeni üzerinde durmak istiyorum daha önce.

Bilindiği gibi İstanbul Belediyesi'ne bağlı Şehir Tiyatroları'nın yönetmeliği geçtiğimiz aylarda değiştirildi ve bir merkezden yönetime son verildi. Her tiyatro kendi içinde özerk bir yönetime kavuşturuldu. «Yerinden Yönetim» deniliyor buna. Teknik ayrıntılara girecek değilim. Üstelik değişik görüşler ileri sürülüyor bu konuda. Tartışmalar bitmiş değil. Ama şu da gerçek: Şehir Tiyatroları'nın geleceği üzerine «caktır, cektir»li düşünceler öne sürmek yanlış. Ortada bir girişim var. Bu girişimin ürünleri sergileniyor şu günlerde. Önce bu ürünleri değerlendirmek gerek. Yoksa kimi varsayımlarla ne bu girişimi yerin dibine batırmak, ne de yüceltmek.

Doğrusu, yeni yönetmelik tasarısı ortaya atıldığında çok değişik tepkilere yol açtı. Bu gi-

rişimi Muhsin Ertuğrul'a karşı bir darbe biçiminde niteleyenler oldu. Karşı olanların bir bölüğü şimdi de aynı gerekçeye sarılıyorlar. Oysa anlamsız bir gerekçe bu. Tiyatro gibi toplu çalışmanın ürünü olan bir sanatı kişilere bağlamak yanlış. Ama biz, nedense her konuda, yarı tanrısal güçlerle donattığımız kişilerden bekleriz kurtuluşu. Çağın ve koşulların değiştiğini bir türlü kabullenemeyiz. Biliyorum bu sözlerimin yanlış yorumlanıp Muhsin Ertuğrul'u küçümsediğim anlamının çıkarılacağını. Tam tersine, kimseyi küçümsediğim, ya da büyümsediğim yok. Genel anlamda hayatın değiştiğini, kurumların da bu değişimden etkilenmelerinin kaçınılmaz olduğunu söylemek istiyorum. Sorun şu: Kişiler ya da kurumlar bu değişimin bilincine varmışlarsa, ayak uydurmaya çalışıyorlarsa yapılana bakmak gerek. Somut olana.

Nedir yapılan? Hangi koşullar gerekli kılmıştır yönetmelik değişikliğini? Serüveni hep biliyoruz. Ahmet İsvan Belediye Başkanlığı'na seçilince ilk yaptığı işlerden biri Şehir Tiyatroları yöneticiliğinden uzaklaştırılan Muhsin Ertuğrul'u yeniden göreve getirmek olmuştur. Muhsin Ertuğrul da güvendiği yönetmenleri toplamıştır çevresine. Sanılmıştır ki, kişiler değiştirilince işler yoluna girecek, Şehir Tiyatroları'nın başarı grafiği yükselecektir. Ama hiç de öyle olmamıştır. Bunda ne Muhsin Ertuğrul suçluydu, ne de çevresine topladığı yönetmenler. Önce kurumun bünyesinde bir yeniden örgütlenme gerekiyordu.

İşte Şehir Tiyatroları'ndaki yönetmelik değişikliğini, değişen koşulların ve tiyatro sanatının gelişiminin gerekli kıldığı bir yeniden örgütlenme olarak ele almak gerek. «Ne ölçüde doğrudur yapılan» sorusunun karşılığı ise başta da söylediğim gibi, uygulamanın sonuçlarına bakılarak verilebilir. Bunun için de vakit erken aslında. Ama ilk belirtiler olumlu.

Bir kez, tiyatro sanatının ve eyleminin genel anlamda kültürel bağlamı içinde ele alınıp yeni bir kültür oluşturmada tiyatronun «ocak» durumuna getirilmek istenmesi önemli. Seyirlik bir sanat olarak görülmüyor tiyatro. Toplumsal bilinçlenme sürecinde bir işlev yükleniyor.

Şvayk'a gelince... Brecht'in, Haşek'in bu ünlü kahramanını alarak epik tiyatro anlayışı çerçevesinde yeniden yorumlayışının ayrıntılarına girmek gerekli mi? Oyundaki kişilerin sınıfsal konumlarıyla verildiğini belirtmek ya da... Ya da, sözgelimi türkülerde görüldüğü gibi, klasik kültürün dönüşüme uğratılarak devrimci bir öz getirilişini mi belirtmeli? Smetana'nın «The Maldau»sunun halkların kurtuluşunu vurgulamada, ezilenlerin egemen olacağı bir geleceği muştulamada nasıl kullanıldığını mutlaka görmelisiniz.

Bu oyunu Can Yücel'den başkası çevirebilir miydi? Sanmıyorum. Ayrıca Üsküdar Şehir Tiyatrosu'nun yönetmeni Başar Sabuncu'dan başlayarak topluca ulaşılan bir başarıya imzasını atan bütün oyuncuları, oyunun sahnelenişinde katkısı bulunan bütün sanat erlerini kutlamak gerek.

BİR AÇIKLAMA: 13 Kasım'da Üsküdar Şehir Tiyatrosu'ndaki «Orhan Veli'yi Anma Toplantısı»na katılamadım. O gün, orada konuşacağımı bilmiyordum. Saat 14'deki toplantıyı aynı gün 11'de öğrendim. Düzenleyicileri güç durumda bırakmamak için hazırlıksız da olsam gidip konuşabilirdim. Ama çalıştığım gazetede o gün görevliydim, o saatte yerime birisini bulmam da imkânsızdı. Öğrendiğim kadarıyla yalnız ben değil, biri dışında, hiçbir konuşmacı katılmadı toplantıya. Benim gibi haberleri yoktu belki konuşmacı olduklarından. Oysa Vecdi Sayar ilk bağlantıları kendisinin kurduğunu (gerçekten bana da sormuştu böyle bir toplantıda konuşup konuşmayacağımı) daha sonra işin oluşturulmasını toplantıyı yönetecek konuşmacıya bıraktıklarını söyledi. Bense onları suçluyordum. Tiyatro yöneticilerinden ve o gün toplantıyı izlemek üzere gelenlerden, özürlü olsam da, bağışlamalarını dilerim.

ATİLLA ÖZKIRIMLI

DÜZELTME

Kasım 21. sayımızdaki «emperyalizm döneminde sosyalizmin sorunları — II —» adlı makalede anlam değiştirebilecek nitelikte bazı dizgi hataları olmuştur. Düzeltir, özür dileriz.

- 27. sayfa, 1. sütun, 11. satırdaki «getirmiyormuş» kelimesi «getiriyormuş»,
- 34. sayfa, 1. sütun, 24. satırdaki «Özellikle ..... kaynaklarının» ifadesi «Öncelikle ..... kaynaklarını»,
- 36. sayfa, 2. sütun, 23. satırdaki «Niteliksel» kelimesi «Niceliksel»,
- 36. sayfa, 2. sütun, 48. satırdaki «Uluşça» kelimesi «Ulusçu»,
- 38. sayfa, 2. sütun, 15. satırdaki «ve» kelimesi «bu» olacaktır.

Birikim
AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

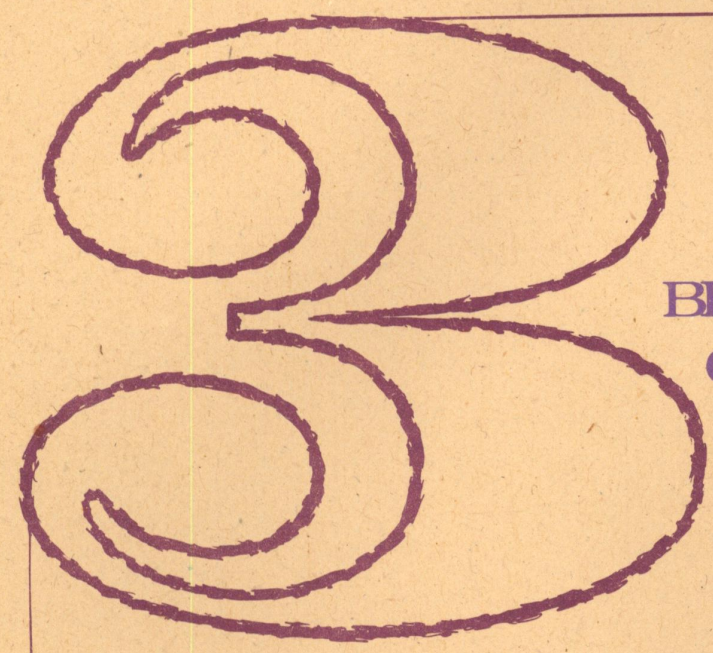

BEKLENEN
KİTAP

stefanos
yerasimos

AZGELİŞMİŞLİK SÜRECİNDE TÜRKİYE

3- I.DÜNYA SAVAŞINDAN 1971'E
50 lira

2-TANZİMATTAN I.DÜNYA SAVAŞINA
40 lira

1-BİZANSTAN TANZİMATA
40 lira

BİLİM\ARAŞTIRMA
DİZİSİ

P.K. 966 Karaköy/İSTANBUL

GÖZLEM YAYINLARI